

MINISTERIE VAN FINANCIËN

FINANCIËLE NOTA 2018

Tamarindelaan 3
Paramaribo/Suriname
Telefoon: (597) 472610 (office)
Fax.: (597) 479577
Email: secmin@finance.gov.sr

HET MINISTERIE VAN FINANCIËN

Ter toelichting van de documenten inzake de ontwerpwet tot vaststelling van de staatsbegroting van de Republiek Suriname voor het dienstjaar 2018, heb ik de eer U de Financiële Nota 2018 betreffende de ontwikkelingen van de staatsfinanciën en macro-economische condities aan te bieden.

Paramaribo, 29 september 2017

De minister van Financiën,

A handwritten signature in black ink, consisting of several loops and a long horizontal stroke, positioned above the name Gillmore Hoefdraad.

Gillmore Hoefdraad

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING	1	
I	ONTWERPBEGROTING 2018	2
I.1	Beleidskader openbare financiën	2
I.2	De Ontwerpbegroting 2018	4
I.2.1	De opzet van de Ontwerpbegroting 2018	4
I.2.2	De geraamde overheidsuitgaven	5
I.2.3	De geraamde overheidsontvangsten	8
II	MACRO ECONOMISCHE ONTWIKKELINGEN	11
II.1	De overheidsfinanciën 2016 – juni 2017	11
II.1.1	Overheidsontvangsten	12
II.1.2	Overheidsuitgaven	17
II.1.3	Financiering	20
II.2	De staatsschuld in 2012 – juni 2017	21
II.2.1	Algemeen	21
II.2.2	Binnenlandse schuld	22
II.2.3	Buitenlandse schuld	25
II.2.4	Totale binnenlandse en buitenlandse schuld	30
II.3	De ontwikkeling van productie, inkomen, prijzen, geselecteerde lonen en werkgelegenheid	33
II.3.1	Productie en inkomen 2012 – 2016	33
II.3.2	De ontwikkeling van de prijzen	37
II.3.3	Geselecteerde looninformatie	40
II.3.4	Buitenlandse handel (in goederen) 2015 – 2017	42
II.3.5	Werkgelegenheid en werkloosheid (leeftijdsgroep 2015 – 2017)	45
II.4	De monetaire ontwikkeling in 2016 – juni 2017	47
II.4.1	Algemeen	47
II.4.2	Operationeel monetair beleid	48
II.4.3	Ontwikkeling van de geldaggregaten	49
II.4.4	Kredietverlening en toevertrouwde middelen	51
II.4.5	Interesttarieven	54
II.5	De betalingsbalans in 2016 – juni 2017	55
II.5.1	Algemeen	55
II.5.2	Lopende rekening	55
II.5.3	Financiële rekening	57
II.5.4	Internationale reserves	59
II.6	Het verzekeringswezen	62
II.6.1	Algemeen	62
II.6.2	Toezichtgegevens verzekeringsmaatschappijen	62
Slotwoord		69

Lijst van gebruikte afkortingen

ABS	Algemeen Bureau voor de Statistiek
AFD	Agence Française de Developpement
ASYCUDA	Automated System for Customs Data
BBP	Bruto Binnenlands Product
Biza	Binnenlandse Zaken
BTW	Belasting op Toegevoegde Waarde
Buza	Buitenlandse Zaken
BWD	Bouwkundige Werken en Dienstverlening
CAIR	Caribbean Association of Insurance Regulators
CARTAC	Caribbean Regional Technical Assistance Centre
CARICOM	Caribbean Community
CBvS	Centrale Bank van Suriname
CDB	Caribbean Development Bank
CEBUMA	Centraal Bureau voor Mechanische Automatisering
CPI	Consumentenprijsindex
CTW	Civiel Technische Werken
DNA	De Nationale Assemblee
DSB	De Surinaamsche Bank
EBS	Energie Bedrijven Suriname
EIB	Europese Investeringsbank
EU	Europese Unie
EURIBOR	Euro Interbank Offered Rate
GFS	Government Finance Statistics
HI	Handel en Industrie
IDB	Inter-American Development Bank
ICBC	Industrial and Commercial Bank of China Limited
IFRS	International Financial Reporting Standards
ING	Internationale Nederlanden Groep

IMF	International Monetary Fund
IsDB	Islamic Development Bank
J&P	Justitie en Politie
LIBOR	London Interbank Offered Rate
LVV	Landbouw, Veeteelt en Visserij
MTFF	Medium Term Fiscal Framework
NBO	Niet-Belasting Ontvangsten
NH	Natuurlijke Hulpbronnen
OFID	OPEC Fund for International Development
OW	Openbare Werken
PAHO	Pan American Health Organization
PARSASCO	Paramaribo Schade Assurantie Company
RGM	Rosebel Gold Mines
RO	Regionale Ontwikkeling
ROGB	Ruimtelijke Ordening en Grondbeheer
Sozavo	Sociale Zaken en Volkshuisvesting
SPS	Stichting Planbureau Suriname
SRD	Surinaamse Dollar
TCT	Transport, Communicatie en Toerisme
UNDP	United Nations Development Programme
UNEP	United Nations Environment Programme
UNFPA	United Nations Fund for Population
UNICEF	The United Nations Children's Fund
US\$	Amerikaanse Dollar
VAT	Value Added Tax
VCB	Volkscrediet Bank
VGZ	Volksgezondheid
WAM	Wet Aansprakelijkheidsverzekering Motorrijtuigen
WB	Wereldbank

Lijst van Tabellen

Tabel I.1.1	Medium Termijn Overheidsfinancien Raamwerk 2016 en 2017-2021 (SRD miljoen)
Tabel I.2.1	De Ontwerpbegroting 2018 en HNVW 2017 (SRD miljoen)
Tabel I.2.2	De totale operationele uitgaven en de programma's per ministerie/directoraat voor de ontwerpbegroting 2018 en de herziene Begroting 2017 (SRD miljoen)
Tabel I.2.3	De totale uitgaven van de programma's van de ontwerpbegroting 2018 en de herziene begroting 2017 per ministerie/directoraat naar financieringsbron (SRD miljoen)
Tabel I.2.4	De totale belastingontvangsten naar component (SRD miljoen)
Tabel I.2.5	De totale niet-belastingontvangsten naar ministerie/directoraten (SRD miljoen)
Tabel I.2.6	De ontvangsten per donor en lening van de ontwerpbegroting 2018 en begroting 2017 (SRD miljoen)
Tabel II.1.1	De overheidsfinanciën in de periode 2015 – juni 2017 op kasbasis (SRD miljoen)
Tabel II.1.2	De directe belastingontvangsten over de periode 2016 – juni 2017 op kasbasis (SRD miljoen)
Tabel II.1.3	De indirecte belastingontvangsten over de periode 2016 – juni 2017 op kasbasis (SRD miljoen)
Tabel II.1.4	De niet-belastingontvangsten over de periode 2016 – juni 2017 op kasbasis (SRD miljoen)
Tabel II.1.5a	Overheidsontvangsten mijnbouw en niet – mijnbouw op kasbasis, 2016 – juni 2017 (SRD miljoen)
Tabel II.1.5b	Mijnbouwontvangsten op kasbasis 2016 – juni 2017, naar inkomstencategorie per bedrijfssegment
Tabel II.1.5c	Mijnbouwontvangsten op kasbasis 2016 – juni 2017, naar valutasoort per bedrijfssegment (SRD miljoen)
Tabel II.1.6	De personele uitgaven over de periode 2016 – juni 2017
Tabel II.1.7	Bestand van ambtenaren, pensioen- en onderstanden over de periode 2016 – juni 2017

Tabel II.1.8	Het amtenarenbestand naar ministerie in de periode 2016 – juni 2017
Tabel II.1.9	De personele uitgaven in de periode 2016 – juni 2017 en de Ontwerpbegroting 2018 proportioneel verdeeld naar ministeries (SRD miljoen)
Tabel II.2.1	Bruto binnenlandse schuld naar schuldinstrument over 2012 – juni 2017 op kasbasis (SRD miljoen)
Tabel II.2.2	Bruto binnenlandse schuld naar looptijd over 2012 – juni 2017 op kasbasis (SRD miljoen)
Tabel II.2.3	Nieuwe aangegane binnenlandse leningen
Tabel II.2.4	Bruto buitenlandse schuld naar looptijd 2012 – juni 2017 op kasbasis (US\$ miljoen)
Tabel II.2.5	Bruto buitenlandse schuld naar crediteur 2012 – juni 2017 op kasbasis (US\$ miljoen)
Tabel II.2.6	Nieuwe aangegane buitenlandse multilaterale leningen
Tabel II.2.7	Nieuw aangegane buitenlandse commerciële Leningen
Tabel II.2.8	Bruto binnenlandse en buitenlandse schuld 2012 – juni 2017 op kasbasis (US\$ en SRD miljoen)
Tabel II.2.9	Schuld – BBP ratio's o.b.v. de schulddefinitie in de Wet op de Staatsschuld
Tabel II.2.9	Betaalde schuldenlast over 2012 – juni 2017
Tabel II.3.1	De ontwikkeling van de geselecteerde macro-economische indicatoren 2012 – 2016
Tabel II.3.2	De ontwikkeling van het reële Bruto Binnenlandse Product 2012 – 2016 (x SRD duizend)
Tabel II.3.3	De ontwikkeling van het reële Bruto Binnenlandse Product in constante zin (2007 = 100), verdeeld naar diverse sectoren en componenten (x SRD duizend)
Tabel II.3.4	De procentuele bijdragen van diverse sectoren en componenten aan het BBP in constante zin (2007 = 100)
Tabel II.3.5	De procentuele jaar op jaar mutaties van diverse sectoren en componenten aan het BBP in constante zin (2007 = 100)
Tabel II.3.6	Consumenten Prijsindexcijfer & Inflatie, april 2015 tot en met maart 2016: Paramaribo, Wanica, Nickerie, Saramacca, Coronie en Commewijne, Basisperiode april – juni 2009 (=100)

Tabel II.3.7	Consumenten Prijsindexcijfer & Inflatie, april 2016 tot en met juni 2017: Paramaribo & Wanica, Saramacca & Coronie, Commewijne & Para, Basisperiode april – juni 2016 (=100)
Tabel II.3.8	Indices van uurlonen (nominaal en reëel) in de bouwnijverheid en de consumentenprijsindex 2008-2016 (2007=100)
Tabel II.3.9	Indices van nominale, bruto arbeidskosten, de Consumenten Prijsindex en de Reële bruto arbeidskosten bij de Overheid, 2008-2016 (2007=100)
Tabel II.3.10	Importen, exporten en handelsbalans van Suriname in US\$ op kwartaal basis, 2015 - 2017
Tabel II.3.11	Top-10 Export Landen van Suriname op kwartaalbasis, 2016
Tabel II.3.12	Top-10 Import Landen van Suriname op kwartaalbasis, 2016
Tabel II.3.13	Top-10 Import Landen van Suriname op kwartaalbasis, 1 ^e helft 2017
Tabel II.3.14	Arbeidsmarkt informatie Paramaribo en Wanica, 2010 - 2016
Tabel II.4.1	Ontwikkeling van de geldaggregaten
Tabel II.4.2	Ontwikkeling Reserve Base en Kasreserve van de Algemene banken
Tabel II.5.1	Internationale reserves van de Centrale Bank van Suriname (US\$ miljoen)
Tabel II.5.2	Betalingbalans van Suriname (US\$ miljoen)
Tabel II.6.1	Balanstotaal van de financiële sectoren (x SRD duizend)
Tabel II.6.2	Gecombineerde Balansen der Levensverzekeringsmaatschappijen (x SRD duizend)
Tabel II.6.3	Gecombineerde Verlies- en Winstrekeningen der Levensverzekeringsmaatschappijen (x SRD duizend)
Tabel II.6.4	Gecombineerde Balansen der Schadeverzekeringsmaatschappijen (x SRD duizend)
Tabel II.6.5	Gecombineerde Verlies- en Winstrekeningen der Schadeverzekeringsmaatschappijen (x SRD duizend)
Tabel II.6.6	Gecombineerde WAM-staat (x SRD duizend)

Lijst van Grafieken

- Grafiek II.1.1 Het aandeel van de totale mijnbouwontvangsten ten opzichte van de totale niet-mijnbouw ontvangsten 2016 en jan-jun 2017
- Grafiek II.1.2 De totale ontvangsten uit mijnbouw in de periode 2016 – juni 2017 op kasbasis (SRD miljoen)
- Grafiek II.1.3 De bijdrage van olie, goud en aluinaarde en aardolie in de periode jan-jun 2017 en 2016
- Grafiek II.3.1 Het verloop van het Bruto Binnenlands Product, 2012 – 2016
- Grafiek II.3.2 Maandinflatie % april 2015 – april 2017
- Grafiek II.3.3 12-maandsinflatie % en gemiddelde inflatie (gem/gem1)%, april 2015 – april 2017
- Grafiek II.3.4 Indices van uurlonen (nominaal en reëel) in de bouwnijverheid en consumentenprijsindex, 2007-2016 (2007=100)
- Grafiek II.3.5 Indices van nominale, bruto arbeidskosten, de Consumenten Prijsindex en de Reële bruto arbeidskosten bij de Overheid, 2007-2016 (2007=100)
- Grafiek II.3.6 Importen en exporten van Suriname in US\$ op kwartaalbasis, 2015-2017
- Grafiek II.3.7 Werkloosheidcijfers (strict en ruim) in Paramaribo en Wanica (2010 – 2016)
- Grafiek II.4.1 Inflatie en wisselkoers
- Grafiek II.4.2 Oorzaken van veranderingen in de liquiditeitenmassa
- Grafiek II.4.3 Oorzaken van veranderingen in de liquiditeitenmassa (*vanaf 2015 is gecorrigeerd voor het wisselkoerseffect)
- Grafiek II.4.4 Kredietverlening in SRD aan de private sector
- Grafiek II.4.5 Kredietverlening in US\$ aan de private sector
- Grafiek II.4.6 Kredietverlening in EURO aan de private sector
- Grafiek II.4.7 Indicatoren van dollarisering
- Grafiek II.4.8 Indicatoren van dollarisering (*vanaf 2015 is gecorrigeerd voor het wisselkoerseffect)
- Grafiek II.4.9 Nominale gewogen gemiddelde SRD rente
- Grafiek II.4.10 Reële gewogen gemiddelde SRD rente
- Grafiek II.4.11 Gewogen gemiddelde US\$-EURO rentetarieven
- Grafiek II.5.1 Externe sector variabelen in percentages van het BBP

INLEIDING

De economie van Suriname kromp met 5 procent in reële termen in 2016 volgens de laatste cijfers van het Algemeen Bureau voor de Statistiek, terwijl de gemiddelde jaarinflatie 55½ procent bedroeg. Deze stagflatie ging gepaard met afgenomen particuliere- en overheidsbestedingen, gedaalde importvolumes, en naar het buitenland terugtrekkend kapitaal van ingezetenen. Eind-2016 begint het macro-economische tij te keren en het gunstiger beeld zet voort in eerste maanden van 2017. Peilindicators hiervoor zijn het lager tekort van de overheid, een terugkeer van het overschot op de lopende rekening van de betalingsbalans op basis van verbeterde exporten, de toegekende koopkrachtcorrecties, rust op het koersenvlak, een toename van de internationale reserves en een afname van de inflatie.

De uitdaging voor het algemeen overheidsbeleid is om gedurende het stabilisatietraject niettemin kansen te creëren en te benutten die leiden tot vergroting en diversifiëring van de productie, alsook de effectieve en duurzame inzet van menselijk en technologisch kapitaal. Met deze doelen voor ogen heeft de overheid in een breed consultatie proces gestalte gegeven aan het meerjaren ontwikkelingsplan 2017-2021 dat in augustus 2017 door het nationale parlement is aangenomen. Het openbare financiën beleid (het geheel van beleid op de gebieden begroting en overheidsfinanciën, belastingadministratie en inkomsten, en ontwikkelingsfinanciering en schulden) voor 2018 committeert zich aan de doelen en de uitvoering van het ontwikkelingsplan.

Het openbare financiënbeleid is instrumenteel voor macroeconomische stabilisatie en heeft tevens een impact van structurele contour op de inkomensherverdeling, zowel binnenlands als in relatie tot het buitenland. De periode eind-2015-heden markeert zich wat dit betreft in meerdere opzichten als veelbewogen doch uniek. Allereerst is het overheidstekort op het neerwaarts pad gebracht en werd in mei 2016 de niet-monetaire financieringspolitiek afgesproken. Het IMF programma werd wegens het verschil van beleidsinzichten voortijdig afgebroken; niettemin plaatste eind-2016 de Surinaamse overheid succesvol haar eerste obligatielening op de internationale kapitaalmarkt. In mei 2017 is de wettelijke basis gelegd voor twee fondsen voor het beheren, stabiliseren en bestemmen van de meerwaarde van natuurlijke hulpbronnen, in het bijzonder mijnbouw. De in augustus 2017 aangenomen Wet op de Jaarrekening zal de begrotingsdiscipline van subsidiering van bedrijven en instellingen vergroten (naast het algemene bestuurskundige en financiële management nut van de Wet). Op het vlak van structurele inkomstenpolitiek zijn de voorbereidingen voor de invoering van het BTW stelsel van eminent belang.

De ontwerpbegroting 2018 zet het overheidsfinanciën-, inkomsten- en schuldenbeleid van de (herziene) begroting van 2017 voort, en beoogt versnelde realisatie van hervormingen op basis van het succes van gestage voorbereidingen in de achterliggende maanden.

De Financiële Nota 2018 belicht de ontwerpbegroting voor het dienstjaar 2018 en doet verslag over de afgelopen macroeconomische ontwikkelingen. Hoofdstuk I presenteert het budgettaire beleidskader en de ontwerpbegroting 2018. Hoofdstuk II gaat in op de ontwikkelingen van de productie en inkomens, het prijspeil, de overheidsfinanciën en -ontvangsten, ontwikkelingsfinanciering en de staatsschuld, de monetaire sector, de betalingsbalans, en het verzekeringswezen weergegeven.

I ONTWERPBEGROTING 2018

I.1 Beleidskader openbare financiën

Voor het begrotingsjaar 2018 zal de Regering zich blijven inzetten om de ingeslagen weg van economisch herstel te continueren. Het beleid is gericht op een duurzame verbetering van de openbare financiën ter ondersteuning aan een stabiele macro-economische omgeving. De verdienvooruitzichten zijn positief maar de begrotingsdiscipline moet worden voortgezet ten einde het begrotingstekort verder in te perken en de financieringslasten draagbaar te houden.

Aan de inkomstzijde worden de belastingwetgeving en de belastingadministratie verder hervormd voor een hogere effectiviteit en klantvriendelijkheid van de inning. Om de verdien capaciteit structureel te verruimen en tevens over te stappen op een productiestimulerend belastingstelsel, zal belasting op toegevoegde waarde ("eindconsumptie"), het zogeheten BTW systeem, worden geïntroduceerd in 2018. Hiertoe zijn de voorbereidingen in een vergevorderd stadium.

Het efficiënt en effectief benutten van staatsinkomsten en de transparante verantwoording van de ontvangsten en uitgaven blijven pijlers in het dienstjaar 2018. Aan de instelling van treasury operaties, cash management en modernisering van het overheid financieel informatie systeem wordt verder gewerkt. Het beleid om geleende financieringsmiddelen enkel ten behoeve van aantoonbaar uit te voeren ontwikkelingsprojecten aan te wenden blijft overeind. Er is reeds overeenstemming bereikt met verschillende internationale en regionale financieringsinstellingen voor financiële en technische ondersteuning.

De inspanningen die verricht zijn om het macro-economische evenwicht te herstellen, hebben geresulteerd in onder andere een drastische afname van de overheidsuitgaven, een stabiele wisselkoers in de afgelopen maanden en een daling van de inflatie. De 12-maandsinflatie is afgenomen van 60,8% in juni 2016 tot 19,7% in juni 2017. De lopende rekening van de betalingsbalans vertoont in de eerste helft van 2017 een overschot, waarbij de exporten zijn aangetrokken. De vooruitzichten houden in een verwachting van hogere overheidsinkomsten uit de mijnbouw en andere sectoren.

In het belang van duurzaam financieel beleid, moet het overheidstekort verder worden afgebouwd. Dit pad wordt weerspiegeld in het medium-termijn overheidsfinanciën raamwerk (MTFF) 2016-2021, waarbij het financieringstekort een dalende trend vertoont – zie tabel I.1.1.

Tabel I.1.1: Medium-Termijn Overheidsfinancien Raamwerk 2016 en 2017-2021 (SRD miljoen)

Baseline projecties. MEDIUM-TERMIJN OVERHEIDSFINANCIËN RAAMWERK 2017-2021						
Overheidsfinancien op commiteringsbasis	2016 real.*	2017 proj.	2018 proj.	2019 proj.	2020 proj.	2021 proj.
Totale Ontvangsten, GFS	3,374	4,904	5,310	5,696	6,049	6,410
Lopende ontvangsten	3,374	4,876	5,310	5,696	6,049	6,410
Belastingen	2,506	2,958	3,578	3,711	3,961	4,201
Directe belastingen	1,196	1,062	1,564	1,463	1,571	1,669
Indirecte belastingen	1,310	1,896	2,014	2,247	2,390	2,532
Niet-belasting ontvangsten	868	1,918	1,732	1,986	2,088	2,209
Schenkingen	0	29	0	0	0	0
Totale Uitgaven, GFS	4,973	6,494	6,889	6,999	7,401	7,848
Lopende uitgaven	4,427	5,733	5,862	6,287	6,644	7,046
Personele uitgaven	1,602	2,461	2,507	2,611	2,689	2,770
Goederen en diensten	900	861	904	1,055	1,122	1,189
Subsidies en transfers	1,557	1,491	1,602	1,755	1,872	2,090
Interest	369	921	849	866	961	998
Kapitaalsuitgaven	546	761	1,027	712	757	802
Financieringstekort (-), GFS	-1,599	-1,589	-1,579	-1,303	-1,352	-1,438
Financiering	1,599	1,589	1,579	1,303	1,352	1,438
Trekkingen buit.leningen	6,721	1,772	1,633	2,083	841	499
Overige financiering	-2,913	690	1,205	446	1,465	1,997
minus Aflossingen	2,209	873	1,260	1,227	954	1,058
In procent van het BBP**	2016 real.*	2017 proj.	2018 proj.	2019 proj.	2020 proj.	2021 proj.
Tekort (-), GFS	-7.8	-6.0	-5.5	-4.2	-4.1	-4.1
Bruto Binnenlands Product (BBP; in mln SRD)	20,420	26,672	28,773	30,796	32,734	34,707

* voorlopige cijfers

** BBP van 2016 afkomstig van ABS; BBP 2017-2021 schattingen van Planbureau

GFS: Government Finance Statistics systeem van opstellen van overheidsfinancien op basis van internationale richtlijnen (IMF).

I.2 De Ontwerpbegroting 2018

I.2.1 De opzet van de Ontwerpbegroting 2018

De Begroting 2018 zal voor het eerst als één Wet worden gepresenteerd van een geïntegreerde begroting waarin de ministeries als afdelingen voorkomen.

Ingevolge de Comptabiliteitswet dienen de externe financieringsmiddelen, zoals de schenkingen en trekkingen op buitenlandse leningen, zo goed als mogelijk geraamd en op de begroting te worden weergegeven, evenals de projecten en programma's waaraan de middelen worden besteed. Ook de aflossingen en rentebetalingen worden op de begroting opgebracht en wel als uitgaven. Zodoende worden de inkomsten en uitgaven volgens de begrotingstechnische methode gepresenteerd.

Vanwege de nadering van het schuldplafond eind 2016 heeft DNA de Wet op de Staatsschuld in februari 2017 geamendeerd om zodoende ruimte te geven aan nieuw op te nemen leningen bestemd voor financiering van het ontwikkelingsprogramma. Wegens het gedaalde nominale BBP van 2015 ten opzichte van 2014 en de gestegen wisselkoers, en na de obligatielening eind 2016, zouden de schuldplafonden in gedrang komen. De wetswijziging voorziet in een tijdelijke afwijking van de plafonden gedurende de periode van crisis ("negatieve economische groei en/of stijging van de wisselkoers"). Hierdoor kan begrotingsplanning rekening houden met een zekere mate van schuldfinanciering, die onder een dergelijke conjunctuur als haast onvermijdelijk wordt gezien. Niettemin voorkomt de wetswijziging een ongebreidelde schuldfinanciering door beperkingen: in het eerste jaar van de crisis mag het begrotingstekort niet meer dan 6,5% van het BBP bedragen, en gedurende de daaropvolgende crisisjaren niet meer dan 5% van het BBP elk jaar, voor hooguit vijf jaar.

De goedgekeurde herziene begroting van 2017 en de ontwerpbegroting van 2018 dragen ingevolge de Wet een tekort van 6,5% BBP en 5% BBP respectievelijk – zie tabel I.2.1.

Tabel I.2.1 De Ontwerpbegroting 2018 en HNvW 2017 (SRD miljoen)

	2017	2018
	Herziene NvW*	Ontw. Begroting
Totale Ontvangsten op begroting	6,732	7,181
Lopende Ontvangsten	4,876	5,504
Belastingen	2,958	3,578
Direkte belastingen	1,063	1,564
Indirekte belastingen	1,895	2,014
Niet-belasting Ontvangsten	1,918	1,926
Schenkingen	29	44
Leningen/Trekkingen	1,828	1,633
Totale Uitgaven op begroting	8,474	8,624
Lopende Uitgaven	6,568	6,448
Personele uitgaven	2,458	2,617
Aanschaf goederen en diensten	1,339	1,158
Subsidies en Bijdragen	1,851	1,825
Interest	921	849
Kapitaaluitgaven	1,033	916
Aflossingen	873	1,260
Tekort/surplus totale rekening	(1,742)	(1,442)
BBP**	26,672	28,773
Tekort/surplus Tot. rek. (% BBP)	-6.5	-5.0

Bron: Ministerie van Financiën

* Herziene Nota van Wijziging van de Begroting 2017 goedgekeurd in augustus 2017

** BBP 2017 en 2018 schattingen van Planbureau

De begrotingskaders voor 2018 zijn de volgende:

De totale geraamde uitgaven bedragen SRD 8.624 miljoen de totale geraamde ontvangsten SRD 7.181 miljoen. Aldus resulteren in een begrotingstekort van SRD 1.442 miljoen, of 5 procent van het BBP. In vergelijking met de goedgekeurde herziene begroting 2017 nemen de uitgaven in 2018 toe met SRD 150 miljoen en de ontvangsten met SRD 449 miljoen.

I.2.2 De geraamde overheidsuitgaven

De ontwerpbegroting 2018 presenteert de uitgaven voor alle 16 Ministeries en de 24 directoraten. De geraamde operationele uitgaven en programma's per directoraat worden weergegeven in Tabel I.2.2 voor de dienstjaren 2017 en 2018.

Tabel I.2.2: De totale operationele uitgaven en de programma's per ministerie/directoraat voor de ontwerpbegroting 2018 en de herziene begroting 2017 (SRD miljoen)

Ministeries/directoraten	Operationele uitgaven		Programma's		Totale uitgaven	
	HNvW Begroting 2017	Ontwerp begroting 2018	HNvW Begroting 2017	Ontwerp begroting 2018	HNvW Begroting 2017	Ontwerp begroting 2018
Justitie en Politie	369	369	10	10	379	379
Algemene Zaken	111	119	135	135	247	254
Binnenlandse Zaken	96	97	99	98	195	195
Regionale Ontwikkeling	164	159	17	18	181	177
Agrarische Ontwikkeling Binnenland	4	6	4	2	8	8
Duurzame Ontwikkeling Afro Surinamers	7	15	2	3	9	18
Duurzame Ontwikkeling Inheemsen	5	7	4	1	9	9
Defensie	262	273	24	12	285	285
Buitenlandse Zaken	102	97	2	7	104	104
Financien	37	51	2,658	2,546	2,695	2,597
Belastingen	51	49	19	16	70	64
Ontwikkelingsfinanciering	4	4	11	11	14	14
Handel en Industrie	33	31	79	81	112	112
L.V.V.	55	56	36	115	91	171
Natuurlijke Hulpbronnen	54	62	52	129	106	191
Arbeid	25	23	5	6	30	30
Milieu	1	-			1	-
SoZaVo	119	127	657	698	776	825
Onderwijs	1,051	1,127	418	341	1,468	1,468
Cultuur	12	12	0	0	13	12
Volksgezondheid	44	49	374	597	419	646
BWD	18	12	180	182	197	194
CTW	53	58	771	572	825	629
Openbaar Groen	50	50	2	3	53	53
Transport en Communicatie	49	49	68	66	117	114
ROGB	27	28	1	-	28	28
Sport en Jeugdzaken	29	34	18	13	47	47
Totale uitgaven	2,829	2,964	5,645	5,659	8,474	8,623

Bron: Ministerie van Financiën

De totale operationele uitgaven in 2018 zijn begroot op SRD 2.964 miljoen, een toename van SRD 135 miljoen in vergelijking met 2017. De programma's voor 2018 bedragen SRD 5.659 miljoen een afname van SRD 10 miljoen vanuit 2017.

Tabel I.2.3 toont voor de programma's per ministerie/directoraat de financiering door middel van eigen middelen, schenkingen of leningen weer. Voor 2018 zal de financiering uit eigen middelen SRD 3.982 miljoen bedragen, uit donorfondsen SRD 44 miljoen en via het aangaan van leningen SRD 1.633 miljoen.

Tabel I.2.3: De totale uitgaven van de programma's van de ontwerpbegroting 2018 en de herziene begroting 2017 per ministerie/directoraat naar financieringsbron (SRD miljoen)

Ministerie/Directoraat	HNvW Begroting 2017			Totaal Beleid Progr. 2017	Ontwerpbegroting 2018			Totaal Beleid Progr. 2018
	eigen middelen	donor	lening		eigen middelen	donor	lening	
Justitie en Politie	10	1		10	10	1	-	10
Algemene Zaken	135			135	127	7		135
BiZa	99			99	98			98
R.O	14	4		17	18			18
Agrarische Ontw	4			4	2			2
Duurzame Ontw Afro Sur	2			2	3			3
Duurzame Ontw Inheemsen	4			4	1			1
Defensie	24			24	12			12
BuZa	2			2	7			7
Fin. & Planning	1,870		787	2,658	2,171		375	2,546
Belastingen	10		9	19	12		4	16
Ontwikkelingsfin.	11			11	11			11
H.I.	28		51	79	30		51	81
L.V.V.	16		20	36	15		100	115
N.H.	51	0		52	26	20	83	129
Arbeid	5			5	6			6
Milieu	-			-	-			-
SoZaVo	656	1		657	647	2	49	698
Onderwijs	388		30	418	311		30	341
Cultuur	0			0	0			0
Vgz.	333	14	28	374	328	15	254	597
BWD	-4	9	174	180	8		174	182
CTW	65		706	771	61		510	572
Openbaar Groen	2			2	3			3
T.C.T.	63		5	68	63		3	66
ROGB	1			1	-			-
Sport en Jeugd.	18			18	13			13
Totale uitgaven	3,806	28	1,810	5,645	3,982	44	1,633	5,659

Bron: Ministerie van Financiën

Aan personeelskosten (lonen en salarissen en sociale premies) zal een bedrag van SRD 2.575 miljoen worden uitbetaald. Vermeldenswaard is dat binnen de subsidieprogramma's voor het bijzonder onderwijs ook personeelskosten vallen.

Het totaal aan programma's van de ontwerpbegroting 2018 is geraamd op SRD 5.659 miljoen. De programma's behelzen projecten die moeten resulteren in het verwezenlijken van de vastgestelde ontwikkelingsdoelen. Bij het begroten van de projecten worden de kosten tijdens de uitvoeringsperiode van desbetreffende projecten in acht genomen. Uiteindelijk moeten deze resulteren in het verhogen van het welvaartsniveau van de Surinaamse burgers.

Uit de ontwerpbegroting 2018 blijkt dat het ministerie van Financiën met 45% het hoogste programma aandeel heeft, wat voor een groot deel voor rekening komt van aflossingen en renteverplichtingen van de Staat. Als programma binnen de begroting van het ministerie van Financiën zijn tevens de subsidies aan N.V. EBS gepresenteerd die voorheen onzichtbaar bleven door het systeem van vereffening tussen financiële vorderingen en financiële verplichtingen van de Staat ten opzichte van derden, zoals de Suralco en de Staatsolie groep.

Het ministerie van Onderwijs Wetenschap en Cultuur met 6,0%, het ministerie van Sociale Zaken en Volksontwikkeling (SoZaVo) met 12,3% en het ministerie van Volksgezondheid

met 10,6% en het ministerie van Openbare werken, Transport en Communicatie, directoraat civieltechnische werken (CTW) 10,1% grootste deel aan totale programma's innemen. De overige ministeries presenteren elk een aandeel van minder dan 4%.

De voorgenomen uitvoering van infrastructurele werken, met name het asfalteren van wegen en het bouwen van bruggen zijn opgebracht op de begroting van het ministerie van Openbare Werken. Verder blijkt dat in de ontwerpbegroting 2018 de verwachte trekkingen uit lopende en nieuwe leningen met SRD 195 miljoen zijn gedaald ten opzichte van de begroting 2017. De leningen hebben betrekking op multilaterale instellingen zoals de Islamic Development Bank (IsDB), International Development Bank (IDB) en met andere bevriende naties zoals India.

I.2.3 De geraamde overheidsontvangsten

Bij de geraamde ontvangsten wordt er een onderscheid gemaakt in:

- Belastingen (directe- en indirecte belastingen)
- Niet-belastingontvangsten (NBO)
- Schenkingen (donormiddelen)
- Trekkingen (leningen)

Voor het dienstjaar 2018 zijn de totale inkomsten uit hoofde van de belastingen geraamd op SRD 3.578 miljoen. Deze is onderverdeeld naar directe belastingen voor een bedrag van SRD 1.564 miljoen en naar indirecte belastingen ten bedrage van SRD 2.014 miljoen. In absolute zin is in vergelijking met de begroting 2017 een stijging van SRD 502 miljoen voor de directe belastingen en SRD 119 miljoen voor de indirecte belastingen. Voor wat betreft de ontvangsten uit niet-belasting middelen is er voor het dienstjaar 2018 SRD 20 miljoen meer begroot dan in 2017.

Tabel I.2.4: De totale belastingontvangsten naar component (SRD miljoen)

Omschrijving	HNvW Begroting 2017	Ontwerp begroting 2018	Vershil
Directe belastingen	1,063	1,564	502
Inkomstenbelasting	1,002	1,482	480
Vermogensbelasting	4	5	1
Huurwaardebelasting	8	7	-1
Dividendbelasting	10	6	-5
Loterijbelasting	4	10	7
Casinobelasting	35	35	0
Bronbelasting		20	20
Indirecte belastingen	1,895	2,014	119
Invoerrechten	420	420	0
Statistiekrecht	30	45	15
Uitvoerrecht op hout	70	70	0
Accijns op gedestilleerd	32	30	-2
Belasting op publieke gemakkelijkheden	5	5	0
Accijns op bier	42	40	-2
Accijns op rooktabak en sigaretten	86	95	9
Verbruiksbelasting op motorbrandstoffen	600	300	-300
Accijns op alcoholvrije dranken	40	42	2
Omzetbelasting	570	470	-100
Rij- en voertuigen belasting	-	103	103
Belasting op de Toegevoegde Waarde (BTW)		394	394
Totaal belastingen	2,958	3,578	621

Bron: Ministerie van Financiën

Tabel I.2.5: De totale niet-belastingontvangsten naar ministerie/directoraten (SRD miljoen)

Omschrijving	HNvW Begroting 2017	Ontwerp begroting 2018	Vershil
Justitie en Politie	58	58	0
Algemene Zaken			0
Binnenlandse Zaken	5	15	10
Regionale Ontwikkeling	9	9	0
Agrarische Ontw. Binnenl			0
Duurzame Ontwikkeling Afro Surinamers			0
Duurzame Ontwikkeling Inheemsen			0
Defensie	0	0	0
Buitenlandse Zaken	132	138	6
Financien	605	264	-341
Belastingen	281	300	20
Ontwikkelingsfinanciering	0	0	0
Handel en Industrie	2	2	0
L.V.V.	13	13	0
Natuurlijke Hulpbronnen	632	950	318
Arbeid	0	0	0
Milieu			0
SoZaVo	2	6	4
Onderwijs	1	1	0
Cultuur			0
Volksgezondheid	0	0	0
BWD	10	0	-10
CTW	5	3	-2
Openbaar Groen	0	0	0
T.C.T.	31	31	0
ROGB	132	135	3
Sport en Jeugdzaken	0	0	0
Totaal ontvangsten	1,918	1,926	8

Bron: Ministerie van Financiën

De totale overheidsontvangsten aan schenkingen (donormiddelen) en trekkingen uit lopende leningen zijn in 2018 begroot voor SRD 1.816 miljoen (tabel I.2.6).

Tabel I.2.6: De ontvangsten per donor en lening van de Ontwerpbegroting 2018 en begroting 2017 (SRD miljoen)

Omschrijving	HNvW Begroting 2017			Ontwerpbegroting 2018		
	donor	lening	totaal	donor	lening	totaal
China	9	28	37			-
Indonesië			-			-
India		11	11		9	9
Japan	1					
UNEP			-			-
IsDB		40	40		193	193
GEF			-			-
België			-			-
IDB	0	76	76	20	56	75
IaDB	2		2		4	4
Nederland			-			-
PAHO			-			-
UNDP	0		0	9		9
OFID		12	12		221	221
USA			-			-
Global Fund	14		14	15		15
UNFPA	-		-	-		-
SFOB			-			-
AFD		11	11		-	-
UNICEF	1		1	0		0
Overig	0	1,650	1,650	1	1,150	1,151
Totaal	28	1,828	1,855	44	1,633	1,677

Bron: Ministerie van Financiën

II MACRO-ECONOMISCHE ONTWIKKELINGEN

II.1 De overheidsfinanciën 2016 – juni 2017

Algemeen

Het corrigerend overheidsfinanciën beleid levert vanaf het najaar 2015 vruchten af. Het overheidstekort neemt gestaag af, waarbij de inkomsten vanaf de tweede helft 2016 in nominale zin verbeteren maar vooral de uitgavenbesnoeiing de doorslag geeft. De voor de staatsinkomsten belangrijke ontvangsten uit de mijnbouw herstellen vanuit een dieptepunt in 2015. De wereldmarktprijs van goud neemt toe en inkomstenverhogende ontwikkelingen in de olie-verwerkingsindustrie en de goudproductie doen zich voor. In 2017 is ook een opwaartse trend van de ontvangsten uit de overige sectoren merkbaar, wat deels beïnvloed wordt door het herstel van de economische bedrijvigheid in de mijnbouwsector.

Tabel II.1.1 Overheidsfinanciën op kasbasis en commiteringsbasis, 2015 – juni 2017
(SRD miljoen)

	2015		totaal 2015	2016		totaal 2016	2017 jan-jun
	jan-jun	jul-dec		jan-jun	jul-dec		
Ontvangsten	1,596	1,803	3,399	1,456	1,949	3,405	1,995
<i>waarvan uit de mijnbouw</i>	<i>181</i>	<i>96</i>	<i>277</i>	<i>207</i>	<i>359</i>	<i>566</i>	<i>560</i>
Belasting ontvangsten	1,298	1,416	2,714	1,076	1,461	2,537	1,407
Directe belastingen	552	567	1,119	425	801	1,226	769
Indirecte belastingen	746	849	1,595	650	660	1,310	639
Niet-belasting ontvangsten	298	386	685	380	488	868	588
Uitgaven	2,274	2,732	5,006	2,169	3,091	5,260	3,042
w.v. betalingen over vorige dienstjaren	0	809	809	226	431	657	187
Lopende uitgaven	1,990	2,582	4,572	1,945	2,770	4,715	2,717
Personele uitgaven	724	808	1,533	745	857	1,602	865
Aanschaf goederen en diensten	310	963	1,273	383	706	1,089	594
Subsidies en bijdragen	847	671	1,517	663	993	1,655	853
Interest	109	140	249	154	214	368	405
Kapitaalsuitgaven	284	150	434	225	321	546	325
Kasbasis tekort (-) totale rekening	-678	-929	-1,607	-714	-1,142	-1,856	-1,046
Statistische discrepantie	-15	-213	-228	46	-395	-348	-75
Financiering	693	1,142	1,835	667	1,537	2,204	1,121
Netto verkrijging (-) financiële activa				-320	-155	-474	-71
Buitenlandse financiering ⁽¹⁾	271	-3	268	1,076	3,636	4,712	153
Binnenlandse financiering ⁽²⁾	422	1,145	1,567	-89	-1,945	-2,034	1,039
w.v. CBvS voorschot/overdraft (+)	172	1,694	1,866	65	266	331	-699
Mutatie Overheidsrekening bij CBvS (-)	-53	148	95	-20	-50	-70	-43
Memorandum items:							
Uitgestelde betalingen (achterstanden)	572.8	34.7	607.6	1.2	46.0	47.2	22.1
Committeringstekort (-) totale rekening	-1,250.6	-155.5	-1,406.1	-488.7	-756.9	-1,245.6	-881.4
Committeringstekort (-) vanuit financiering	-1,265.6	-368.1	-1,633.6	-442.4	-1,151.4	-1,593.7	-956.0
In percent van het BBP**			16,491			20,420	26,672
Committeringstekort (-) totale rekening	-7.6	-0.9	-8.5	-2.4	-3.7	-6.1	-3.3
Committeringstekort (-) vanuit financiering	-7.7	-2.2	-9.9	-2.2	-5.6	-7.8	-3.6

Bron: Ministerie van Financien (voorlopige cijfers).

Noot: Overheidsfinanciën op kasbasis geeft weer de kasontvangsten en kasuitgaven van de Overheid tijdens de verslagperiode. Committerings-tekort geeft weer het tekort voor het lopende dienstjaar.

* BBP van 2015 en 2016 afkomstig van ABS; BBP 2017 schatting van Planbureau.

II.1.1 Overheidsontvangsten

De overheidsontvangsten uit belastingen en niet-belastingen verlopen vlak in 2015 en de eerste helft van 2016, maar tonen vanaf het tweede halfjaar 2016 een opwaartse trend. In januari-juni 2017 bedroegen de inkomsten totaal SRD 1.995 miljoen; een toename van SRD 539 miljoen oftewel 27% ten opzichte van de periode januari-juni 2016 (SRD 1.456 miljoen). In percentage van het BBP nemen de overheidsinkomsten echter af, van 20,6 procent in 2015 naar 16,7 procent in 2016 en tot 7,5 procent in het eerste halfjaar 2017 (circa 15 procent op jaarbasis). De lage overheidsinkomstenratio wijst op de noodzaak voor diversificatie van de economie, de vergroting van de belastingbasis, en de efficiëntieverbetering van de inning.

Directe belastingen

In tabel II.1.2 wordt de ontwikkeling van de directe belastingontvangsten gedurende de periode 2016 tot en met juni 2017 weergegeven. Uit de tabel blijkt dat de ontvangsten uit de directe belastingen in 2017 zijn toegenomen ten opzichte van 2016 en wel van SRD 425 miljoen naar SRD 768 miljoen oftewel met 72%. Deze stijging kan toegeschreven worden aan voornamelijk de inkomstenbelasting en de loonbelasting, waarvan de mijnbouwsector een belangrijk deel heeft bijgedragen.

De ontvangsten uit dividendbelasting zijn gerelateerd aan de dividenduitkeringen door bedrijven met een winstoogmerk. In 2016 ontving de Staat voor SRD 55 miljoen aan dividendbelasting. In de eerste helft van 2017 (SRD 3 miljoen) is in vergelijking met dezelfde periode in 2016 (SRD 3 miljoen) een lichte daling te constateren met name SRD 0,1 miljoen (negatief 3%). De overige directe belastingen die ook dalingen vertonen zijn: casinobelasting met SRD 4 miljoen (25,1%), vermogensbelasting met SRD 0,8 miljoen (30,1%) en loterijbelasting met SRD 1 miljoen (50%). Vanaf 2017 wordt bronbelasting op service fees (bijvoorbeeld, salariering consultants) geheven, welke is ingedeeld onder loonbelasting. Tussen januari en juni is SRD 7 miljoen aan bronbelasting ontvangen.

Tabel II.1.2: De directe belastingontvangsten over de periode 2016 – juni 2017 op kasbasis (SRD miljoen)

	2016*		2017*
	jan-jun	totaal	jan-jun
Directe Belastingen	425	1,226	769
Inkomstenbelasting (incl. loonbelasting)	397	1,026	591
Vermogensbelasting	2	4	1
Dividendbelasting	3	55	3
Huurwaardebelasting	3	4	4
Casinobelasting	18	35	13
Loterijbelasting	3	4	1
Statistisch verschil ¹⁾		99	154

Bron: Ministerie van Financiën/*voorlopige cijfers

1) Statistisch verschil obv onder meer het tijdsverschil tussen kasontvangsten en enkele administratieve boekingen.

Indirecte belastingen

De belangrijkste categorieën die bij de indirecte belastingen de grootste bijdrage leveren zijn: omzetbelasting, invoerrechten, accijns op tabak en sigaretten en houtuitvoer. De ontvangsten uit deze belastingcategorie worden in tabel II.1.3 weergegeven.

In de eerste helft van 2017 kunnen de ontwikkelingen binnen de indirecte belastingen als positief worden gekenmerkt, gezien het feit dat met uitzondering van verbruiksbelasting en accijns gedestilleerd, er forse stijgingen zijn ten opzichte van dezelfde periode in 2016. Deze stijgingen kunnen voornamelijk worden toegeschreven aan de ontwikkeling van de handel die gunstige resultaten hebben opgeleverd in de ontvangsten van de Staat met name de invoerrechten, de omzetbelasting en het statistiekrecht. Daarnaast heeft de aanpassing van het tarief voor houtuitvoer, de ontvangsten uit hoofde daarvan met SRD 24 miljoen doen toenemen, welke gelijk is aan 228%.

Tabel II.1.3: De indirecte belastingontvangsten over de periode 2016–juni 2017 op kasbasis (SRD miljoen)

	2016*		2017*
	jan-jun	totaal	jan-jun
Indirecte Belastingen	650	1,310	639
Invoerrechten	141	350	206
Statistiekrecht invoer + uitvoer	10	21	14
Accijns alcoholvrije dranken	12	32	20
Houtuitvoer	11	32	35
Accijns gedestilleerd	13	25	9
Publieke vermakkelijkheid	2	4	3
Accijns bier	14	43	21
Accijns tabak en sigaretten	41	78	43
Verbruiksbelasting motorbrandstof	190	246	4
Omzetbelasting	217	477	301
Rij- en voertuigenbelasting	-	-	-
Statistisch verschil ¹⁾		2	-16

Bron: Ministerie van Financiën/*Voorlopige cijfers

1) Statistisch verschil obv onder meer het tijdsverschil tussen kasontvangsten en enkele administratieve boekingen.

De ontvangsten van de verbruiksbelasting zijn drastisch gedaald in 2017 en zal naar verwachting het niveau van 2016 niet bereiken. De terugval van de verbruiksbelasting heeft te maken met het feit dat de Regering door de steeds stijgende wisselkoers in 2016, het besluit had genomen om de vaststelling van de pompprijzen te fixeren met het gevolg dat de verhoogde kosten in de pompprijzen de overheidsinkomsten uitholden. Medio juni 2017 is het prijsmechanisme weer losgelaten maar neemt de Overheid genoegen met een veel lagere verbruiksbelasting om de druk op de consument te verminderen. Bij accijns gedistilleerd is er een daling van 30,7% geconstateerd in de eerste helft van 2017.

Niet-belasting ontvangsten

De inkomsten uit hoofde van de niet-belastingontvangsten (NBO) vertonen in de beschouwde periode een toename. In 2016 bedroeg de realisatie SRD 380 miljoen, terwijl in 2017 een bedrag van SRD 588 miljoen is ontvangen. Dit is een toename van circa SRD 208 miljoen oftewel 54,6%. Een aanzienlijk deel van de NBO's is opgebracht door royalties,

consentrecht en AOV premie. Het royalty percentage dat betaald wordt voor goud werd in 2016 verhoogd van 1% naar 2,75%. Dit heeft tot gevolg gehad dat de royalties met SRD 81 miljoen (117,4%) zijn toegenomen in de eerste helft van 2017 in vergelijking met dezelfde periode in 2016. Bij consentrecht valt er een toename te bespeuren van SRD 8 miljoen toegenomen; deze ontvangsten hebben betrekking op vergoedingen die geheven worden op transacties bij in- en uitvoer van goederen.

Tabel II.1.4: De niet-belastingontvangsten over de periode 2016 – juni 2017 op kasbasis (SRD miljoen)

	2016*		2017*
	jan-jun	totaal	jan-jun
Niet-belastingontvangsten	380	868	588
w.v. Royalties	69	175	150
w.v. Consentrecht	14	32	21
w.v. AOV premie	77	159	98

Bron: Ministerie van Financiën /*voorlopige cijfers

Mijnbouwsector

De mijnbouwontvangsten in 2016 waren gunstiger dan in 2015, en de verbetering zette in 2017 voort. In het eerste helft van 2017 werd voor SRD 560 miljoen ontvangen, tegenover SRD 566 miljoen voor geheel 2016 (zie tabel II.1.5a). Ook als aandeel in de totale overheidsontvangsten doet de mijnbouwsector het beter dan voorheen: het gewicht nam toe van 16,8% in 2016 tot 28,1% in de periode jan-jun 2017.

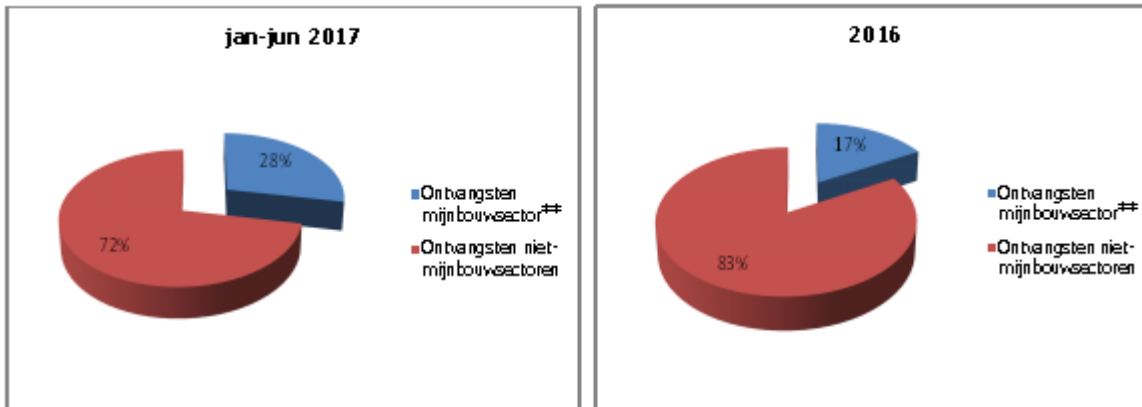
Tabel II.1.5a: Overheidsontvangsten mijnbouw en niet-mijnbouw op kasbasis, 2016- juni 2017 (SRD miljoen)

	2016*	jan-juni 2017*
Totale ontvangsten	3,374	1,995
Ontvangsten mijnbouwsector**	566	560
Belastingontvangsten	207	287
Directe belastingen	205	287
Indirecte belastingen	2	0
Niet-belasting ontvangsten	359	273
Ontvangsten niet-mijnbouwsectoren	2,808	1,435
Belastingontvangsten	2,299	1,120
Directe belastingen	991	481
Indirecte belastingen	1,309	638
Niet-belasting ontvangsten	509	315

Bron: Ministerie van Financiën/* Voorlopige cijfers

** Ontvangsten uit de olie, bauxiet, goud en steenslag sectoren

Grafiek II.1: Het aandeel van de totale mijnbouwontvangsten ten opzichte van de totale niet-mijnbouwontvangsten 2016 en jan-jun 2017

Bij de vastlegging van de ontvangsten uit de mijnbouwsector, wordt onderscheid gemaakt naar ontvangsten van 'grote- en mediumgrote bedrijven' en 'kleinschalige goudbedrijven'. In de administratie van het Ministerie van Financiën staan 6 bedrijven geregistreerd die vallen onder de noemer 'grote- en mediumgrote bedrijven'; 5 hiervan behoren tot de categorie 'grote bedrijven' en 1 tot de categorie 'mediumgrote bedrijven'. Voor wat de kleinschalige goudsector betreft, staan 10 (tien) bedrijven geregistreerd; 9 (negen) van deze kleinschalige bedrijven verrichten op regelmatige basis stortingen ten gunste van de Overheid.

Verdeeld naar directe en indirecte belasting- en niet-belasting ontvangsten, is in het eerste halfjaar 2017 respectievelijk SRD 287 miljoen, SRD 1.199,9 en SRD 273 miljoen ontvangen van de mijnbouwsector. De contributie van de grote mijnbouwbedrijven aan de directe belasting en niet-belasting ontvangsten bedraagt in de beschouwde periode respectievelijk 99,8% en 70,5%. In de beschouwde periode zijn er geen rapportages ontvangen van afdrachten voor indirecte belastingen door grote mijnbouwbedrijven. In 2016 is afgerond SRD 2 miljoen aan indirecte belasting ontvangen van de grote mijnbouwbedrijven; 68,8% van deze ontvangsten was afkomstig van bedrijven uit de bauxiet sector. Van de kleinschalige goudbedrijven zijn er in 2016 geen rapportages ontvangen van afdrachten voor indirecte belasting, in 2017 was dit echter wel het geval. In het eerste halfjaar 2017, is de contributie van de kleinschalige goudbedrijven in de totale directe belasting en niet-belasting ontvangsten uit de mijnbouwsector respectievelijk 0,2% en 29,5%.

De contributie van de grote mijnbouwbedrijven in de totale mijnbouwontvangsten in het eerste halfjaar 2017 bedroeg 85,6%, terwijl die van de kleinschalige goudbedrijven 14,4% bedroeg. Als gekeken wordt naar de valutasoort waarmee de afdrachten voldaan zijn in het eerste halfjaar 2017, dan kan gesteld worden dat het bedrag dat oorspronkelijk in US\$ ontvangen is door de Overheid, het totaal aan mijnbouwontvangsten in Surinaamse Dollar overtreft; 59,7% van de inkomsten is in US-dollar ontvangen (US\$ 45 miljoen, equivalent SRD 334 miljoen), tegenover 40,3% in Surinaamse Dollar (SRD 226 miljoen). De stortingen in US\$ betreffen vooral betalingen voor royalties door zowel de grote en kleine goudbedrijven.

Tabel II.1.5b: Mijnbouwontvangsten op kasbasis 2016- juni 2017, naar inkomstencategorie per bedrijfssegment (SRD miljoen)

	2016*	jan-juni 2017*
Totale mijnbouwontvangsten (SRD mln)**	566	560
Ontvangsten mijnbouw, oorspronk. in USD (USD mln)	25	45
Ontvangsten mijnbouw, oorspronk. in USD (tgnw SRD mln)	176	334
Ontvangsten mijnbouw, oorspronk. in SRD (SRD mln)	389	226
Naar bedrijfssegment (totaal in SRD mln)	566	560
Groot- en mediumgroot bedrijven	430	479
Kleinschalige goudbedrijven	136	81
w.v. betaling in USD (mln)	25	45
Groot- en mediumgroot bedrijven	17	38
Kleinschalige goudbedrijven	8	7

Bron: Ministerie van Financiën/* Voorlopige cijfers

** Ontvangsten uit de olie, bauxiet, goud en steenslag sectoren

Alcoa heeft de productie in Suriname definitief gestopt, maar vanwege de sanerings- en ontruimingsactiviteiten worden nog enkele belasting- en niet-belasting afdrachten door de dochtermaatschappij Suralco verricht.

Tabel II.1.5c: Mijnbouwontvangsten op kasbasis 2016- juni 2017, naar valutasoort per bedrijfssegment (SRD miljoen)

	2016	jan-jun 2017*
Totale mijnbouwontvangsten **	566	560
Directe belastingen	205	287
Groot- en mediumgroot bedrijven	203	287
Kleinschalige goudbedrijven	2	0
Indirecte belastingen	2	0
Groot- en mediumgroot bedrijven	2	-
Kleinschalige goudbedrijven	-	0
Niet-belasting ontvangsten	359	273
Groot- en mediumgroot bedrijven	225	192
Kleinschalige goudbedrijven	134	80

Bron: Ministerie van Financiën* Voorlopige cijfers

** Ontvangsten uit de olie, bauxiet, goud en steenslag sectoren

In het eerste halfjaar 2017 valt er een forse toename te bespeuren bij de ontvangsten uit de goud- en oliesector; de ontvangsten in het eerste halfjaar 2017 voor goud en olie waren respectievelijk SRD 180 miljoen om SRD 169,1 miljoen meer dan de ontvangsten in de zelfde periode in 2016. De afdrachten in de bauxietsector in 2017, zijn ten op zichte van

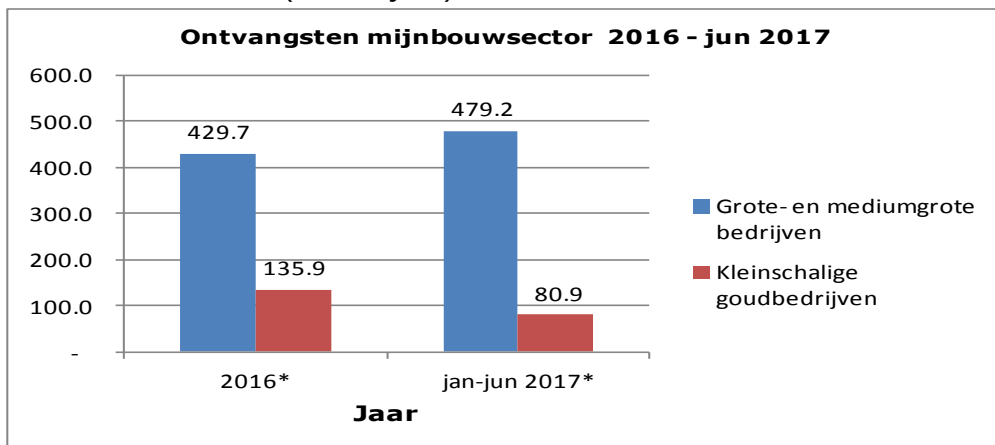

dezelfde periode in 2016 ook toegenomen met SRD 4 miljoen. Van 2016 tot en met juni 2017 waren 65% van de mijnbouwontvangsten afkomstig uit de goudsector, 34% uit de oliesector en 1% uit de mijnbouwsector.

Een positieve ontwikkeling van de goud- en olieprijs op de wereld markt en gunstige lokale omstandigheden waaronder Rosebel Gold Mine en Newmont dienen te opereren, kunnen resulteren in positieve vooruitzichten voor de ontvangsten uit de mijnbouwsector voor de Overheid. Newmont heeft sinds oktober 2016 een aanvang gemaakt heeft met de productie en export van goud. De Staat Suriname participeert via Staatsolie met een belang van 25% in de mijn van Newmont.

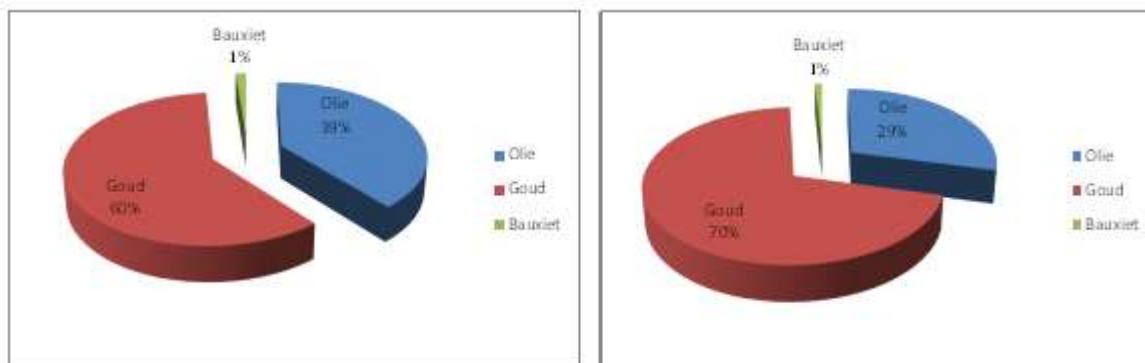
De Regering tekende op 31 augustus 2016 een overeenkomst met de multinational IAMGOLD-Rosebel Gold Mine, die erin voorziet dat de multinational haar activiteiten mag uitbreiden in het Klein Saramacca gebied. Volgens voornoemd bedrijf waren de aanwezige reserves bij de toen geldende prijsontwikkeling slechts voldoende om de bedrijfsvoering te kunnen garanderen voor 3-4 jaar. Met de ondertekening van deze overeenkomst, zou de levensduur van de Rosebel Goudmijn verlengd kunnen worden met tenminste 8 – 10 jaar. In de overeenkomst is opgenomen dat de exploratiekosten voor de ontwikkeling van reserves voor rekening komen van IAMGOLD. Indien echter mocht blijken dat de exploratie succesvol is, zal de Staat Suriname een evenredige inbreng hebben in de kosten. Deze overeenkomst geeft de Staat Suriname het vooruitzicht om voor 30% te participeren in de ontwikkeling van deze mijn, indien deze succesvol verloopt.

Grafiek II.2.: De totale ontvangsten uit de mijnbouwsector in de periode 2016 - jun 2017 op kasbasis (SRD miljoen)

Bron: Ministerie van Financiën

Grafiek II.3.: De bijdrage van olie, goud en aluinaarde in de periode jan - jun 2017 en 2016

Bron: Ministerie van Financiën

II.1.2. Overheidsuitgaven

Het stringent uitgavenbeleid van 2015-2016 is ook in het eerste halfjaar van 2017 voortgezet. De ontwikkelingen van de verschillende componenten binnen de totale overheidsuitgaven over het eerste halfjaar 2017 ten opzichte van dezelfde periode in 2016 zijn als volgt:

- Personele uitgaven, een stijging van SRD 120 miljoen, oftewel 16,1%. Deze stijging is het resultaat van de verhoging van de koopkracht versterking.
- Aanschaf van goederen en diensten, een stijging van SRD 209 miljoen oftewel 54,5%. Deze stijging is grotendeels het resultaat van het inlopen van de achterstallige betalingen van de afgelopen dienstjaren.
- Subsidies en bijdragen, een stijging van SRD 190 miljoen oftewel 28,7%.
- Interest betalingen stegen met SRD 270 miljoen oftewel 175,2%, waarin als uitschieter de eerste betaling van de rente op de obligatielening is inbegrepen.
- Kapitaaluitgaven, een stijging van SRD 80 miljoen oftewel 35,6%. Deze stijging heeft betrekking op de voorzetting van de infrastructurele projecten met financiering van China (Dalian) en het dijkenproject met financiering van de ING bank.

Het inlopen van de betalingsachterstanden in 2017 heeft mede ertoe geleid dat de uitgaven op kasbasis zijn gestegen. Over het eerste halfjaar 2017 zijn de totale uitgaven gestegen met SRD 869 miljoen ten opzichte van 2016.

Als percentage van het BBP nemen de kasuitgaven af, van 30,4 procent in 2015 naar 25,8 procent in 2016 en tot 11,4 procent in het eerste halfjaar 2017 (onder 23 procent op jaarbasis). Uitgaven die voor de respectieve dienstjaren binnen het dienstjaar zijn uitgevoerd bedroegen 26% van het BBP voor 2015, 23% van het BBP voor 2016 en 11% bbp in het eerste zes maanden van 2017.

Personele uitgaven

De stijging van de personele uitgaven over het eerste halfjaar 2017 ten opzichte van dezelfde periode in 2016 is ruim 16,1%. Deze kan toegeschreven worden aan de koopkrachtversterking die is toegekend aan leerkrachten en ambtenaren, alsook de herwaardering aan de leerkrachten. De personele uitgaven van de leerkrachten die deel

uitmaken van de bijzondere scholen zoals het RKBO zijn hier inbegrepen. De ambtenaren hebben per april 2017 een koopkrachtversterking van SRD 375 ontvangen, zoals in een eerdere stadium aan de leerkrachten ten deel is gevallen. De personele uitgaven zullen in de tweede helft van 2017 verder toenemen door de verhoging van de koopkrachtversterking aan ambtenaren van SRD 375 naar SRD 500.

Tabel 11.1.6 geeft de personele uitgaven over het eerste halfjaar 2016, geheel 2016 en de eerste helft van 2017 weer.

Tabel II.1.6. De personele uitgaven over de periode 2016-juni 2017

	jan-jun 2016*	2016*	jan-jun 2017*
Personele Uitgaven (SRD miljoen)	745	1,602	865
Totale uitgaven (SRD miljoen)	2,170	5,194	3,042
Personele uitgaven in % van totale uitgaven	34	31	28
Aandeel personele uitgaven in BBP (%)	4	8	3
BBP (SRD miljoen)	20,420	20,420	26,672

Bron: Ministerie van Financiën/CEBUMA/*Voorlopige cijfers

In tabel II.1.7 wordt een overzicht gepresenteerd van de ontwikkeling van het bestand van ambtenaren-, pensioen- en onderstanden over de periode 2016 en juni 2017.

Tabel II.1.7: Bestand van ambtenaren, pensioen en onderstanden over de periode 2016- juni 2017

Omschrijving	jan-jun-2016*	2016	jan-jun 2017*
Ambtenaren bestand (overheid)	41,058	40,965	40,403
<i>Absolute mutatie</i>		-93	-562
<i>Relatieve mutatie (%)</i>		-0.2	-1.4
Pensioen bestand	23,006	23,608	24,261
<i>Absolute mutatie</i>		602	653
<i>Relatieve mutatie (%)</i>		2.6	2.77
Onderstanden bestand	2,840	2,826	2,782
<i>Absolute mutatie</i>		-14	-44
<i>Relatieve mutatie (%)</i>		-0.5	-1.6

Bron: Ministerie van Financiën/CEBUMA/*Voorlopige cijfers

In 2016 was het ambtenarenbestand gedaald met 93 ten opzichte van juni 2016; in percentages uitgedrukt komt dit neer op 0,2%. Vervolgens valt op te merken dat dit bestand per eind juni 2017 verder is gedaald met 562 personen tot het niveau van 40.403, oftewel 1,4%. De daling kan toegeschreven worden aan de verdere opschoning van het ambtenarenbestand en de uitstroom van ambtenaren vanwege onder andere het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd of vervroegd pensioen (leeftijd van 55 hebben bereikt met 35 of meer dienstjaren). Het pensioenbestand is eind 2016 en juni 2017 respectievelijk met 602 en 653 verhoogd. Bij de onderstanden is er een daling geconstateerd eind 2016 en juni 2017. In het onderstanden bestand zijn onder andere meegenomen de gewezen ministers en/of presidenten, weduwe/weduwenaar van de gewezen landsdienaar en de wezen.

Bij de indeling naar ministeries, blijkt dat van de 17 ministeries, de grootste daling bij het ministerie van Onderwijs wetenschappen en Cultuur heeft plaatsgevonden met 262 ambtenaren. Er zijn twee (2) ministeries, met name Defensie en Binnenlandse Zaken die een instroom van ambtenaren hebben gehad, respectievelijk 115 om 55 ambtenaren.

Tabel II.1.8: Het ambtenarenbestand naar ministerie in de periode 2016 – juni 2017

Ministeries	jun 2016*	2016*	jun 2017*	jun 2017* t.o.v 2016	
				absoluut	in %
Justitie & Politie	4,981	4,998	4,918	-80	-2
Binnenlandse Zaken	2,454	2,540	2,595	55	2
<i>w.o. De Nationale Assemblée</i>	88	91	95	4	4
Regionale Ontwikkeling	4,035	4,042	3,989	-53	-1
Defensie	4,436	4,586	4,701	115	2
Buitenlandse Zaken	239	227	217	-10	-5
Financiën & Planning	1,194	1,163	1,123	-40	-4
Handel & Industrie	632	619	587	-32	-5
Landbouw Veeteelt en Visserij	1,342	1,287	1,259	-28	-2
Natuurlijke Hulpbronnen	722	698	663	-35	-5
Arbeid	389	389	374	-15	-4
Sociale Zaken & Volkshuisvesting	2,590	2,562	2,547	-15	-1
Onderwijs	12,463	12,367	12,105	-262	-2
<i>w.o. leerkrachten</i>	9,097	10,129	10,021	-108	-1
<i>Overigen</i>	3,366	2,238	2,084	-154	-7
Sport & Jeugdzaken	549	580	572	-8	-1
Volksgezondheid	493	504	493	-11	-2
Openbare Werken	2,951	2,852	2,758	-94	-3
Transport Communicatie & Toerisme	1,051	1,027	1,002	-25	-2
Ruimtelijke Ordening & Grondbeheer	537	524	500	-24	-5
Totaal	41,058	40,965	40,403	-562	-41

Bron: Ministerie van Financiën/CEBUMA/*voorlopige cijfers

In tabel II.1.9 wordt een overzicht gepresenteerd van de gerealiseerde personele uitgaven en de verdeling naar ministeries over de periode 2016 tot en met juni 2017. Het aandeel van het ministerie van Onderwijs in de eerste helft van 2017 binnen de totale personele uitgaven is wederom het grootst. Vermeld dient te worden dat de leerkrachten ook deel uitmaken van het ambtenarenbestand van dit ministerie. Het tweede grootste ministerie is het ministerie van Justitie en Politie, inclusief de Korps Politie, het Korps Brandweer en de Penitentiare Ambtenaren. Aan personele uitgaven ten behoeve van het ministerie van Onderwijs is een bedrag van SRD 283 miljoen (32,7% van totale personele uitgaven) uitgegeven, gevolgd door Justitie en Politie met SRD 130 miljoen (15% van totale personele uitgaven). Voor het dienstjaar 2018 is voor personele uitgaven een raming van SRD 2.575 miljoen. Deze raming is gebaseerd op het totaal begroot bedrag dat uitbetaald zal worden aan ambtenaren van alle ministeries. Uitgedrukt in percentages van het Bruto Binnenlands Product (BBP) van 2018 komt dit neer op 8,9%.

Tabel II.1.9: De personele uitgaven in de periode 2016–juni 2017 en de Ontwerpbegroting 2018 proportioneel verdeeld naar ministeries (SRD miljoen)

Ministeries	Realisatie *		Realisatie*		Ontwerpbegroting	
	Jun-16	2016	Jun-17	in %	2018	in %
Justitie & Politie	124	257	130	15	371	14
Binnenlandse Zaken	64	139	79	9	189	7
Regionale Ontwikkeling	63	129	71	8	177	7
Defensie	77	168	91	11	226	9
Buitenlandse Zaken	6	12	6	1	77	3
Plos				-		-
Financiën & Planning	25	52	26	3	57	2
Sport en Jeugdzaken	8	19	10	1	26	1
Handel & Industrie	10	20	10	1	27	1
Landbouw Veeteelt en Visserij	21	46	24	3	55	2
Natuurlijke Hulpbronnen	12	24	12	1	35	1
Arbeid	7	16	8	1	20	1
Sociale Zaken & Volkshuisvesting	34	78	38	4	117	4
Onderwijs	222	487	283	33	1,041	40
Volksgezondheid	10	21	41	5	25	1
Openbare Werken	38	81	17	2	147	6
Transport Communicatie & Toerisme	15	33	11	1		
Ruimtelijke Ordening & Grondbeheer	9	20	10	1	24	1
Totaal	745	1,602	865	100	2,614	100

Bron: Ministerie van Financiën/ CEBUMA/*voorlopige cijfers

II.1.3 Financiering

Het tekort op basis van kasontvangsten en kasuitgaven (GFS, "boven de lijn") is gefinancierd met geleende buitenlandse middelen. In 2016 was sprake van een aflossing van binnenlandse schulden ad SRD 2.034 miljoen, terwijl uit het buitenland geleend werd voor SRD 4.712 miljoen. In financiering is tevens het bedrag van SRD 474 miljoen waarneembaar, dat is overgemaakt in verband met de deelneming van de Surinaamse overheid in de Newmont mijn (storting van aandelenkapitaal).

In de eerste helft van 2017 bestond de financiering voor SRD 1.039 miljoen uit binnenlandse leningen en voor SRD 153 miljoen uit buitenlands geleende middelen. De storting van aandelenkapitaal in de Newmont mijn bedroeg SRD 71 miljoen.

II.2 De Staatsschuld in 2012 – juni 2017

II.2.1 Algemeen

De Staatsschuld is onderverdeeld in de binnenlandse- en buitenlandse staatsschuld en gepresenteerd naar schuldinstrument, looptijd en type crediteur. De schuld cijfers over 2016 tot en met juni 2017 zijn vooralsnog voorlopig. Ten tijde van de verslaglegging geschiedt de waardering van de schuld op basis van het BBP voor 2015 (het meest recente door het ABS gepubliceerde jaarcijfer)¹. De gehanteerde wisselkoersen zijn die van eind-2015².

De omschrijvingen van de begrippen binnenlandse- en buitenlandse staatsschuld, evenals bruto staatsschuld, zijn vastgesteld in de Wet op de Staatsschuld (SB 2002 no. 27) in artikel 2³. In maart 2016 ving De Nationale Assemblee de behandeling van het ingediende voorstel tot wijziging van de Wet op de Staatsschuld aan. Het voorstel betrof de definiëring van de staatsschuld waarbij de nog niet opgenomen bedragen aan gecontracteerde schuld en de niet afgeroepen waarborgverplichtingen (overheidsgaranties), zoals verwoord is in artikel 1 lid h van de wet, geen onderdeel meer uitmaken van de bruto Staatsschuld. De wijziging is op 25 april aangenomen en op 3 mei gepubliceerd.

Het obligoplafond voor de Staatsschuld kwam in het vierde kwartaal van 2016 onder druk met de uitgifte van een omvangrijke internationale obligatielening. De bonduitgifte voorzag in diverse financieringsbehoeften van de publieke sector; niet alleen die van de centrale overheid. In december gemachtigdedaarom De Nationale Assemblee de Minister van Financiën om specifiek ten behoeve van twee buitenlandse leningen ter versterking van de nationale infrastructuur te kunnen afwijken van de vastgestelde schuld ratio's.

Op 3 februari 2017 is een nadere wijziging van de Wet op de Staatsschuld afgekondigd. Deze wijziging was noodzakelijk vanwege de negatieve economische ontwikkelingen, t.w. de neerwaartse bijstelling van het BBP over 2015 en de wisselkoers devaluatie aan het eind van hetzelfde jaar. Deze wijziging staat de Minister van Financiën toe de wettelijke obligoplafond te overschrijden voor maximaal 5 jaren. In het eerste jaar mag de overschrijding niet meer bedragen dan het maximale begrotingstekort van 6,5% van het nominale BBP en in de jaren daarna niet meer dan 5%. Indien de overschrijding voortduurt, is na het vijfde jaar goedkeuring bij Wet vereist.

Benadrukt kan worden dat de opstelling van de gewijzigde begroting 2017 en de ontwerp-begroting 2018 conform de Wet zijn geschied voor wat betreft de berekening van de overheidstekorten en de aangegeven op te nemen trekkingen op buitenlandse leningen.

¹ Het BBP wordt gebruikt voor het vast stellen van de schuld-BBP ratio (obligo plafond). Volgens artikel 1 lid h van de Wet op de Staatsschuld is dit het laatst vastgestelde nominaal BBP tegen marktprijzen uitgegeven door het ABS. Ten tijde van dit verslag is dat het BBP over 2015. De verslaglegging dateert van augustus 2017.

² De conversie van schulden in een vreemde munteenheid naar de lokale munteenheid, geschiedt op basis van artikel 3 lid 3 van de Wet waarbij gebruikt wordt gemaakt van de wisselkoers van de laatste dag van het kalenderjaar waarop het geldende Bruto Binnenlands Product (BBP) betrekking heeft. De wisselkoers waartegen naar SRD is omgezet noteert SRD 4,04 voor 1 US\$.

³ De bruto Staatsschuld is: "het totaal van uitstaande rechtsgeldig tot stand gekomen schuldverplichtingen ten laste van de Staat, daaronder inbegrepen de nog niet opgenomen bedragen van gecontracteerde schuld, alsmede de achterstallige renten en kosten, zowel van die welke een delgingsverplichting van de Staat inhouden, als van die welke een waarborgverplichting van de Staat inhouden".

II.2.2 Binnenlandse Schuld

De binnenlandse schuld vertoont over de periode 2012 – juni 2017 een stijgend verloop. Alleen in 2014 is er sprake van een daling. Tevens hebben verschuivingen tussen de diverse schuldcomponenten plaats gevonden.

Tabel II.2.1. Bruto binnenlandse schuld naar schuldinstrument 2012-juni 2017 op kasbasis (SRD miljoen)

	2012	2013	2014	2015	2015*	2016*	juni 2017*
Schatkistpromessen	304	412	720	894	1,102	723	1,139
Schatkistbiljetten			244			141	325
Voorschotten en andere kortlopende schulden bij de CBvS	916	1,780	536	-	-	-	-
Leningen:							
Geconsolideerde schuld bij de CBvS	108	103	97	2,498	2,498	2,435	2,393
Lange termijn leningen bij het Bankwezen	4	52	105	97	97	238	226
Schulden aan diverse binnenlandse bedrijven	314	235	180	227	199	246	207
Achterstallige betalingen aan bedrijven**	-	-	-	-	-	-	-
Afgeroepen garanties	7	2	2	1	2	1	1
Totale uitstaande binnenlandse schuld	1,653	2,583	1,883	3,718	3,898	3,784	4,291
Niet-afgeroepen overheids garanties	21	21	1	2	1		
Niet opgenomen leningen	89	81	218	231	236		
Niet opgenomen garanties	7	64	3	3	3		
Totale uitstaande binnenlandse schuld incl. niet opgenomen middelen	1,770	2,749	2,105	3,953	2,462		

Bron: Bureau voor de Staatsschuld* voorlopige cijfers. De opmaak en presentatie van de schuld is vanaf mei 2016 op basis van de gewijzigde Wet op de Staatsschuld. Voor de omzetting van vreemde valuta schuld is artikel 3 lid 3 gehanteerd.

** Niet alle informatie beschikbaar op jaarbasis

In 2014 zorgde de consolidatie van overheidsrekeningen bij de CBvS voor een opheffing van de overtrekking op de werkrekening van de Staat en daalde de stand van de netto kredietverlening door de CBvS aan de overheid met 7,5% van het BBP. Dat jaar belegden de banken in schatkistpapier met looptijden van 18 en 24 maanden, waarbij het merendeel der middelen werd verkregen uit een percentuele vrijval uit hun monetaire kasreserves.

In 2015 zette de overheid haar bestaande korte termijn schulden bij de CBvS van circa SRD 880 miljoen en een nieuw voorschot van SRD 939 miljoen om in een langlopende lening, waarbij een bestaande lange-termijn lening werd meegeconsolideerd. Per ultimo 2015 bedroeg de langlopende schuld bij de CBvS SRD 2,5 miljard, maar had de Staat geen korte-termijn schulden meer bij de moederbank.

In 2016 ondertekenden de Minister van Financiën en de President van de Centrale Bank een memorandum van zero-monetaire financiering. In de naleving hiervan is de binnenlandse financiering uitsluitend gestoeld op leningen bij de commerciële banken en institutionele beleggers. Tevens maakte de overheid een aanvang met de veiling van korte-termijn schuld papier op de binnenlandse geldmarkt. Schatkistpapier van 3- en 12-maanden werd in maandelijkse veilingen aangeboden, waarbij vraag en aanbod de rente bepaalden. Deze vorm van financiering heeft meer het karakter weg van liquiditeitsbeheersing.

Vanwege de progressie van de infrastructurele projecten nam de schuld aan de particuliere sector ook toe; een 7-tal nieuwe leningen werd aangegaan. In december is de schuld aan DSB in 2006 aangegaan ter financiering van de contributie voor de oprichting van "The Caribbean Court of Justice" (CCJ) volledig afgelost. Met deze betaling zijn alle kredieten van de Staat t.b.v. de CCJ volledig afgewikkeld. Voor wat betreft het eerste halfjaar van 2017 is de uitstaande binnenlandse schuld met 13% toegenomen, voornamelijk door de plaatsing van korte-termijn schatkistpapier.

Binnenlandse schuld naar munteenheid

Ultimo juni 2017 bestond de uitstaande binnenlandse schuld voor 88% uit SRD schulden, 11% uit US\$ schulden en 1% uit Euro schulden.

Binnenlandse schuld naar rente structuur

De totale binnenlandse schuld portefeuille bestaat uit schulden met een vaste rentevoet. De gemiddelde rentevoet van de binnenlandse schuld bedroeg 5,8% per ultimo 2016 en 6,5% in het eerste halfjaar van 2017. Na de daling van de gemiddelde rentevoet per ultimo 2015 neemt deze geleidelijk aan weer toe. De geleidelijke stijging is het gevolg van de steeds toenemende schatkistpapier met een hoge rentevoet.

Binnenlandse schuld naar looptijd

De binnenlandse schuld van de Staat wordt naar looptijd onderverdeeld in een vlottende en vaste component¹.

Vlottende binnenlandse schuld

Tot de vlottende binnenlandse schulden van de Staat behoren:

- Uitgegeven schatkistpromessen;
- Voorschotten van de Centrale Bank van Suriname aan de Staat (Artikel 21 van de Bankwet) en overtrekkingen op de begrotingsrekening van de Staat bij de CBvS;
- Achterstallige betalingen m.n. interest en aflossingen aan de bedrijven;
- Afgeroepen garanties;
- Korte termijn schulden van particuliere bedrijven.

¹ Vlottende schulden zijn korte termijn schulden met een looptijd van maximaal 1 jaar, terwijl vaste schulden lange termijn schulden zijn met een looptijd van langer dan een jaar.

Uit tabel 11.2.2. volgt dat de vlottende binnenlandse schulden vanaf 2016 een stijgende trend vertonen. Per juni 2017 maken de korte termijn schulden ca. 27% uit van de totale uitstaande binnenlandse schuld.

Tabel II.2.2 Bruto binnenlandse schuld naar looptijd 2012 – juni 2017 op kasbasis (SRD miljoen)

Omschrijving	2012	2013	2014	2015	2016*	juni 2017*
Kortlopende schulden	1,232	2,194	1,264	523	725	1,142
Langlopende schulden	422	389	619	3,059	3,059	3,149
Totale Binnenlandse schuld	1,653	2,583	1,883	3,582	3,784	4,291
Minus: achterstallige betalingen aan bedrijven**	-	-	-	-		
Plus: Niet-afgeroepen overheidsgaranties	21	21	1	2		
Plus: Niet getrokken gecommiteerde verplichtingen op leningen en garantie	96	145	221	234		
Totale Binnenlandse schuld inclusief overheidsgaranties en niet getrokken leningen	1,770	2,749	2,105	3,817		

Bron: Bureau voor de Staatsschuld en CBvS/* voorlopige cijfers

De opmaak en presentatie van de schuld is vanaf mei 2016 op basis van de gewijzigde Wet op de Staatsschuld. Voor de omzetting van vreemde valuta schuld is artikel 3 lid 3 gehanteerd. ** Niet alle informatie beschikbaar op jaarbasis

Vaste binnenlandse schuld

Tot de vaste binnenlandse schulden van de Staat behoren:

- Schatkistbiljetten;
- De geconsolideerde schuld van de Staat bij de Centrale Bank van Suriname;
- Leverancierskredieten van particuliere bedrijven
- Niet afgeroepen overheidsgaranties;
- Kredieten verstrekt door het bankwezen.

In het eerste halfjaar van 2017 zijn er drie nieuwe lange termijn binnenlandse leningen aangegaan en een amendement getekend op een bestaande financieringsovereenkomst met Baitali N.V. die gesloten was in juli 2010. Deze nieuwe leningen zijn aangegaan voor infrastructurele werkzaamheden en ter financiering van de begroting van de overheid.

In tabel II.2.3. worden de nieuwe leningen voor 2016 en het eerste halfjaar van 2017 gepresenteerd.

Tabel II.2.3. Nieuwe aangegane binnenlandse leningen

Omschrijving	Datum	Crediteur	Bedrag	Looptijd	Rentevoet
Leverancierskrediet:					
Basisgoederen Regering	27 juni 2016	Chotelal N.V.	SRD 11.358.600,-	1.3 jaar, grace 0.5 jaar	5%
Basisgoederen Regering	27 juni 2016	Combe Markt N.V.	SRD 10.609.311,-	1.5 jaar, grace 0.5 jaar	5%
Rehab. Meerzorg-Tamanredjo	07 maart 2017	Baitali N.V.	Euro 6.869.928,28	3,7 jaar, grace 9 mnd.	6%
Riolering Zw. Hovenbrugstraat	12 mei 2017	Baitali N.V.	USD 8.037.398,25	4 jaar, grace 2 jaar	6%
Herinrichting Nw. Weergevondenweg	12 mei 2017	N.V. Caremco holding	SRD 34.605.720,22	4 jaar, grace 1 jaar	9%
Leningen:					
Deelfinanc. AMC-SU project	16 juni 2016	Hakrinbank N.V.	US\$ 3.500.000,-	11 jaar, grace 2 jaar	8.5%
Waterhuishouding Pomona	28 juni 2016	N.V. NUB	SRD 31.874.096.52	18 mnd.	9%
Financiering gezondheidssector	28-Aug-16	Republic Bank N.V.	Euro 4.484.378,-	11 jaar	10%
Betalingsachterstanden	17-Nov-16	De Surinaamsche Bank N.V.	USD 30.000.000,-	4 jaar	6%
Budget financiering	19 juli 2017	Republic Bank N.V.	Euro 10.000.000,-	2 jaar	7%

Bron: Bureau voor de Staatsschuld

De langlopende binnenlandse schuld conform de definitie zoals de gewijzigde Wet op de Staatsschuld dat voorschrijft, bedroeg in juni 2017 SRD 3.149 miljoen.

Binnenlandse schuld naar type crediteur

Per eind juni 2017 was het aandeel van de diverse crediteurtypen van de Staat: de Centrale Bank van Suriname (CBvS) 56%, de algemene banken 31% en de overige crediteuren 13%.

Niet getrokken gecommiteerde binnenlandse leningen en garanties

De niet getrokken gecommiteerde middelen op binnenlandse leningsovereenkomsten bedroegen per ultimo juni 2017 SRD 222 miljoen en op garanties SRD 5 miljoen. Conform de gewijzigde Wet op de Staatsschuld vormen deze schulden vanaf ultimo mei 2016 geen onderdeel meer van de Staatsschuld.

II.2.3 Buitenlandse Schuld

De bruto buitenlandse schuld portefeuille van de Centrale Overheid bestaat uit concessionele, semi-concessionele leningen, enkele credit-lines, commerciële leningen en vanaf 2016 waardepapieren uitgegeven op de internationale kapitaalmarkt.

Het verloop van de buitenlandse schuld

De buitenlandse schuld vertoont een geleidelijke stijging in de periode 2012-2015. Per ultimo 2016 vertoont de uitstaande schuld een significante stijging van circa 64%. De toename staat onder invloed van de uitgifte van twee obligatieleningen in het buitenland. In april werd een externe bond van US\$ 86 miljoen gecontracteerd met Oppenheimer als

particuliere investeerder, terwijl in oktober de Staat Suriname in een eerste International Public Offering (IPO) US\$ 550 miljoen ophaalde van de internationale kapitaalmarkt. Hiermede is onder andere aan Staatsolie N.V. vreemde valuta liquiditeit verschaft opdat het bedrijf kon overgaan tot sanering van haar dringende buitenlandse betaalverplichtingen. Tevens werd de eerste bond vervroegd afgelost in oktober uit de opbrengsten van de tweede obligatie.

Voor geheel 2016 bedroegen de totale trekkingen US\$ 769,8 miljoen en de totale aflossingen US\$ 179 miljoen.

De registratievoorschriften vervat in de Wet op de Staatsschuld volgend, resulteert in een trekking van US\$ 90 miljoen in januari 2017, zijnde het saldo van de obligatielening van oktober 2016. De totale trekkingen voor het eerste halfjaar van 2017 bedroegen US\$ 139 miljoen. Betalingen voor rente en aflossingen bedroegen samen US\$ 66 miljoen.

Tabel II.2.4. Bruto buitenlandse schuld naar looptijd 2012 – juni 2017 op kasbasis (US\$ miljoen)

Omschrijving	2012	2013	2014	2015	2016*	juni 2017*
Vlottende schulden	15	17	17	68	-	-
Vaste schulden	552	722	793	808	1,436	1,562
Totale uitstaande buitenlandse schuld	567	739	810	876	1,436	1,562
Plus: Buitenlandse garanties	14	12	10	7		
Plus: Niet getrokken gecommiteerde verplichtingen	230	233	268	332		
Totaal uitstaande buitenlandse schuld inclusief niet opgenomen middelen	811	984	1,088	1,214		

Bron: Bureau voor de Staatsschuld* Voorlopige cijfers. De opmaak en presentatie van de schuld is vanaf mei 2016 op basis van de gewijzigde Wet op de Staatsschuld.

Buitenlandse schuld naar munteenheid

De buitenlandse schuld is volledig gedenomineerd in vreemde valuta. Per eind juni 2017 is de compositie naar muntsoortals volgt: schulden in US\$ 86%, schulden in Euro's 8% en in de Chinese munteenheid RMB 6%.

Buitenlandse schuld naar rente structuur

Per juni 2017 heeft ongeveer 55% van de totale buitenlandse schuld een vaste rentevoet, 43% een variabele rentevoet en op 1% van de schulden wordt er geen rente betaald. De buitenlandse schuld met een vaste rentevoet is toegenomen vanwege de toegenomen commerciële leningen alsmede het aandeel van de obligatielening.

Buitenlandse schuld naar looptijd

De onderverdeling van de buitenlandse schuld naar vlottende en vaste schuld, is gebaseerd op de originele looptijd, d.w.z. de looptijd zoals die is aangegeven in de overeenkomst. Tot oktober 2016 bestond de vlottende schuld slechts uit achterstallige betalingen aan China. Deze achterstallige betalingen die per ultimo oktober als schenkingen aangemerkt werden en eveneens verjaard waren zijn per die datum uit de uitstaande schuld gehaald. Per juni 2017 bestaat de buitenlandse schuld volledig uit vaste schulden. De langlopende buitenlandse schuld conform de definitie zoals de gewijzigde Wet op de Staatsschuld dat voorschrijft, bedroeg eind-juni 2017 US\$ 1.561,8 miljoen.

Buitenlandse schuld naar type crediteur

Het aandeel van de bruto uitstaande buitenlandse schuld ultimo juni 2017 bestond voor 43% uit commerciële creditoren, 40% uit multilaterale creditoren en 17% uit bilaterale creditoren. De relatief hoogste buitenlandse schuld per eind-juni 2017 staat uit aan twee creditoren, te weten Oppenheimer als hoofd arrangeur van de obligatielening (met 35% van het totaal) en de IDB (33% van totaal).

In tabel II.1.5 wordt de schuldcompositie naar de verschillende creditoren weergegeven voor de periode 2012 tot en met juni 2017.

Tabel II.2.5. Bruto buitenlandse schuld* naar crediteur 2012 – juni 2017 op kasbasis (US\$ miljoen)

Omschrijving	Per Ultimo					
	2012	2013	2014	2015	2016*	jun 2017*
Multilaterale Creditoren totaal:	251	410	458	493	630	625
w.v. EIB	7	6	5	4	4	3
w.v. IADB	222	377	420	452	524	519
w.v. IsDB	23	23	20	20	38	39
w.v. OFID		3	10	13	14	13
w.v. CDB		1	3	4	50	50
Bilaterale Creditoren totaal:	316	329	320	303	268	266
w.v. China	245	244	239	229	201	197
w.v. Frankrijk	34	49	45	42	39	43
w.v. India	36	35	36	32	28	26
w.v. V.S.A.	2	1	1	0	-	-
Commerciële Creditoren totaal:			32	80	538	671
ING Bank N.V.			32	30	23	22
Republic Bank Limited				50	-	-
Industrial and Commercial Bank of China Limited (ICBC)					27	49
China Dalian Intern. Coop. Holding Ltd.						
Israel Discount Bank					4	4
Oppenheimer					460	550
ABN-AMRO bank N.V.					21	41
Banca Monte dei Paschi di Siena					3	6
Algeheel Totaal	567	739	810	876	1,437	1,562

Bron: Bureau voor de Staatsschuld * inclusief achterstallige betalingen

** Voorlopige cijfers. Voor de jaren 2011-2015 is de schuld volgens de internationale definitie opgesteld terwijl per ultimo juni 2016 de nationale definitie van de gewijzigde Wet op de Staatsschuld gehanteerd is.

Multilaterale crediteuren

De multilaterale crediteuren van de Staat zijn: de Inter-Amerikaanse Ontwikkelings Bank (IDB), de Europese Investerings Bank (EIB), de Islamic Development Bank (ISDB), de OPEC fonds voor internationale ontwikkeling (OFID) en de Caribbean Development Bank (CDB).

De nieuw aangeane multilaterale leningen voor 2016-juni 2017 worden in tabel III.1.6 gepresenteerd.

Tabel II.2.6. Nieuwe aangeane buitenlandse multilaterale leningen (US\$ miljoen)

Omschrijving lening	Datum	Crediteur	Bedrag	Looptijd + grace	Rentevoet
Basic Education Improvement Program II (BEIP 2)	29-Jan-16	IDB	US\$ 20.0 mln	25 jr, grace 5.5 jr	Libor 3 mnd.+ marge
Reverse Linkage project & Malaysia production	5-Apr-16	IsDB	US\$ 5,9 mln	19,7 jr, grace 4,7 jr	Libor 6 mnd +1,3%
TVET2: Installment sale agreement	17 mei 2016	IsDB	US\$ 7,2 mln	15,5 jr, 4,5 jr	Libor 6 mnd + 1,3%
TVET2: Istisna's agreement	17 mei 2016	IsDB	US\$ 19,2 mln	13,5 jr, 3,5 jr	Libor 6 mnd + 1,3%
TVET2: Service Ijarah agreement	17 mei 2016	IsDB	US\$ 4,4 mln	14 jr, 4 jr	Libor 6 mnd + 1,3%
OR-SUR Policy based loan-Energy sector	7 juni 2016	CDB	US\$ 50,0 mln	12 jr, 2jr	2,97%
Sector III	8 juni 2016	IDB	US\$ 70,0 mln	20 jr, 5,5 jr	Libor 3 mnd.+ marge
Products	18 juli 2016	IsDB	US\$ 30,0 mln	18 mnd	6%
ITFC Murabaha regarding Purchase of Goods	28-Sep-16	IsDB	US\$ 20.0 mln	38 mnd	7%
Health Sector Support progr. Upgrading	21 mrt 2017	IsDB	US\$ 60.0 mln	12,5 jr, 4,5 jr	Libor 6 mnd.+ 1,55%
Paramaribo Urban rehabilitation Program	2-Apr-17	IDB	US\$ 20.0 mln	25 jr, 5,5 jr	Libor 3 mnd.+ marge
Import mechanism LVV, HI, VG	18 mei 2017	IsDB	US\$ 35.0 mln	18 mnd	6%
Power Project Suriname	24 mei 2017	CDB	US\$ 65.0 mln	17 jr, 5 jr	3,3%
Agricultural Competitiveness	23 juni 2017	IDB	US\$ 17,5 mln	25 jr, 5,5 jr	Libor 3 mnd.+ marge
Support economic growth program	11 juli 2017	IDB	US\$ 40,0 mln	30 jr, 5,5 jr	Libor 3 mnd.+ marge

Bron: Bureau voor de Staatsschuld

Trekkingen op multilaterale leningen waren in 2016 US\$ 155 miljoen. In het eerste halfjaar van 2017 bedroegen deze trekkingen US\$ 4 miljoen.

Buitenlandse bilaterale crediteuren

In 2016 zijn er twee nieuwe bilaterale leningen aangegaan met de Export-Import bank of China. Deze leningen waren ten behoeve van de infrastructuur, het Dalian 4 project, en voor het nationale breedband netwerk project, Telesur. De condities van deze leningen zijn respectievelijk: hoofdsom US\$ 235 miljoen, een vaste rente van 2% en een looptijd van 15 jaren en een hoofdsom van US\$ 99 miljoen, een vaste rente van 3% en een looptijd van 15 jaren. Voor deze twee leningen is de Minister van Financiën in december door De Nationale Assemblee expliciet gematigd om af te wijken van de vastgestelde schuld ratio's. Trekkingen op bilaterale leningen bedroegen in 2016 US\$ 8 miljoen. In het eerste halfjaar van 2017 zijn er geen nieuwe bilaterale leningen aangegaan, maar hebben trekkingen

plaatsgevonden op bestaande leningen. Deze trekkingen bedroegen US\$ 1 miljoen in de genoemde periode.

Buitenlandse commerciële crediteuren

In tabel II.1.7 worden de nieuwe commerciële leningen voor 2016 - juni 2017 gepresenteerd.

Tabel II.2.7. Nieuwe aangegane buitenlandse commerciële leningen

Omschrijving lening	Datum	Crediteur	Bedrag	Looptijd & Grace	Rentevoet
Credit Insurance Loan 70km Road Construction Project	30-Mar-16	Holding Ltd.	US\$ 5.8 mln	5 mnd.	Libor 6 mnd. + 3.5%
Construction Work at the ADEK	4-Apr-16	Israel Discount Bank	€ 4.2 mln	5 jr, grace 1 jr.	Euribor 6 mnd. + 2.95%
Construction Work at the ADEK	4-Apr-16	Siena, Italy	€ 23.8 mln	10 jr, grace 2.5 jr	Euribor 6 mnd. + 2.75%
Note Purchase Agreement - Senior Notes	6-Apr-16	Oppenheimer & Co. INC	US\$ 86.0 mln	1.5 jr, grace 1.5 jr	8.57%
Commewijne River Dyke	8 juni 2016	ABN- AMRO Bank N.V.	€ 17.2 mln	6.25 jr, grace 1.25 jr	Euribor 6 mnd. + 2.5%
Coronie Sea Dyke	8 juni 2016	ABN- AMRO Bank N.V.	€ 21.99 mln	6.5 jr, grace 1.5 jr	Euribor 6 mnd. + 2.25%
Note Purchase Agreement - Senior Notes	19-Oct-16	Oppenheimer & Co. INC	US\$ 550.0 mln	10 jr, grace 10 jr	9.25%

Bron: Bureau voor de Staatsschuld

Commerciële schulden zijn significant toegenomen in 2016 vanwege het uitzetten van waardepapier op de internationale kapitaalmarkt. In april werd voor US\$ 86 miljoen aan senior notes geplaatst bij de institutionele belegger Oppenheimer&Co. INC fonds, tegen een looptijd van 1,5 jaren en een rentevoet van 8,57%. In oktober is de overheid met een eerste public offering de internationale kapitaalmarkt opgegaan en heeft deze IPO US\$ 550 miljoen opgehaald tegen een looptijd van 10 jaren en een rentevoet van 9,25%. Oppenheimer was ditmaal belast als broker voor de uitgifte. Haar belegging is in oktober volledig, weliswaar vroeg, afgelost. Volgens de registratievoorschriften van de Wet is tot en met december US\$ 459 miljoen van de middelen benut.

De schuld aan commerciële crediteuren bedroeg aan het eind van 2016 US\$ 538 miljoen en steeg tot US\$ 671 miljoen in het eerste halfjaar van 2017. De trekkingen in die perioden bedroegen respectievelijk US\$ 607 miljoen en US\$ 134 miljoen.

Buitenlandse niet opgenomen gecommiteerde leningen en overheidsgaranties

De enige buitenlandse garantie is één die in december 2007 verstrekt was aan de Rabobank in Nederland t.b.v. een lening voor de N.V. E.B.S., ter waarde van Euro 14 miljoen. De stand van deze lening, die door de EBS wordt afgelost, is per juni 2017 US\$ 4 miljoen. De niet getrokken commiteringen bedroegen per eind 2015 US\$ 332 miljoen en stegen tot US\$ 824 ultimo 2016 vanwege de nieuw aangegane leningen in dat jaar. In het eerste halfjaar van 2017 waren zij als gevolg van de trekkingen gedaald en bedroegen US\$ 709 miljoen.

Als gevolg van de wijziging van de Wet op de Staatsschuld vormen de buitenlandse niet opgenomen gecommitteerde leningen en overheidsgaranties vanaf mei 2016 geen onderdeel meer van de bruto staatsschuld.

II.2.4 Totale Binnenlandse en Buitenlandse schuld

Per ultimo 2016 is de totale uitstaande schuld toegenomen met ca. 35% als gevolg van de buitenlandse schuld. De buitenlandse schuld steeg met ruim 64% ten opzichte van het vorig jaar. Anderzijds is de toename van de totale schuld in het eerste halfjaar van 2017 vanwege een stijging van de binnenlandse schuld. De toename van de uitstaande binnenlandse schuld bedroeg 13%. De totale uitstaande schuld per juni 2017 bedroeg SRD 10,6 miljard (US\$ 2,6 miljard).

Tabel II.2.8 Bruto binnenlandse - en buitenlandse schuld 2012 – juni 2017 op kasbasis (US\$ en SRD miljoen)

	2012	2013	2014	2015	2016*	juni 2017*
O.b.v. de internationale definitie						
Binnenlandse schuld	494	771	562	887		
Buitenlandse schuld	567	739	810	876		
Totaal in mln US\$	1,061	1,510	1,372	1,763		
Totaal in mln SRD	3,553	5,057	4,596	7,121		
Conform Wet op de Staatsschuld						
Binnenlandse schuld	528	821	628	945	937	1,062
Buitenlandse schuld	811	984	1,088	1,214	1,436	1,562
Totaal in mln US\$	1,339	1,805	1,717	2,159	2,373	2,624
Totaal in mln SRD	4,486	6,046	5,751	8,724	9,587	10,601
SRD/US\$	3.35	3.35	3.35	4.04	4.04	4.04

Bron: Bureau voor de Staatsschuld

* Voorlopige cijfers. De schuld is vanaf 2015 opgemaakt op basis van artikel 3 lid 3 uit de Wet op de Staatsschuld waarbij de schuld omgezet is tegen een wisselkoers van 1US\$=SRD 4,04. De presentatie van de schuld is vanaf 2016 alleen op basis van de Wet op de Staatsschuld

Ruimte binnen de wettelijke Obligo Plafonds

Doordat het obligoplafond voor de Staatsschuld onder druk kwam te staan achtte De Nationale Assemblee het noodzakelijk de Wet op de Staatsschuld nader te wijzigen. Dit amendement werd op 3 februari 2017 gepubliceerd en houdt in dat in een periode van specifieke economische omstandigheden, zoals negatieve groei van het nominale BBP en/of stijging van de wisselkoers, het de Minister van Financiën toegestaan is de wettelijke obligoplafond te overschrijden. De totale overschrijding mag niet meer bedragen dan het begrotingstekort die in het eerste jaar maximaal 6,5% van het nominale BBP moet bedragen en in de jaren daarna niet meer dan 5%. Indien de overschrijding voortduurt, is na het vijfde jaar goedkeuring bij Wet vereist.

De **buitenlandse schuld-BBP ratio o.b.v.** de Wet op de Staatsschuldvertoont een stijgend verloop over de gehele periode. Per ultimo juni 2017 is de ratio overschreden en bedroeg 38,0%. De ruimte voor het aangaan van nieuwe buitenlandse schulden was US\$ -500 miljoen (SRD -124 miljoen).

De **binnenlandse schuld-BBP ratio** stijgt vanaf 2015 na een daling in 2014. Ook de binnenlandse schuld ratio wordt overschreden per juni 2017. Deze ratio bedroeg 25,7% en was de ruimte voor het aangaan van nieuwe schulden SRD -117 miljoen (US\$-28 miljoen).

Tabel II.2.9 Schuld-BBP ratio's o.b.v. de schulddefinitie in de Wet op de Staatsschuld

Ratios	Gewijzigd leningen-plafond per jan 2011	2012	2013	2014	2015	2016*	juni 2017*	Ruimte voor het aangaan van nieuwe schulden per 30 juni 2017
Berekende historische ratio's								
Buitenlandse schuld/BBP mp	35	19.3	20	20.4	28.9			
Binnenlandse schuld/BBP mp	25	12.5	16.6	12.4	22.4			
Totale Schuld/BBP mp	60	31.8	36.6	32.8	51.3			
Berekende ratio's aan de hand van gecorrigeerde schuld- en BBP cijfers								
Buitenlandse schuld/BBP mp	35	16.5	19.4	21.1	29.4	34.8	38.0	Ruimte buitenlandse schulden: SRD 500,1 miljoen (US\$ 123,8 miljoen)
Binnenlandse schuld/BBP mp	25	10.8	16.2	12.2	22.9	22.7	25.7	Ruimte binnenlandse schulden: SRD 116,7 miljoen (US\$ -28,9 MILJOEN)
Totale Schuld/BBP mp	60	27.3	35.6	33.3	52.3	57.5	63.7	Totale ruimte: SRD 616.8 miljoen (US\$ -152,7 miljoen)
BBP en wisselkoersen								
BBP lopende mp in mln. SRD		16,433.7	16,980.7	17,294.4	16,669.3			BBP cijfers over 2012-2015 zijn in oktober 2016 aangepast
WK SRD/US\$ eind periode		3.35	3.35	3.35	4.04	4.04	4.04	

Bron: Bureau voor de Staatsschuld, ABS, CBvS.

*De ratio's voor 2016 en juni 2017 zijn gebaseerd op het BBP cijfer van 2015 en de gehanteerde wisselkoers is

Aflossingen en interest betalingen op de Staatsschuld

Vanaf 2015 is de totale schuldenlast erg hoog in vergelijking met de voorgaande jaren. Voor wat binnenland betreft zijn veel schatkistpromessen in de periode 2015-juni 2017 afgelost en zijn er ook veel rentebetalingen geweest op deze schulden. Verder heeft ook de aflossingen op de geconsolideerde schuld bij de CBvS in 2016 tot deze stijging geleid. De totale schuldenlast van schatkistpapier en de CBvS, voor de periode 2015 - 2016, bedroeg respectievelijk SRD 1.426 miljoen en SRD 505 miljoen.

In tabel II.1.10 wordt een overzicht gegeven van de totale binnen- en buitenlandse schuldenlast.

Tabel II.2.10. Betaalde schuldenlast 2012 – juni 2017

Omschrijving	2012	2013	2014	2015	2016*	juni 2017*
Binnenlandse schuldenlast						
Binnenlandse interestbetaling (SRD miljoen)	121	178	100	190	152	116
Binnenlandse aflossingsbetaling (SRD miljoen)	35	168	115	970	876	158
Binnenlandse schuldenlast (SRD miljoen)	156	345	215	1,160	1,029	275
Buitenlandse schuldenlast						
Buitenlandse interest betalingen (US\$ miljoen)**	13	16	17	19	47	41
Buitenlandse aflossingsbetaling (US\$ miljoen)	45	18	34	35	179	25
Buitenlandse schuldenlast (US\$ miljoen)	58	34	51	54	226	66
Totale schuldenlast						
Totale schuldenlast (US\$ miljoen)	105	137	115	341	364	102
Totale schuldenlast (SRD miljoen)	351	458	385	1,376	2,722	770

Bron: Bureau voor de Staatsschuld, CBvS * voorlopige cijfers.

**Interest betalingen en andere fees

De omrekening van de schuldenlast in SRD en omgekeerd geschiedt volgens de wisselkoers van de CBvS per eind van het jaar.

Verder heeft ook de onstabiele wisselkoers vanaf november 2015 geleid tot stijgende schuldlast betalingen in SRD voor de overheid.

II.3 De ontwikkeling van productie, inkomen, prijzen, geselecteerde lonen en werkgelegenheid

II.3.1 Productie en inkomen 2012–2016

Deze paragraaf bespreekt de ontwikkeling van het Bruto Binnenlands Product (BBP), die als belangrijkste graadmeter voor de productie in ons land wordt gezien, over de periode 2012-2016. De bespreking gaat in op zowel volume als prijsaspecten. Ook komen andere grootheden aan de orde die productie en het inkomen in de economie meten, zoals het Nationaal Product, het Nationaal Inkomen, het Nationaal Inkomen per Capita en het Beschikbaar Inkomen (allen in lopende prijzen).

Het Algemeen Bureau voor de Statistiek (ABS) hanteert voor het berekenen van het Bruto Binnenlands Product de productiemethode, en maakt daarbij gebruik van de internationale statistische basisprincipes vastgelegd in de "System of National Accounts" (SNA). Thans doorlopen wij het proces van adopteren van de meest recente versie, het "SNA-2008", waarbij overgestapt wordt van de versie daarvoor, het "SNA-1993". Zoals voor de meeste ontwikkelingslanden het geval, kan de overgangsfase enkele jaren in beslag nemen. Bovendien is relatief recentelijk, in maart 2012, met technische assistentie van CARTAC, de transitie van SNA-1968 naar SNA-1993 voltooid. Toen heeft Suriname – overigens in overeenstemming met afspraken binnen de CARICOM – het basisjaar voor de berekening van het BBP tegen constante prijzen verlegd naar 2007.

Tabel II.5.1 presenteert de ontwikkeling over de periode 2012 tot en met 2016 van het Bruto Binnenlands Product, het Bruto Nationaal Inkomen (BNI, ook wel Bruto Nationaal Product, BNP genoemd), Beschikbaar Nationaal Inkomen en het Nationaal Inkomen per capita.

Tabel II.3.1: De ontwikkeling van geselecteerde macro-economische indicatoren 2012-2016
(x SRD duizend)

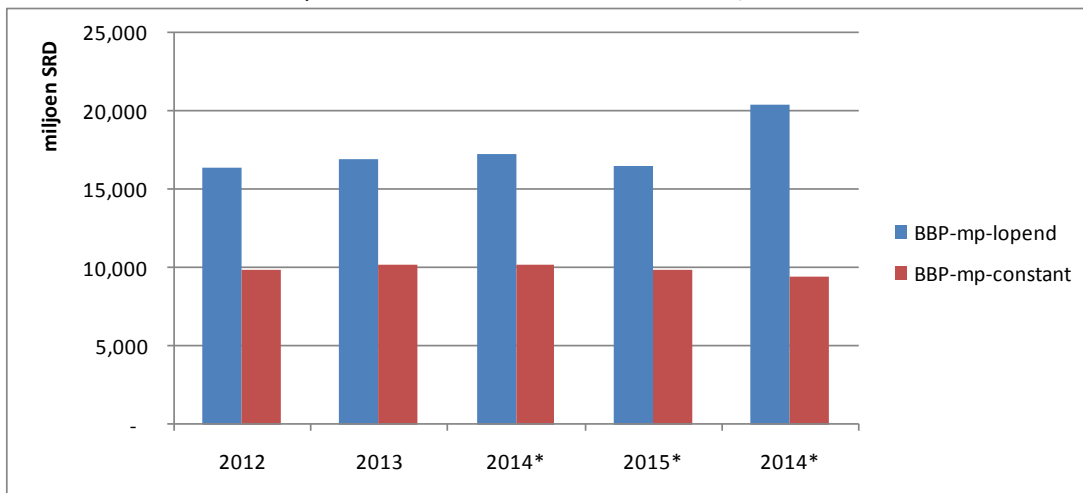
Macro Economische Indicatoren	2012	2013	2014*	2015*	2016*
Bruto Binnenlands Product (BBP, basisprijzen-bp)	15,003,370	15,542,259	15,891,496	14,905,191	19,109,822
BBP (basisprijzen; 2007=100)	8,902,072	9,156,481	9,159,420	8,958,968	8,172,499
Bruto Binnenlands Product (BBP, marktprijzen-mp)	16,433,675	16,980,663	17,294,421	16,490,521	20,420,222
BBP (marktprijzen, 2007=100)	9,886,206	10,175,962	10,201,809	9,936,662	9,425,992
Bruto Nationaal Inkomen (basisprijzen)	14,359,265	15,103,119	15,659,006	14,809,131	18,406,559
Bruto Nationaal Inkomen (marktprijzen)	15,789,570	16,541,523	17,061,931	16,394,461	19,716,959
Beschikbaar Inkomen	16,033,159	16,764,440	17,300,451	16,619,289	20,361,353
Mid-Jaarlijkse bevolking	541,638	550,222	558,773	567,291	575,763
Nationaal Inkomen per Capita in SRD	29,152	30,063	30,535	28,900	34,245

Bron: Algemeen Bureau voor de Statistiek/* Voorlopige cijfers

Opgemerkt dient te worden dat het Bruto Binnenlands Product uitgedrukt kan worden in zowel "basicprices" (basisprijzen, voorheen factorkosten) als "market prices" (marktprijzen). De gedachte achter "basicprices" is dat de door de producent (bedrijven, financiële instellingen, nietfinanciële instellingen en andere relevante actoren binnen de economie) voortgebrachte productie (goederen en diensten), wordt uitgedrukt in productiekosten.

De term "market prices" (marktprijzen) wordt gehanteerd om aan te geven dat de door de producenten voortgebrachte producten en diensten op een markt worden afgezet en daardoor dient er dus een marktprijs voor te worden betaald. Het verschil tussen "basicprices" en "market prices" zit in prijsverlagende subsidies en prijsverhogende indirecte belastingen.

Grafiek II.3.1: Het verloop van het Bruto Binnenlands Product, 2012 – 2016

Bron: Algemeen Bureau voor de Statistiek

Ontwikkeling van het reële Bruto Binnenlands Product

Het Bruto Binnenlands Product in reële termen legt het accent op de feitelijke productie in een bepaalde periode, aangezien de invloed van prijzen zoveel als mogelijk is uitgeschakeld. Zodoende kan er aangegeven worden of er wel of geen sprake is geweest van groei in de economie en eventueel welke factoren hieraan hebben bijgedragen. De ontwikkeling van het Bruto Binnenlands Product in reële zin is weergegeven in Tabel II.3.2.

Tabel II.3.2 De ontwikkeling van het reële Bruto Binnenlands Product 2012-2016 (x SRD duizend)

Bruto Binnenlands Product (2007=100)	2012	2013	2014*	2015*	2016*
Basisprijzen	8,902,072	9,156,481	9,159,420	8,958,968	8,172,499
Groei per jaar	2.0	2.9	0.3	-2.2	-8.7
Marktprijzen	9,886,206	10,175,962	10,201,809	9,936,662	9,425,992
Groei per jaar	2.7	2.9	0.3	-2.6	-5.1

Bron: Algemeen Bureau voor de Statistiek

* Voorlopigecijfers

De data tonen een pad van afnemende groei tussen 2012 en 2014, en een economische contractie in 2015 en 2016. Hieraan ten grondslag liggen de gedaalde productie binnen kernsectoren maar ook verminderde inkomsten vanwege de externe prijzenschok en de daarop gevolgde bezuinigingen van overheidswege.

Bijdrage vanuit sectoren

De tabellen II.5.3 tot en met II.5.5 verslaan de ontwikkelingen voor 2012-2016 op sectoraal niveau, te weten onderverdeeld naar primaire, secundaire en tertiaire sectoren, naast Overheid.

De groei voor de primaire sector blijft in alle jaren negatief, gemeten aan de hand van de ontwikkeling in constante prijzen. Dit betekent dat de totale primaire productie consistent een neergaande trend heeft vertoond. De beïnvloeding vanuit de samenstellende sectoren landbouw, veeteelt, bosbouw, visserij en mijnbouw kan nader worden vastgesteld aan de hand van de gedetailleerde sector cijfers van het BBP (ISIC classificatie). Als aandeel in de totale productie stijgt echter het gewicht van de primaire productie in 2016. Dat jaar verruimd het aandeel van 16,5% naar 17,2%.

Het aandeel van de secundaire sector is in de beschouwde periode steeds toegenomen (alleen in 2014 een kleine dip) Het aandeel nam toe van 23,5% naar 26,7%. Onder de secundaire sector vallen industrie en verwerking, nutsvoorzieningen en constructie, en als geheel lijken deze sectoren dus minder invloed te hebben ondervonden van de economische recessie. Een beschouwing van de ontwikkeling voor de individuele sectoren kan de beeldvorming verscherpen.

De tertiaire sector behoudt het grootste aandeel in de economie ondanks dat zij het hardst getroffen lijkt te zijn. Te samen viel het aandeel in het BBP tegen constante prijzen van zakelijke dienstverlening, onderwijs, gezondheidszorg, sociale dienstverlening, horeca en toerisme, terug van 38,1% in 2012 naar 32,3% in 2016.

Tabel II.3.3. De ontwikkeling van het Bruto Binnenlands Product in constante zin (2007=100), verdeeld naar diverse sectoren en componenten (x SRD duizend)

Sectoren en/of componenten	2012	2013	2014*	2015*	2016*
Primaire sector (1)	1,805,886	1,684,984	1,685,556	1,644,249	1,620,063
Secundaire sector (2)	2,319,141	2,501,913	2,440,823	2,545,920	2,518,504
Tertiaire sector (3)	3,769,864	4,013,591	3,892,340	3,680,055	3,048,390
Overheid (a)	1,007,180	955,993	1,140,701	1,088,744	985,543
BBP Basisprijzen	8,902,072	9,156,481	9,159,420	8,958,968	8,172,499
Indirecte Belastingen minus Subsidies	984,134	1,019,482	1,042,390	977,694	1,253,493
BBP - Martkrijzen	9,886,206	10,175,962	10,201,809	9,936,662	9,425,992

Bron: Algemeen Bureau voor de Statistiek

* Voorlopige cijfers

(a): Inclusief Productieve diensten en Onderwijs en Gezondheidszorg

Tabel II.3.4. De procentuele bijdragen van diverse sectoren en componenten aan het Bruto Binnenlands Product in constante zin (2007=100)

Sectoren en/of componenten	2012	2013	2014*	2015*	2016*
Primaire sector (1)	18.3	16.6	16.5	16.5	17.2
Secundaire sector (2)	23.5	24.6	23.9	25.6	26.7
Tertiare sector (3)	38.1	39.4	38.2	37.0	32.3
Overheid (a)	10.2	9.4	11.2	11.0	10.5
BBP Basisprijzen	90.0	90.0	89.8	90.2	86.7
Indirecte Belastingen minus Subsidies	10.0	10.0	10.2	9.8	13.3
BBP - Marktkrijzen	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Bron: Algemeen Bureau voor de Statistiek

* Voorlopige cijfers

(a): Inclusief Productieve diensten en Onderwijs en Gezondheidszorg

Legenda: (1) Primair: Landbouw, Veeteelt, Bosbouw, Visserij, Mijnbouw
 (2) Secundair: Industrie, Elektriciteit, Gas en Water voorziening, Constructie
 (3) Tertiair: Handel, Hotels & Restaurants, Transport en Communicatie, Financiële instellingen, Zakelijke diensten, Onderwijs, Gezondheidszorg, Gemeenschapdiensten, Sociale en Persoonlijkediensten.

Bij de procentuele jaar op jaar mutaties van de diverse sectoren (tabel II.3.5) is overall in 2015 en 2016 een daling waarneembaar. Qua economische prestatie als geheel kan voorlopig 2016 als dal aangemerkt worden.

Tabel II.3.5. De procentuele jaar op jaar mutaties van diverse sectoren en componenten van het Bruto Binnenlands Product in constante zin (2007=100)

Sectoren en/of componenten	2012*-2013*	2013*-2014*	2014*-2015*	2015*-2016
Primaire sector (1)	-6.7	0.0	-2.5	-1.5
Secundaire sector (2)	7.9	-2.4	4.3	-1.1
Tertiare sector (3)	6.5	-3.0	-5.5	-17.2
Overheid (a)	-5.1	19.3	-4.6	-9.5
BBP Basisprijzen	2.9	0.0	-2.2	-8.8
Indirecte Belastingen minus Subsidies	3.6	2.2	-2.6	28.2
BBP - Marktkrijzen	2.9	0.3	-2.6	-5.1

Bron: Algemeen Bureau voor de Statistiek

* Voorlopige cijfers

II.3.2 De ontwikkeling van de prijzen

Het Consumentenprijsindexcijfer (CPI)

Het Consumentenprijsindexcijfer (CPI) geeft de ontwikkeling aan van de kleinhandelsprijzen van een vast pakket van goederen en diensten (basispakket) vanaf een bepaalde periode (de basisperiode). Suriname's CPI is bij benadering een zogenaamde Laspeyres index, hierbij wordt uitgegaan van een vast pakket en de gewichten uit de basisperiode. Het totale CPIcijfer is een samengesteld indexcijfer. Elk item (i.e. product of dienst) in het pakket wordt gewogen naar belangrijkheid (in de basisperiode) van de uitgaven aan dat specifieke item. Het basispakket waarop de cijfers uit tabel II.5.3.1 zijn gebaseerd, bestaat uit 297 items en de prijzen worden gemeten bij circa 415 meetpunten, die verspreid zijn over 6 districten, ingedeeld in 4 domeinen.

Tabel II.3.6. Consumenten Prijs Indexcijfer & Inflatie, april 2015 tot en met maart 2016: Paramaribo, Wanica, Nickerie, Saramacca, Coronie en Commewijne, Basisperiode April – Juni 2009 (=100)

Hoofdgroepen													Inflatie
Periode	1	2	3	4	5	6	7	8	10-Sep	11	12	Total	I(t, t-1)
Apr'15	151.5	162.4	121.5	135.6	132.7	131.6	148.5	124.4	149.9	139.8	132.3	143.4	0.9
Mei	153.7	162.4	123.1	135.7	133.1	131.6	155.1	124.7	151.1	141.1	132.4	145.2	0.5
Juni	159.9	162.7	123.1	135.7	133.2	131.6	157.3	124.7	152.1	141.4	132.6	148.0	2.0
Juli	161.7	162.8	124.2	135.7	133.8	131.6	157.8	124.9	153.1	141.4	132.8	149.0	0.6
Aug	162.7	164.1	124.7	135.7	134.4	131.7	150.9	124.9	153.9	141.8	133.1	148.7	-0.2
Sep	160.7	164.5	125.6	135.7	134.6	131.7	155.7	125.0	154.3	141.9	133.1	148.6	-0.1
Okt	161.5	164.6	128.8	135.8	135.0	132.1	153.5	125.6	156.6	142.2	133.6	148.9	0.2
Nov	165.8	164.9	134.1	278.4	136.7	132.1	157.2	129.1	159.4	145.4	135.9	172.1	15.2
Dec	165.6	193.3	149.1	279.4	145.2	132.2	173.5	149.4	175.0	156.3	140.7	178.0	3.3
Jan'16	173.3	196.0	157.3	280.3	151.5	156.6	174.3	150.3	187.3	158.7	146.1	183.8	3.2
Feb	179.6	201.5	161.7	281.0	156.9	157.6	171.5	150.9	196.0	161.5	165.6	189.2	2.2
Mrt	184.3	215.0	168.3	295.9	160.9	160.5	174.3	161.5	206.3	164.9	170.3	195.8	3.5

Bron: Algemeen Bureau voor de Statistiek

* Voorlopige cijfers :

Het basispakket waarop de cijfers uit tabel II.5.3.2 zijn gebaseerd, bestaat uit 316 items en de prijzen worden gemeten bij circa 630 meetpunten, die verspreid zijn over 7 districten, ingedeeld in 5 domeinen namelijk: Paramaribo & Wanica (ca. 170 meetpunten), Nickerie inclusief Wageningen (ca.115 meetpunten), Coronie & Saramacca (ca. 105 meetpunten), Commewijne (ca. 120 meetpunten) en Para (ca. 120 meetpunten).

In tabel II.5.3.1 en tabel II.5.3.2. wordt de CPI gepresenteerd, waarin in beschouwing wordt genomen respectievelijk de periode april 2015 tot en met maart 2016 en de periode april 2016 tot en met juni 2017. In de beschouwde periode is het van belang om de basisperiode in acht te nemen, en bij voornoemde tabellen geldt de volgende basisperiode:

de basisperiode april-juni 2009 (100) voor de eerste tabel en de basisperiode april – juli 2016 (100) voor de tweede tabel.

Bij de 12-maandsinflatie (juni 2017 ten opzichte van juni 2016) is er juist een daling waargenomen van 60,8% in juni 2016 tot 19,7% in juni 2017.

Tabel II.3.7: Consumenten Prijs Indexcijfer & Inflatie, april 2016 tot en met juni 2017: Paramaribo & Wanica, Nickerie, Saramacca&Coronie, Commewijneen Para, Basisperiode April – Juli 2016 (=100)

Hoofdgroepen													Inflatie
Periode	1	2	3	4	5	6	7	8	10-Sep	11	12	Total	I(t, t-1)
Apr'16	90.3	89.7	96.5	96.5	92.2	96.5	97.8	97.2	95.5	96.7	95.9	94.3	-5.7
Mei	102.1	100.1	99.9	101.4	100	97.4	100	98.6	96.1	99.5	102.2	100.8	6.9
Juni	107.6	110.2	103.7	102.1	107.8	106.2	102.3	104.2	108.5	103.8	101.9	104.8	4.0
Juli	110.1	113.4	106	102.4	108.3	107	104.6	106.2	110	109.2	104.1	106.6	1.6
Aug	116.2	127.7	107.5	103	114.3	110	106.2	107.1	112.2	113.6	107.7	110.1	3.3
Sep	124.8	145.2	112.8	103.6	121.5	115	110.9	117.6	117.6	119.3	113.1	115.8	5.2
Okt	128.3	151.3	113.1	104	124.7	113.3	110.7	117.1	119.3	121.2	116.5	117.5	1.5
No	128.4	150.1	112.8	109.9	125.4	113.3	114	116.7	117.7	121.3	116.3	119.2	1.4
Dec	129.3	149.6	113.5	109.9	126.2	113.2	112.5	116.8	117.8	121.8	116.5	119.4	0.2
Jan'17	129.9	149.6	114	109.9	127.7	113.3	115.4	117	119.7	122	118.2	120.3	0.7
Feb	129.7	149.7	114.1	109.9	128.8	113.6	116.5	117.3	121.1	122.6	123.5	121	0.6
Mrt	130.3	150	115	110	129.4	114	118.2	117.3	123.6	122.7	130	122.2	1.0
Ap	130.7	150.1	115.1	110	130.6	114.2	123.6	117.3	126.2	123.8	131.7	123.4	0.9
Mei	131.6	150.2	115.4	110.2	130.9	114.5	124.5	117.3	127.9	125.1	132.7	124	0.5
Juni	135.7	150.2	115.4	110.2	131	114.9	125.2	117.3	128.5	128.6	132.9	125.5	1.2
Juli	139.6	150.6	115.8	110.4	131.2	115.1	125.7	125.6	128.8	130.3	133.1	127.2	1.4

Bron: Algemeen Bureau voor de Statistiek

* Voorlopige cijfers :

Legenda:

	Hoofdgroepen	Gewichten (per 1000) apr - jun 09)	Gewichten (per 1000) apr - jun '16)
1	Voeding en niet Alcoholische Dranken	404	313
2	Alcoholische Dranken en Tabak	29	18
3	Kleding en Schoeisel	36	39
4	Huisvesting en Nutsvoorzieningen	141	229
5	Woninginrichting	48	52
6	Gezondheidszorg	26	47
7	Transport	117	123
8	Communicatie	39	43
9&10	Recreatie, Cultuur en Onderwijs	41	34
11	Buitenshuis Eten	14	8
12	Overige Goederen en Diensten	107	94
	Totaal	1000	1000

I(t,t-1)= maandinflatie

(berekenen van I(t,t-1) uit de indices die gepubliceerd zijn kan afrondingsverschillen opleveren)

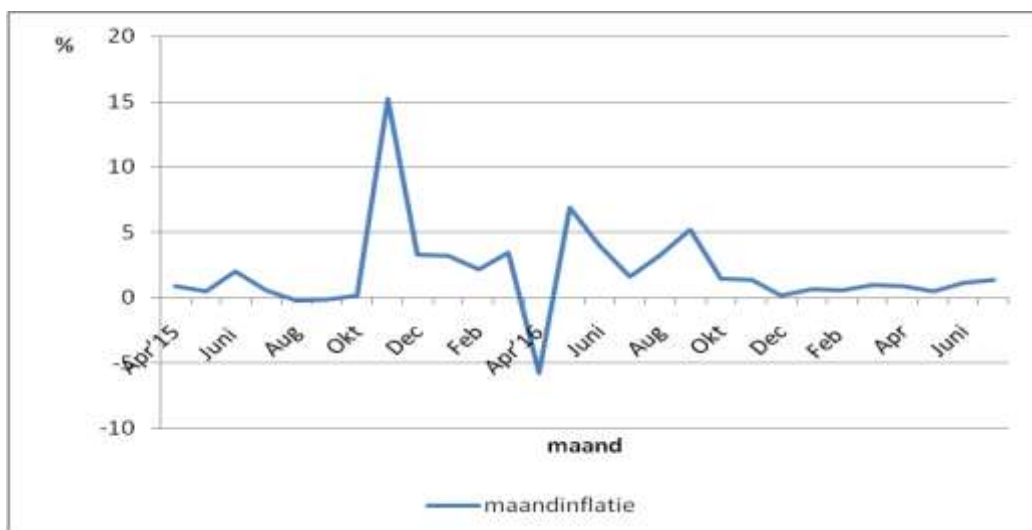
I(t,t-12) = Variatie tussen de maand in het lopend jaar en dezelfde maand van het jaar daarvoor.

Inflatie berekend uit de gepubliceerde indices kan afrondingsverschillen opleveren.

*) voorlopige cijfers

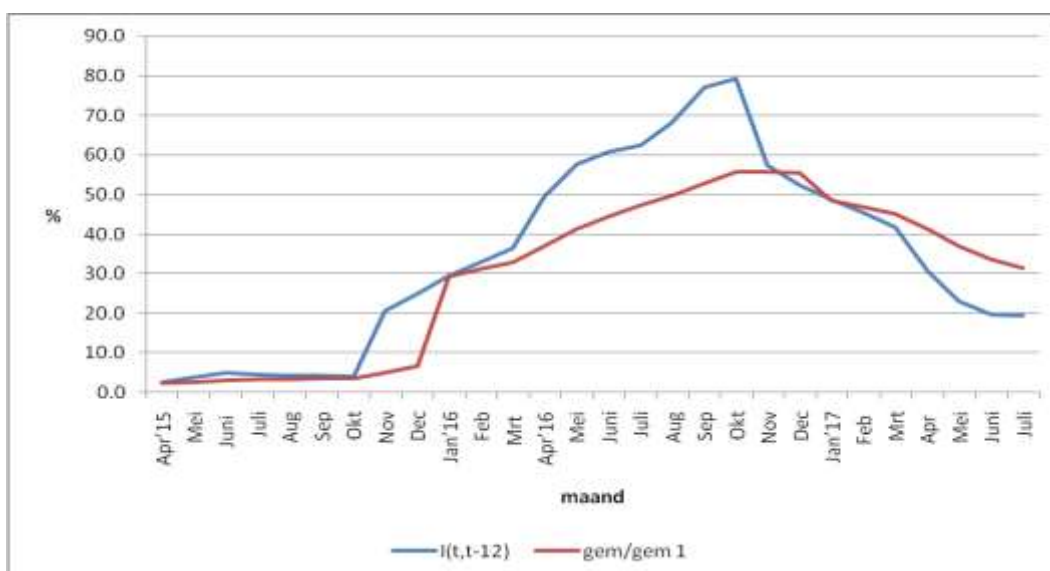
Om de prijsontwikkeling te bepalen wordt een pakket van goederen en diensten samengesteld. En elk goed of dienst in dit pakket heeft een gewicht dat aangeeft hoe belangrijk dit is in het consumptiepatroon. In bovenstaande tabel, is op te merken dat de hoofdgroepen voeding en niet-alcoholische dranken het hoogste gewicht heeft voor beide perioden (april-juni 2009 en april-juni 2016), gevolgd door huisvesting en nutsvoorzieningen en overige goederen en diensten.

Grafiek II.3.1 Procentuele maandinflatie, april 2015-april 2017

Bron: Algemeen Bureau voor de Statistiek

Grafiek II.3.2. 12-maandsinflatie % en gemiddelde inflatie (gem/gem 1) %, april 2015- april 2017

Bron: Algemeen Bureau voor de Statistiek

$I(t,t-12)$ geeft in december aanleiding tot de zogenaamde december/december jaarinflatie en bereikte zijn piek in oktober 2016. Gem/gem 1 geeft in december aanleiding tot de

gemiddelde/gemiddelde jaarinflatie en bereikte zijn piek in november 2016. Beide reeksen vertonen een neerwaartse trend, die zich naar verwachting voorlopig zal voortzetten, indien zich geen verdere (interne en/of externe) schokken voordoen.

II.3.3. Geselecteerde looninformatie

Hierbij zal gekeken worden naar loonindexcijfers van geselecteerde functies in de bouwnijverheid. Het gaat om functies zoals timmerman, schilder, metselaar, betonvlechter etc. Daarnaast wordt ook gekeken naar de ontwikkeling van de brutoarbeidskosten per werknemer bij de Overheid.

Tabel II.3.8. Indices van uurlonen (nominaal en reël) in de bouwnijverheid en consumentenprijs-index, 2008-2016 (2007 = 100)

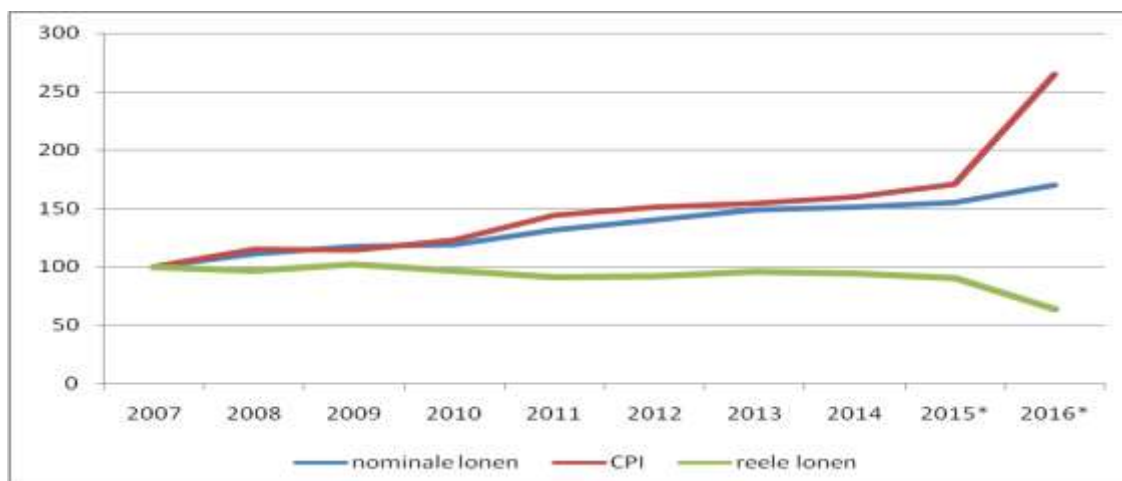
Jaar	Indices nominale lonen in de Bouwnijv.	CPI	Indices Reële Lonen in de Bouwnijv.
2007	100	100	100.0
2008	110.8	114.7	96.6
2009	117.3	114.5	102.4
2010	118.7	122.5	96.9
2011	131.5	144.1	91.3
2012	139.6	151.3	92.3
2013	148.8	154.3	96.4
2014	151.1	159.5	94.7
2015*	154.8	170.4	90.8
2016*	169.7	265.1	64.0

Bron: Algemeen Bureau voor de Statistiek

* Voorlopige cijfers

Tabel II.5.4.1 geeft een overzicht van de ontwikkeling van de nominale uurlonen t.o.v. de ontwikkeling van de consumentenprijsindex. Daarnaast is ook het reële uurloon opgenomen.

Grafiek II.3.3: Indices van uurlonen (nominaal en reël) in de bouwnijverheid en consumentenprijs-index, 2007-2016 (2007 = 100)

Bron: Algemeen Bureau voor de Statistiek

Onderstaand wordt aandacht geschonken aan de ontwikkelingen van de bruto arbeidskosten bij de Overheid.

Tabel II.3.9. Indices van nominale, bruto arbeidskosten, de Consumenten Prijsindex en de Reële bruto arbeidskosten bij de Overheid, 2008-2016 (2007 = 100)

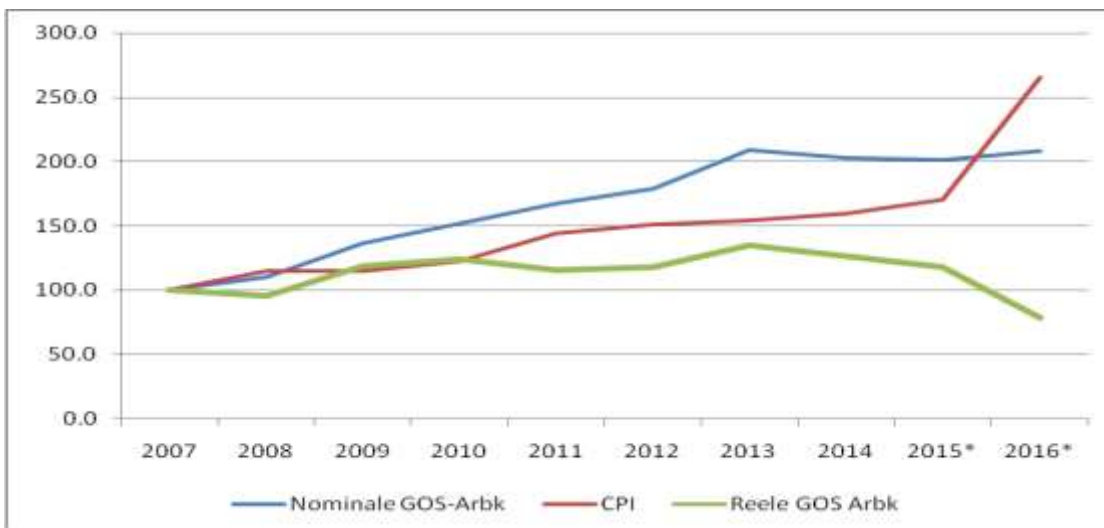
Jaar	Nominale GOS-Arbk	CPI	Indices van Reële Arbik
2007	100	100	100.0
2008	110	114.7	95.9
2009	136	114.5	118.8
2010	152	122.5	124.1
2011	167	144.1	115.9
2012	178.8	151.3	118.2
2013	208.7	154.3	135.3
2014	202.2	159.5	126.8
2015*	200.8	170.4	117.8
2016*	207.9	265.1	78.4

Bron: Algemeen Bureau voor de Statistiek

* Voorlopige cijfers

GOS-Arbk= BrutoArbeidskosten uitgegeven aan ambtenaren/ landsdienaren

Grafiek II.3.4.: Indices van nominale, brutoarbeidskosten,de Consumenten Prijsindex en de Reële bruto arbeidskosten bij de Overheid, 2008-2016(2007=100)

Bron: Algemeen Bureau voor de Statistiek

Uiteraard geven de(bruto) arbeidskosten niet aan wat de werknemer mee naar huis brengt, aangezien het de lonen/salarissen plus de sociale lasten betreft en er uiteraard onder meer met belastingaftrek geen rekening is gehouden.

II.3.4. Buitenlandse handel (in goederen) 2015 - 2017

In tabel II.5.5.1 zijn de handelscijfers over de periode 2015–2017 op kwartaalbasis opgenomen. We zien dat er in het 2^e en 3^e kwartaal 2015 er en 1^e en 3^e kwartaal 2016 sprake is van een negatieve handelsbalans.

Tabel II.3.10. Importen, Exporten en Handelsbalans van Suriname in US\$ op kwartaalbasis, 2015-2017

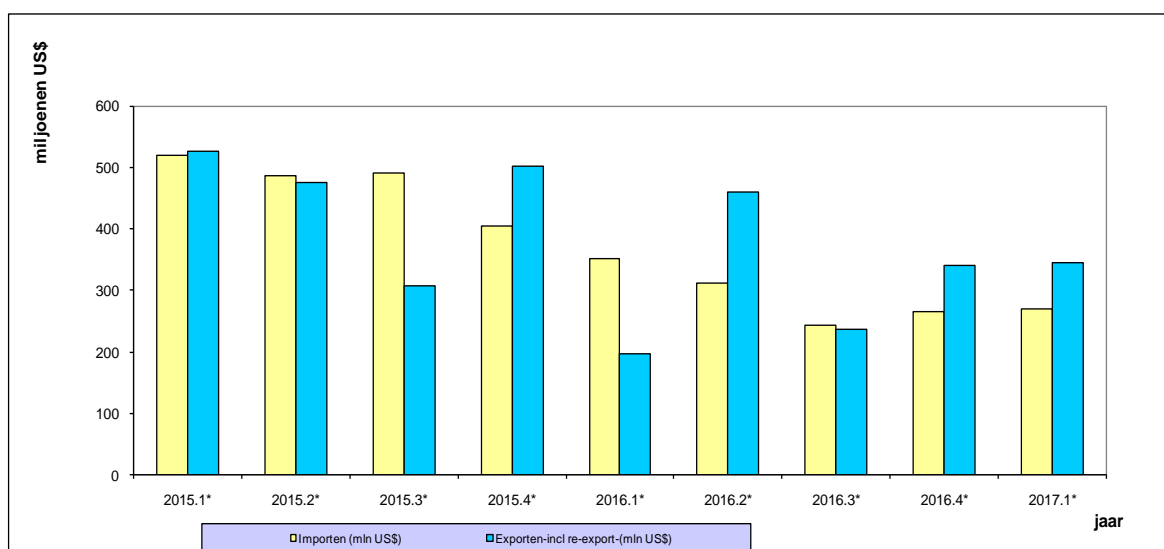
Jaar	Importen (mln US\$)	Exporten 1)	Handelsbalans
2015.1*	519,653,012	527,162,572	7,509,560
2015.2*	488,122,192	477,718,567	(10,403,625)
2015.3*	491,483,198	306,842,986	(184,640,212)
2015.4*	405,224,737	502,592,547	97,367,810
2016.1*	353,016,680	196,147,474	(156,869,206)
2016.2*	312,118,121	460,289,505	148,171,383
2016.3*	244,244,431	238,014,133	(6,230,298)
2016.4*	265,531,107	340,832,065	75,300,958
2017.1*	271,121,305	344,831,358	73,710,054

Bron: Algemeen Bureau voor de Statistiek

* Voorlopige cijfers

1) inclusief weder-exporten (gebaseerd op ASYCUDA)

Grafiek II.3.5. Importen en Exporten van Suriname in US\$ op kwartaalbasis, 2015 - 2017.1

Bron: Algemeen Bureau voor de Statistiek

Tabel II.3.11: Top-10 Export Landen van Suriname op kwartaalbasis, 2016

	2016.1	2016.2	2016.3	2016.4
1	United Arab Emirates	Switzerland	United Arab Emirates	United Arab Emirates
2	Belgium	United Arab Emirates	Trinidad and Tobago	Switzerland
3	Guyana	Belgium	Switzerland	Belgium
4	Trinidad and Tobago	Guyana	Belgium	Guyana
5	Jamaica	Trinidad and Tobago	Guyana	Trinidad and Tobago
6	Netherlands	Jamaica	United States of America	Jamaica
7	United States of America	Netherlands	Jamaica	United States of America
8	China	United States of America	France	France
9	France	Guadeloupe	Netherlands	Netherlands
10	Guadeloupe	France	Singapore	Guadeloupe
(a) top 10 totaal	175,392,805	429,145,383	212,756,421	360,123,953
(b) Overall totaal	196,147,474	460,289,505	238,014,133	340,832,065
(a) als % van (b)	89.4	93.2	89.4	89.8

Bron: Algemeen Bureau voor de Statistiek

* Voorlopige cijfers

Exporten inclusief weder-exporten

Tabel II.3.12: De top-10 Export Landen van Suriname op kwartaalbasis, 1ste helft 2017

	2017.1	2017.2
1	Switzerland	Hong Kong
2	United Arab Emirates	Belgium
3	Belgium	Guyana
4	Guyana	Trinidad and Tobago
5	Trinidad and Tobago	United Arab Emirates
6	United States of America	Singapore
7	Jamaica	Netherlands
8	Netherlands	France
9	France	Jamaica
10	China	United States of America
(a) top 10 totaal	320,458,057	212,668,292
(b) Overall totaal	344,831,358	241,108,553
(a) als % van (b)	92.9	88.2

Bron: Algemeen Bureau voor de Statistiek

* Voorlopige cijfers

Exporten inclusief weder-exporten

Tabel II.3.13: De top-10 Import Landen van Suriname op kwartaalbasis, 2016

	2016.1	2016.2	2016.3	2016.4
1	United States of America	United States of America	United States of America	United States of America
2	Trinidad and Tobago	Trinidad and Tobago	Trinidad and Tobago	Netherlands
3	Netherlands	Netherlands	Netherlands	Trinidad and Tobago
4	China	China	China	China
5	Antigua	Saint Lucia	Saint Lucia	Saint Lucia
6	canada	Belgium	Brazil	Brazil
7	Saint Lucia	Japan	Colombia	Colombia
8	Japan	Panama	Hong Kong	Pnama
9	Brazil	Canada	Panama	Germany
10	Netherlands Antilles	Brazil	Japan	Canada
(a) Top 10 totaal	273,009,692	255,966,866	192,420,925	213,327,734
(b) Overall totaal	353,016,680	312,118,121	244,244,431	265,531,107
(a) als % van (b)	77.3	82.0	78.8	80.3

Bron: Algemeen Bureau voor de Statistiek

* Voorlopige cijfers

Exporten inclusief weder-exporten

Tabel II.3.14: De top-10 Import Landen van Suriname op kwartaalbasis, 1ste helft 2017

	2017.1	2017.2
1	United States of America	United States of America
2	Trinidad and Tobago	Trinidad and Tobago
3	Netherlands	Netherlands
4	China	China
5	Saint Lucia	Saint Lucia
6	Colombia	Japan
7	Brazil	Belgium
8	Canada	Italy
9	Thailand	Brazil
10	Germany	Colombia
(a) Top 10 totaal	213,445,439	220,984,339
(b) Overall totaal	271,121,305	280,147,226
(a) als % van (b)	78.7	78.9

Bron: Algemeen Bureau voor de Statistiek

* Voorlopige cijfers

Exporten inclusief weder-exporten

II.3.5. Werkgelegenheid en werkloosheid 2015 – 2017

In deze paragraaf zal zowel de werkgelegenheid als de werkloosheid belicht worden, waarbij hoofdzakelijk aan Paramaribo en Wanica (al geruime tijd samen goed voor meer dan 2/3 deel van de Surinaamse bevolking) aandacht wordt besteed. Om elk misverstand te voorkomen het volgende:

Een werkloze is iemand die:

- (1) niet werkt,
- (2) wil werken,
- (3) onmiddellijk beschikbaar is voor werk en
- (4) actief naar werk zoekt.

Dit is de strikte ILO definitie waaraan Statistiekbureaus over de hele wereld zich dienen te houden. Omdat de ILO rekening houdt met bepaalde situaties op de arbeidsmarkt van lidlanden die eventueel niet bevorderlijk zijn voor het actief zoeken naar werk is ook een zogenaamde ruime (=“relaxed”) definitie toegestaan, waarbij slechts met (1), (2) en (3) rekening wordt gehouden. De personen die niet actief naar werk zoeken, worden “discouraged workers” (ontmoedigden) genoemd. Het wordt benadrukt dat de cijfers die doorgaans gepubliceerd worden, de cijfers conform de strikte definitie zijn, maar dat het ABS waar mogelijk en nodig steeds beide opties presenteert.

Tabel II.3.15: Arbeidmarkt informatie Paramaribo en Wanica, 2010– 2016

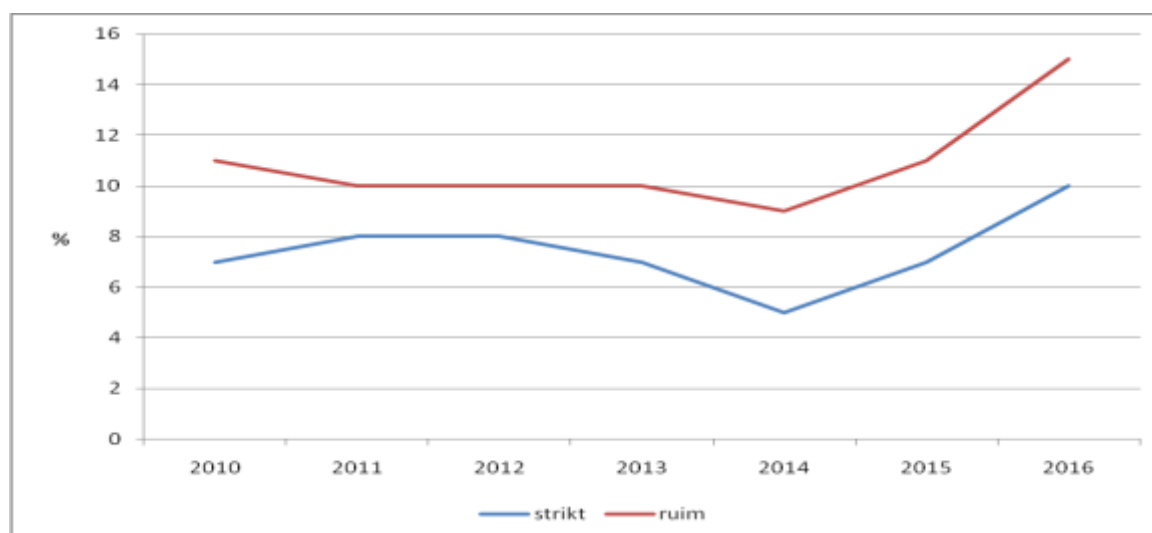
Jaar	Werkenden (a)	Werklozen (b)	Discouraged workers (1)	Strikt (2) Werkloosheids-% (d)= $100 \times b / (a+b)$	Ruim (3) Werkloosheids-% (e)= $100 \times$ $[(b+c)/(a+b+c)]$
2010	135,139	10,413	6,700	7	11
2011	135,820	11,084	4,560	8	10
2012⁴⁾	135,853	11,973	3,195	8	10
2013	140,895	9,960	5,456	7	10
2014	145,036	8,374	6,476	5	9
2015	136,447	10,621	6,616	7	11
2016	133,663	14,369	8,584	10	15

Bron: Algemeen Bureau voor de Statistiek

- 1) Ontmoedigden (zoeken niet actief, maar wachten tot ze werk aangeboden krijgen)
- 2) Werkloosheidspercentages in “enge” of “strikte” zin
- 3) Werkloosheidspercentages in “ruime” of “relaxed” zin
- 4) Cijfers: Gemiddelde van het eerste kwartaal 2012 en Census-8 (derde kwartaal)

Het aantal werkende personen vertoont van 2010 t/m 2014 een stijgende trend, doch begint vanaf 2015 aan een daling. Het aantal werklozen vertoonde in eerste instantie een lichte stijging tussen 2010 en 2012, maar daalde tussen 2012 en 2014. Na 2014 vertoont het aantal werklozen een stijging en in 2016 werd een piek bereikt. De ontmoedigden hadden in 2012 hun laagste punt en hebben evenals de werklozen in 2016 een piek bereikt.

Grafiek II.3.6. Werkloosheidcijfers (strikt en ruim) in Paramaribo en Wanica (2010-2016)

Bron: Algemeen Bureau voor de Statistiek

Het hoogste strikte werkloosheidspercentage (10%) in beschouwde periode hebben wij gehad in het jaar 2016 en het laagste cijfer (5%) in 2014. Voor wat betreft de hoogste cijfers betreffende de ruime opvatting van werkloosheid dienen we te kijken naar 2016 (15%), terwijl het laagste cijfer in ruime zin (9%) in 2014 werd genoteerd.

Het werkloosheidspercentage bereikte in 2014 zijn minimum: in 2014 was het aantal werkende personen op een maximum en tegelijkertijd was het aantal werklozen op een minimum.

Overigens is het goed op te merken dat de cijfers van de eerste helft van het jaar doorgaans lager zijn dan die van de tweede helft van het jaar, wanneer er vele (al dan niet geslaagde) scholieren en studenten de arbeidsmarkt betreden.

II.4 De monetaire ontwikkeling in 2016 – juni 2017

II.4.1 Algemeen

Sinds het tweede kwartaal van 2017 is een gestadige rust op de binnenlandse valutamarkt te constateren, nadat zich in 2016 verdergaande depreciatie van de wisselkoers aftekende. De officiële notering die aan het eind van maart 2017 SRD 7,613 per US-dollar bedroeg daalde naar SRD 7,560 per eind juni 2017. Het jaar 2016 kenmerkte zich door diverse maatregelen gericht op het vinden van een marktconforme wisselkoers c.q. het stabiliseren van de wisselkoers, na de devaluatie van de munt in november 2015. In het eerste kwartaal van 2016 werden de valuta-interventies afgebouwd en heeft de Centrale Bank van Suriname (CBvS) een traject naar een vrije wisselkoersvorming ingezet. Op 22 maart 2016 werd aangevangen met valutaveilingen middels inschrijvingen van het bankwezen. Vervolgens trad op 10 mei 2016 de vrije markt voor de deviezenhandel in werking, vanaf welk moment de CBvS de wisselkoers noteert die tot stand komt door de werking van het vraag- en aanbodmechanisme.

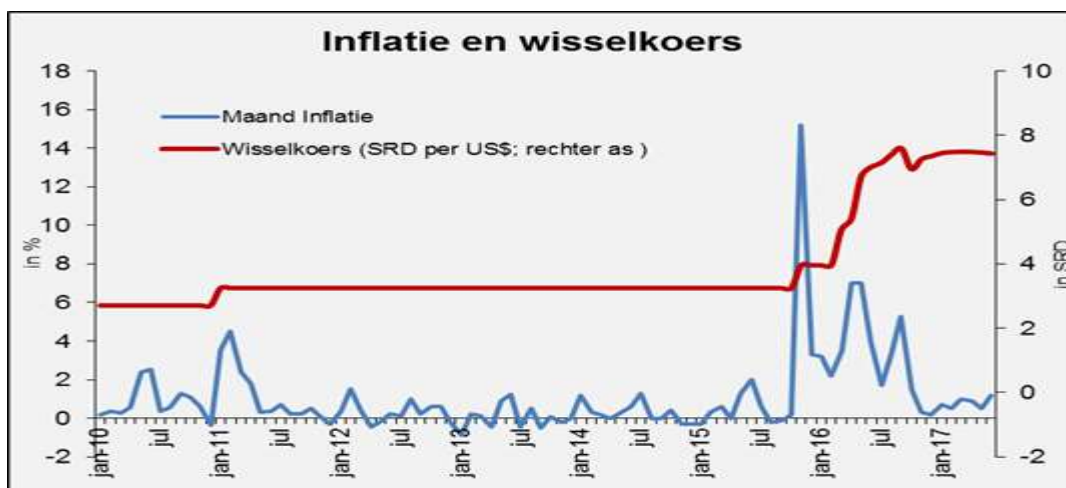
Begin september 2016 is door de CBvS een overlegorgaan geïnitieerd bestaande uit vertegenwoordigers van het bedrijfsleven, de algemene banken en de vereniging van cambiohouders om de reële knelpunten van de valutamarkt en het marktgedrag te bespreken en oplossingen aan te dragen teneinde rust en orde op de valutamarkt te bevorderen. Tevens hebben de monetaire autoriteiten eind november 2016 maatregelen getroffen voor ordening van de vreemde valutamarkt. De grote koersfluctuaties werden namelijk mede in verband gebracht met speculatief gedrag, en ordening en naleving van de bestaande regelgeving werd door alle actoren noodzakelijk geacht. Tegen deze achtergrond zijn er concrete uitgangspunten geformuleerd en afspraken gemaakt ten aanzien van het valutaverkeer.

Per 1 december 2016 werd het wisselkantoren verboden om euro's te verkopen aan het publiek. Bijgevolg mogen zij opgekochte euro's uitsluitend aan de deviezenbanken verkopen. Deze maatregel is bedoeld om personen en/of instellingen die via arbitrage praktijken zorgen voor oneigenlijke koersopdrijving de pas af te snijden. In het verlengde hiervan is het wisselkantoren niet toegestaan om vreemde valuta te kopen van - en te verkopen aan - respectievelijk exporteurs en importeurs. Hiermee wordt beoogd het deviezenverkeer zoveel mogelijk via de algemene banken te doen verlopen. Een andere maatregel ter ordening van de valutamarkt betreft een striktere controle op de herkomst van middelen bij stortingen van vreemde valuta op rekeningen bij het bankwezen. Bankcliënten zijn thans verplicht om bij stortingen boven US\$ of EUR 3.000 documenten te overleggen van wisselkantoren, het bankwezen of van enig andere bonafide bron, op grond waarvan de herkomst van de middelen duidelijk wordt verklaard. Verder heeft de CBvS de monitoring van de ontwikkelingen op de valutamarkt opgevoerd, wat haar in staat stelt tijdig in te grijpen bij eventuele onregelmatigheden. Deze maatregelen hebben tezamen met strak monetair beleid en stopzetting van monetaire financiering van de overheid een halt toegeroepen aan de wisselkoersdepreciaties die in 2016 en in het eerste kwartaal van 2017 plaatsvonden.

De ontwikkeling van de wisselkoers is van grote invloed op de binnenlandse inflatie geweest. Het Algemeen Bureau voor de Statistiek noteerde voor 2016 een jaar einde inflatie van 52,4% en een jaargemiddelde inflatie van 55,5% (2015: 25,1% respectievelijk 6,9%). Naast de wisselkoers heeft de verhoging van elektra- en watertarieven in 2016, de inflatie ook aangewakkerd. In de eerste helft van 2017 is de inflatie gestaag afgenomen en zal naar verwachting gedurende de rest van het jaar een verder dalend verloop hebben. In juni werd een 12-maandse inflatie van 19,7% en een gemiddelde inflatie van 33,8% genoteerd. Volgens projecties van de Bank kan de 12-maandse inflatie in het vierde kwartaal van 2017 zich naar de richting van "single digits" bewegen; het een en ander uiteraard als er geen binnen- of buitenlandse impulsen dan die beschouwd zijn op het prijspeil inspelen.

Grafiek II.4.1. Inflatie en wisselkoers

Bron: Algemeen Bureau voor de Statistiek en Centrale Bank van Suriname

II.4.2 Operationeel monetair beleid

In 2016 zijn de kasreservepercentages die van toepassing zijn op de algemene banken geprolongeerd voor de toevertrouwde middelen in zowel SRD als vreemde valuta op respectievelijk 35% en 50%. Het effectieve SRD-kasreservepercentage, dit is het nominaal percentage gecorrigeerd voor de kasreservemiddelen besteed aan de 7%-kredietfaciliteit voor middenstands-woningbouw en voor de kasreserve vrijval¹, bedroeg per eind 2016 en juni 2017 respectievelijk 24% en 24,1%.

Voor het verruimen van haar monetair instrumentarium heeft de CBvS eind juni 2016 permanente faciliteiten ingevoerd voor de algemene banken met het oog om de werking van een geldmarkt te initiëren welke een verhoogd liquiditeitsmanagement binnen het bankwezen moet bevorderen zodat een doeltreffende beïnvloeding van de binnenlandse liquiditeiten mogelijk wordt. De permanente faciliteiten betreffen een "overnight" depositofaciliteit, depositoveilingen, een intra-dagelijkse liquiditeitsfaciliteit en een beleningsfaciliteit.

¹Betreft dat deel van de kasreservemiddelen dat is vrijgegeven voor het beleggen in schatkistpapier.

De CBvS heeft per 15 april 2017 de richtlijn aangaande de vreemde valuta kredietverlening door de algemene banken aangescherpt, met het voornaamste doel om het kredietrisico terug te dringen. Deze aanscherping houdt in dat krediet in vreemde valuta door de algemene banken uitsluitend mag worden verstrekt aan bedrijven en personen met reguliere en ononderbroken vreemde valuta inkomsten uit het buitenland, alsook aan personen en bedrijven die in Suriname vreemde valuta inkomsten hebben vanwege levering van goederen en diensten aan internationale organisaties. Tot bronnen van vreemde valuta inkomsten worden niet gerekend goederen en diensten die in het buitenlands handelsverkeer van Suriname in vreemde valuta aangeboden en verhandeld worden.

Wat het overheidsfinancieel beleid betreft, hebben de monetaire autoriteiten op 25 april 2016 een memorandum van overeenstemming getekend om per ommegaand verdere monetaire financiering van de overheid door de Bank stop te zetten. De overheid heeft haar tekorten vervolgens gefinancierd met buitenlandse leningen en met binnenlandse middelen, waaronder leningen bij de algemene banken.

II.4.3 Ontwikkeling van de geldaggregaten

In 2016 nam het groeitempo van de geldaggregaten verder toe wat vooral een weerspiegeling is van het verhogend effect van de wisselkoers. De basisgeldhoeveelheid (M0) steeg met 18,6% (2015: 17%) (zie tabel II.4.1). De binnenlandse liquiditeitenmassa in ruime zin (M2) groeide met 52,2% (2015: 11,8%). Gecorrigeerd voor het wisselkoerseffect steeg M2 in 2016 met slechts 7,3%.

In de eerste helft van 2017 is de groei van M2 aanzienlijk teruggelopen, namelijk tot 2,3%. Anderzijds valt op dat M0 met 18,3% groeide in de overeenkomstige periode. Gecorrigeerd voor het wisselkoers effect steeg M0 met 17,1%. De aanzienlijk hogere groei van M0 ten opzichte van die van M2 betekent dat de geldmultiplier daalde hetgeenzich weerspiegelt in de verminderde liquiditeitscreatie c.q. kredietverlening door de banken.

Tabel II.4.1 Ontwikkeling van de geldaggregaten

Omschrijving	2013	2014	2015	2016	2017 jun
In miljoenen Surinaamse dollar					
Basisgeldhoeveelheid (in enge zin) ¹⁾	2,346	2,111	2,469	2,929	3,465
Chartaal geld	884	921	973	1,204	1,139
Giraal geld	3,583	3,729	3,954	5,636	5,946
Primaire liquiditeiten (M1) ²⁾	4,466	4,650	4,926	6,840	7,085
Overige deposito's ³⁾	4,519	4,852	5,694	9,315	9,437
Effecten, andere dan aandelen ⁴⁾	42	18	19	38	40
Liquiditeitenmassa in ruime zin (M2) ⁵⁾	9,028	9,520	10,639	16,193	16,561
Procentuele mutatie					
Basisgeldhoeveelheid	8	-10	17	19	18
Chartaal geld	4	4	6	24	-5
Giraal geld	4	4	6	43	6
M1	4	4	6	39	4
Overige deposito's	22	7	17	64	1
Effecten, andere dan aandelen	-65	-58	7	103	4
M2	11	5	12	52	2

Bron: Centrale Bank van Suriname

1)Omvat bankbiljetten in omloop en direct-opeisbare verplichtingen aan overige depositonemende instellingen.

2)Omvat chartaal geld (SRD) en giraal geld in SRD en vreemde valuta.

3)Omvat spaar- en termijndeposito's in SRD en vreemde valuta.

4)Betreft de goudcertificaten.

5)Omvat primaire liquiditeiten, overige deposito's in SRD en vreemde valuta alsook effecten, andere dan aandelen.

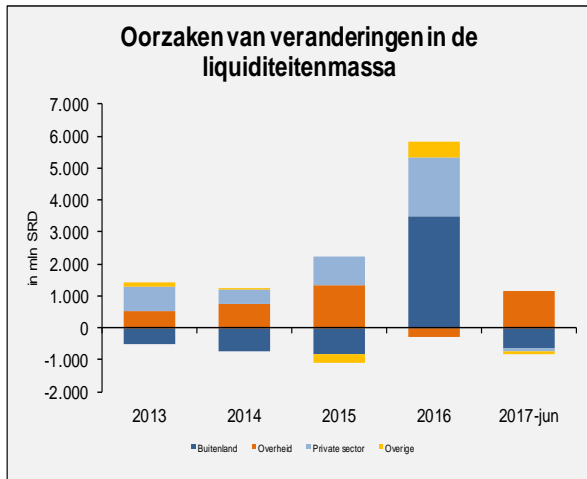
Oorzaken van de geldgroei

De stijging van M2 beliep SRD 5.554 miljoen in 2016; gecorrigeerd voor het wisselkoerseffect bedroeg de toename SRD708,6 miljoen.Voor de verdere analyse hieronder zal de ontwikkeling in M2 in reële termen worden beschouwd, dat wil zeggen het wisselkoerseffect is geëlimineerd. De toename ad SRD 709 miljoen werd overwegend door binnenlandse bronnen teweeggebracht ad SRD 689 miljoen.De bijdrage van de netto kredietverlening aan de overheid bedroeg SRD 77 miljoen. Daarentegen droeg de vermindering in de stand van de kredietverlening aan de private sector bij tot liquiditeitsabsorptie van SRD 124 miljoen, wat verband houdt met de gekrompen kredietvraag. De liquiditeitscreatie uit buitenlandse bron bedroeg SRD 19 miljoen.

In de eerste helft van 2017 nam M2 toe met SRD 368 miljoen; gecorrigeerd voor het wisselkoerseffect bedroeg de stijging SRD 204 miljoen. Bij de 'reële' toename was wederom sprake van liquiditeitscreatie uit binnenlandse bron ad SRD 423 miljoen en liquiditeitsafvloeiing naar het buitenland ad SRD 219 miljoen. De binnenlandse liquiditeitscreatie was overwegend het gevolg van netto kredietverlening aan de overheid ad SRD 733 miljoen door de algemene banken hoofdzakelijk in de vorm van de aankoop van schatkistpapier. Daarnaast was er sprake van intering door de Staat op haar banktegoeden. Daarentegendroeg de private sector met SRD 79 miljoen bij tot vermindering van de liquiditeitenmassa. De liquiditeitsafvloeiing naar het buitenland beliep

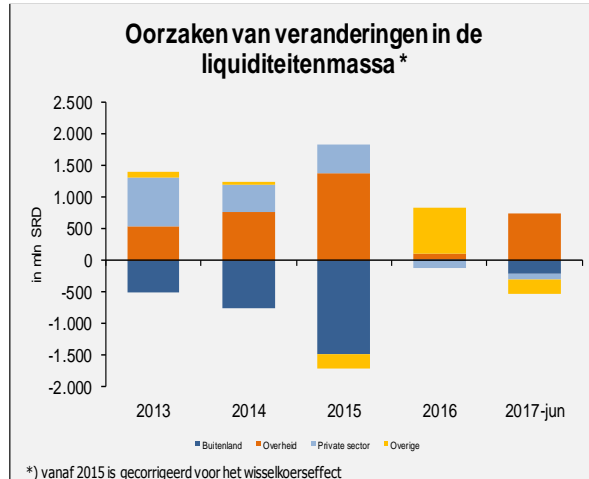
SRD 218,5 miljoen, wat verband houdt met de besteding van een deel van de ten behoeve van de overheid aangehouden buitenlandse tegoeden bij de CBvS (zie grafiek II.4.3).

Grafiek II.4.2

Bron: Centrale Bank van Suriname

Grafiek II.4.3

Bron: Centrale Bank van Suriname

II.4.4. Kredietverlening en toevertrouwde middelen

De reële groei van de bancaire kredietverlening aan de particuliere sector van 8,2% in 2015 sloeg om in een krimp van -2,4% in 2016 en was te constateren bij zowel de kredietverlening in SRD als in vreemde valuta. Deze omslag kan worden toegeschreven aan de geïnduceerde vraag corrigerende effecten vanwege de depreciatie van de wisselkoers en de reductie van subsidies van de zijde van de Staat, alsook vanwege terugval in economische bedrijvigheid. De SRD-kredietverlening daalde enorm van 14,6% in 2015 naar -0,8% in 2016. De verminderde kredietvraag was vooral te merken bij bedrijven in de sectoren handel, dienstverlening en overige. Het groeitempo van de US-dollar kredietverlening vertraagde van -1,8% in 2015 naar -7% in 2016. De groei van de kredietverlening in euro daalde van 7,3% naar 3,7% in de overeenkomstige periode.

De krimp in de bancaire kredietverlening aan de private sector zette zich voort in de eerste helft van 2017, en wel van 0,7% in de eerste helft van 2016 tot -1,7% in de overeenkomstige periode in 2017 (zie grafiek II.4.4). De groei van de SRD-kredietverlening verminderde van 2,5% naar -2,1% in de overeenkomstige periode, en was vooral merkbaar in de sector constructie. Ook de kredietverlening in euro verminderde verder van -2,7% naar -6,6% (zie grafiek II.4.6). Deze afname was merkbaar in de sector constructie. De kredietvraag in US-dollar vertoont enige opleving (zie grafiek II.4.5). Deze was vooral te merken in de sectoren dienstverlening, bosbouw en de sector overige.

De aanwas van de SRD-deposito's heeft de SRD-kredietgroei ruimschoots overtroffen (zie tabel II.4.2). De krediet-deposito ratio daalde bijgevolg van 110% in 2015 naar 100% in 2016. Dit duidt op een verbetering van de liquiditeitspositie van de banken. Rekening houdend met de aan te houden kasreserveverplichtingen, verminderde het liquiditeitstekort van circa SRD 168 miljoen in 2015 tot SRD 38 miljoen in 2016. Vanaf het 4^e kwartaal van 2016 is een duidelijke verbetering in de liquiditeitspositie te constateren. Ook in de eerste

helft van 2017 heeft de aanwas van SRD-deposito's de SRD-kredietgroei ruimschoots overtroffen.

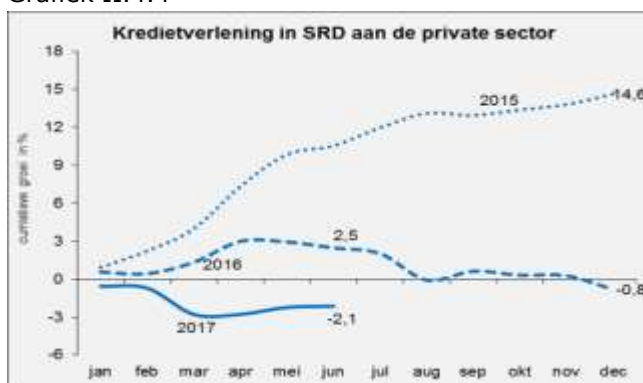
De kredietverlening van de banken aan de overheid steeg sterk. De netto vorderingen van de banken op de overheid in de SRD-sfeer stegen van SRD 369 miljoen per eind 2015 naar SRD 451 miljoen per eind 2016, voornamelijk door aankoop van schatkistpapier. In de vreemde valutasfeer heeft de overheid in 2016 nieuw schatkistpapier geplaatst bij de banken ad US\$ 17 miljoen en € 2 miljoen, en vaste leningen opgenomen ad US\$ 31 miljoen en € 5 miljoen. In de eerste helft van 2017 namen de netto vorderingen van de banken op de overheid in de SRD-sfeer verder toe tot SRD 882 miljoen als gevolg van beleggingen in schatkistpapier. Ook in de vreemde valutasfeer heeft de overheid additioneel schatkistpapier geplaatst bij de banken ad US\$ 14 miljoen.

Tabel II.4.2 Ontwikkeling Reserve Base en Kasreserve van de Algemene banken

Omschrijving	2012	2013	2014	2015	2016	2017
	In miljoenen					
Reserve base in SRD	3,131	3,622	3,908	3,988	4,350	4,520
Verplichte kasreserve in SRD	778	1,087	1,172	1,396	1,523	1,582
<i>waarvan: hypotheeklening uit kasreserve</i>	241	288	334	364	390	396
Actuele saldo kasreserve	538	799	743	936	1,037	1,090
Kredietverlening in SRD	2,708	3,372	4,259	4,384	4,437	4,787
Reserve base in USD	704	833	924	963	1,044	1,052
Verplichte kasreserve in USD	282	417	424	434	476	480
Kredietverlening in USD	396	441	466	457	473	483
Reserve base in EUR	310	336	368	361	329	310
Verplichte kasreserve in EUR	124	168	121	110	94	85
Kredietverlening in EUR	109	124	152	159	168	157

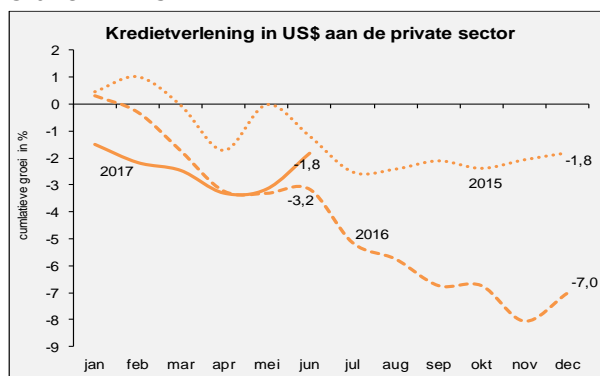
Bron: Centrale Bank van Suriname

Grafiek II.4.4

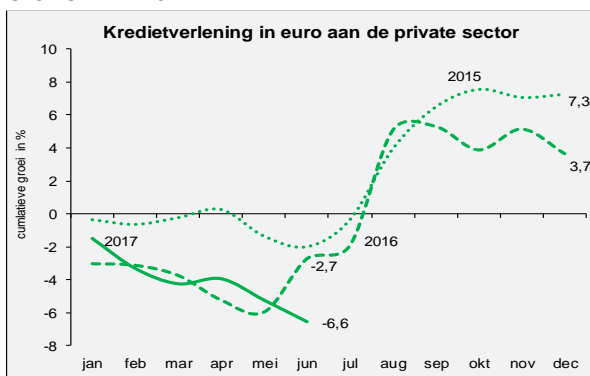
Bron: Centrale Bank van Suriname

Grafiek II.4.5

Bron: Centrale Bank van Suriname

Grafiek II.4.6

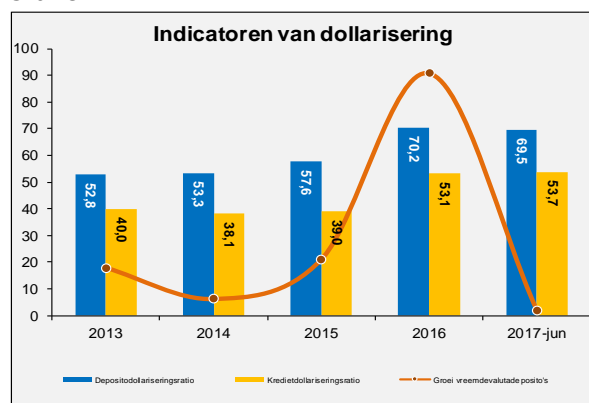
Bron: Centrale Bank van Suriname

Dollarisering

In de verslagperiode stegen zowel de depositodollariseringsratio als de kredietdollariseringsratio in nominale termen als gevolg van het wisselkoerseffect, terwijl in reële termen deze ratio's over het algemeen daalden (zie grafieken II.4.7 en II.4.8). In 2016 zijn de in vreemde valuta aangehouden deposito's van ingezetenen bij de banken, gecorrigeerd voor het wisselkoerseffect, toegenomen met 2,7%. (2015: -0,7%). Uitgedrukt in SRD tegenwaarden bedroegen deze deposito's SRD 4.627 miljoen, gelijk aan 51,0% van alle deposito's (depositodollariseringsratio).

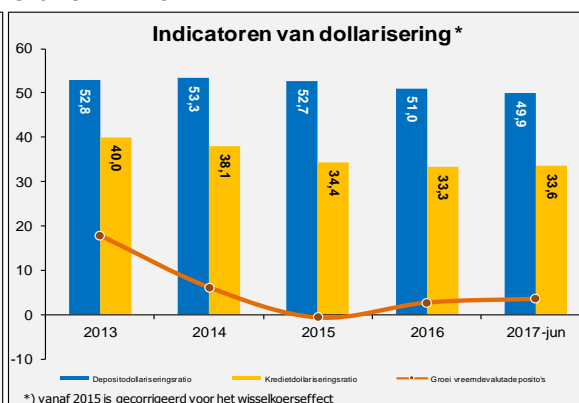
De gecorrigeerde depositodollariseringsratio daalde van 52,7% in 2015 naar 51,0% in 2016 en vervolgens naar 49,9% per eind juni 2017. Hierbij overtrof de groei van de SRD-deposito's die van de vreemde valuta deposito's. De kredietdollariseringsratio nam verderaf van 34,4% naar 33,3% maar steeg vervolgens naar 33,6% in de overeenkomstige periode. De stijging houdt verband met de toegenomen kredietverlening in US-dollar.

Grafiek II.4.7

Bron: Centrale Bank van Suriname

Grafiek II.4.8

Bron: Centrale Bank van Suriname

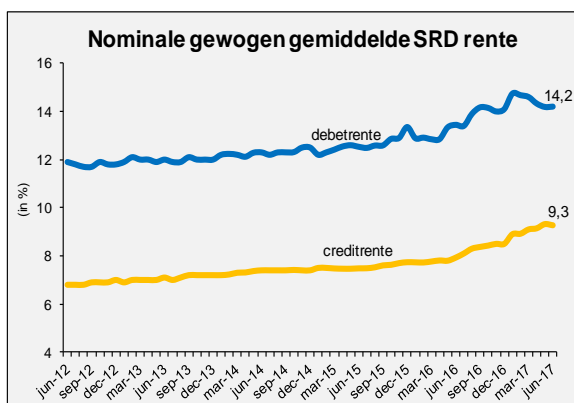
II.4.5. Interesttarieven

De grafieken II.4.9 tot en met II.4.11 geven een overzicht van de gewogen gemiddelde rentetarieven. In 2016 namen de SRD nominale debetrente en creditrente toe met respectievelijk 70 en 80 basispunten (zie grafiek II.4.9).

Het verhogen van de rentetarieven door de banken moet vooral tegen de achtergrond van de hogere inflatie in 2016 worden gezien. De banken moesten hun funding zien te consolideren dan wel te vergroten, met als gevolg de verhoging van de rente op deposito's. Gelet op de vrijwel evenredige toename van de creditrente kan worden geconcludeerd dat de banken de hogere fundingskosten hebben doorberekend in de debetrente. De hoge inflatie in 2016 resulteerde in sterke negatieve reële rentes, welke zich in de eerste helft van 2017 behoorlijk herstelden (zie grafiek 10).

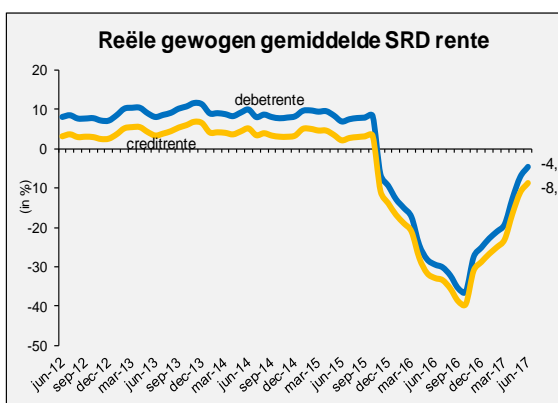
In de eerste helft van 2017 is de SRD creditrente verder gestegen, waarbij vooral de rentevoeten op termijn deposito's zijn verhoogd. Anderzijds hebben enkele banken de rentevoeten op hun spaar- en termijn deposito's in US-dollar en euro verlaagd. Deze verlaging is bedoeld om de fundingskosten te drukken gelet op het ontmoedigingsbeleid van de CBvSen vooral de afgenomen kredietvraag.

Grafiek II.4.9

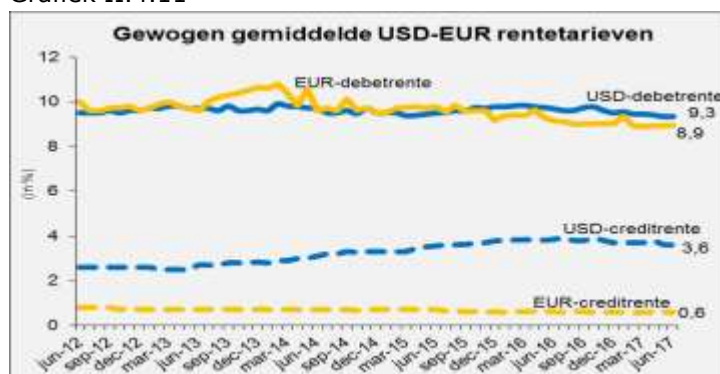
Bron: Centrale Bank van Suriname

Grafiek II.4.10

Bron: Centrale Bank van Suriname

Grafiek II.4.11

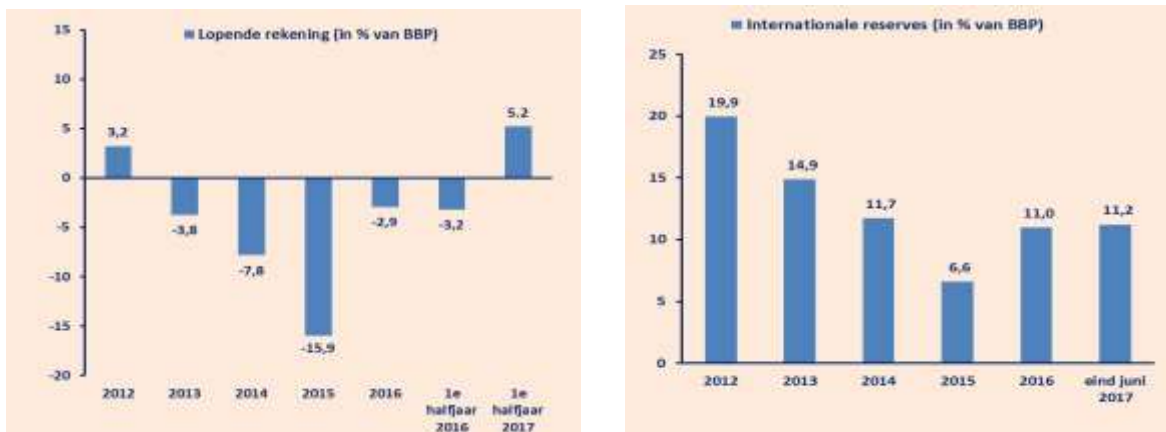
Bron: Centrale Bank van Suriname

II.5 De betalingsbalans in 2016 – juni 2017

II.5.1 Algemeen

De betalingsbalans vertoonde een aanzienlijk beter beeld in 2016 en in het bijzonder over het eerste halfjaar van 2017. Na een dieptepunt in 2015, verminderde het tekort op de lopende rekening met circa 87% in 2016 voornamelijk als resultaat van een sterke terugval in de importen van goederen en diensten. In het eerste halfjaar van 2017 sloeg het tekort op de lopende rekening om in een overschot, gedreven door een sterke toename van de exportopbrengsten van goud door de operaties van Newmont Suriname. De internationale reserves groeiden in 2016 met 15,4% ten opzichte van 2015, en in de eerste zes maanden van 2017 met nogmaals 5% tot het niveau van US\$ 401 miljoen per eind juni 2017. Het verloop van de lopende rekening en van de internationale reserves is in percentages van het BBP in grafiek II.5.1 weergegeven.

Grafiek II.5.1 Externe sector variabelen in percentage van het BBP

Bron: Centrale Bank van Suriname, Algemeen Bureau voor de Statistiek en Stichting Planbureau Suriname

II.5.2 Lopende rekening

De betalingsbalans registreerde in 2016 een tekort van US\$ 102 miljoen op de lopende rekening; een verbetering van 87,3% t.o.v. 2015. Vervolgens sloeg het tekort van US\$ 112 miljoen op de lopende rekening van het eerste halfjaar van 2016 om in een overschot van US\$ 186 miljoen in het eerste halfjaar van 2017. In procenten van het BBP beliep het tekort 2,9% in 2016 en het overschot 5,2% in het eerste halfjaar van 2017.

De goederenrekening

Het tekort op de goederenrekening van US\$ 376 miljoen in 2015 sloeg om in een overschot van US\$ 192 miljoen in 2016 als gevolg van een sterke daling van de importen. De importen daalden in 2016 met US\$ 782 miljoen oftewel 38,5% als gevolg van zowel volume- als prijsafnames. Ruim 60% van de totale importdaling was gelegen aan de afname van de importen van brandstof en kapitaalgoederen, waaronder machines,

transportmiddelen en chemicaliën. Het volume van de totale brandstoffenimport nam in 2016 af met 22% ten opzichte van 2015 (voor het eerste halfjaar van 2017 ten opzichte van het eerste halfjaar 2016 is er een daling van 2%). Hoeveel van de importdaling toegeschreven moet worden aan het importvervangend effect van de raffinaderij productie door Staatsolie N.V. of aan verminderde economische activiteiten is vooralsnog moeilijk vast te stellen. De verminderde import van kapitaalgoederen komt vooral voor rekening van de mijnbouwsector, waarbij de stopzetting van de bedrijfsactiviteiten van Suralco een voorname factor is. De daling van de overige importen houdt verband met de depreciatie van de Surinaamse dollar en het daardoor optredend saneringseffect van ons importpakket, ingegeven door afnemende vraag naar goederen en diensten.

De exporten daalden eveneens in 2016 en wel met US\$ 214 miljoen oftewel 12,9% ten opzichte van 2015. Echter was deze daling de helft van de afname die in 2015 was geregistreerd. De exportdaling in 2016 was hoofdzakelijk gelegen aan het wegvallen van de exporten van aluinaarde, en verminderde exporten van olie. Daartegenover stegen de exporten van goud aanzienlijk voornamelijk voor rekening van Newmont Suriname die in het laatste kwartaal van 2016 aanving met de productie en export van goud. De exportwaarde van goud steeg met 13% als gevolg van een hoger exportvolume en een hogere gemiddelde wereldmarktprijs. Bij olie was sprake van een daling van de exportwaarde met 4% als gevolg van een sterke daling van de olieprijs welke evenwel gedeeltelijk werd gecompenseerd door een hoger exportvolume. Bij de niet-mijnbouwproducten vertoonde alleen de export van hout- en houtproducten een toename.

In het eerste halfjaar van 2017 steeg het overschot op de goederenrekening met US\$ 339 miljoen tot US\$ 341 miljoen ten opzichte van dezelfde periode in 2016. Enerzijds stegen de exporten met US\$ 301 miljoen oftewel 46,6% voornamelijk als gevolg van de goudoperaties van Newmont Suriname. De olie-exporten vertoonden eveneens een toename gedreven door een sterke stijging van de gemiddelde olieprijs op de internationale markt welke de daling van het exportvolume overtrof. Ook de niet-mijnbouwexporten droegen bij aan de toename voornamelijk veroorzaakt door de verhoogde export van hout- en houtproducten. Anderzijds daalden de importen met US\$ 38 miljoen oftewel 5,9%, hoofdzakelijk als gevolg van verminderde importen van kapitaalgoederen (w.o. machines en transportmiddelen) en voedingswaren.

Dienstenverkeer

De dienstenrekening verbeterde eveneens waarbij het tekort afnam met US\$ 178 miljoen (38,5%) tot US\$ 284 miljoen in 2016 ten opzichte van het voorgaande jaar. Zulks is primair veroorzaakt door het aflopen van de constructie- en uitbreidingswerkzaamheden van de raffinaderij van Staatsolie, gevolgd door verminderde importen van technisch- en handelsgerelateerde diensten alsook van transport- en verzekeringsdiensten. In het eerste halfjaar van 2017 steeg het tekort op de dienstenrekening met US\$ 3 miljoen (2,6%) tot US\$ 125 miljoen ten opzichte van het eerste halfjaar van 2016. Hierbij daalden de ontvangsten sterker dan de uitgaven, voornamelijk de ontvangsten uit hoofde van reisverkeer.

Primaire inkomens

Het tekort van US\$ 25 miljoen in 2015 op de primaire inkomensrekening steeg tot US\$ 111 miljoen in 2016 (zie tabel II.5.2). De uitstroom nam met US\$ 92 miljoen tot US\$ 132 miljoen toe als gevolg van dividend overmakingen door Surinaamse dochterondernemingen aan hun moedermaatschappijen, betaling van arbeidsinkomen voornamelijk door Newmont Suriname en rentebetalingen door de overheid en de particuliere sector. De totale instroom van primaire inkomens van US\$ 21 miljoen in 2016 weerspiegelt rente-inkomsten van de Bank en de algemene banken vanwege beleggingen in het buitenland.

In het eerste halfjaar van 2017 steeg het tekort op de primaire inkomensrekening met US\$ 36 miljoen (88%) ten opzichte van dezelfde periode in 2016, als gevolg van een sterkere stijging van de uitstroom. De totale uitstroom van primaire inkomens van US\$ 92 miljoen was 78% hoger (zie tabel II.5.2). Dit houdt voornamelijk verband met toegenomen rentebetalingen door de Staat onder andere voor de uitgegeven obligaties op de internationale kapitaalmarkt. De totale instroom van primaire inkomens bedroeg US\$ 15 miljoen (een stijging van 40% ten opzichte van dezelfde periode in 2016).

Inkomensoverdrachten

Op de inkomensoverdrachtenrekening steeg het overschot met 55,9% tot US\$ 102 miljoen in 2016. De instroom nam met US\$ 22 miljoen tot US\$ 162 miljoen toe (zie tabel II.5.2) voornamelijk als gevolg van toegenomen remittances vanuit Nederland en Frankrijk, gevolgd door hogere belastingontvangsten voor de overheid van bedrijven die actief zijn in offshore olie-exploratie activiteiten. Anderzijds nam de uitstroom naar het buitenland af met US\$ 14 miljoen tot US\$ 59,7 miljoen door verminderde overmakingen van remittances naar vooral China en Nederland. In het eerste halfjaar van 2017 daalde het overschot op de inkomens-overdrachtenrekening met US\$ 2 miljoen oftewel 4,5% ten opzichte van het eerste halfjaar van 2016. Het eerste halfjaar van 2017 noteerde een instroom van US\$ 73 miljoen en een uitstroom van US\$ 27 miljoen. Zowel de instroom als uitstroom daalde ten opzichte van het eerste halfjaar van 2016 respectievelijk met US\$ 4 miljoen en US\$ 2 miljoen. De daling van de instroom betrof voornamelijk remittances uit Frankrijk, terwijl er minder is overgemaakt naar China.

Vermogensoverdrachten rekening

De vermogensoverdrachtenrekening registreerde in 2016 een instroom van US\$ 19 miljoen. Zulks houdt voornamelijk verband met de kwijtschelding door China van diverse verjaarde leningen aan Suriname ten totale van US\$ 16 miljoen in oktober 2016. In het eerste halfjaar van 2017 registreerde de vermogensoverdrachtenrekening geen stromen.

II.5.3 Financiële rekening

De financiële rekening registreerde een netto instroom van US\$ 399 miljoen naar Suriname in 2016, hetgeen US\$ 383 miljoen oftewel 49% minder was dan in 2015. De instroom bedroeg US\$ 772 miljoen als resultaat van directe investeringen ad US\$ 222 miljoen en portfolio beleggingen ad US\$ 550 miljoen. De uitstroom via het overig financieel verkeer

bedroeg US\$ 331 miljoen. In het eerste halfjaar van 2017 registreerde de financiële rekening een netto instroom van US\$ 2 miljoen naar Suriname. De instroom via het overig financieel verkeer bedroeg US\$ 748 miljoen. De uitstroom bedroeg US\$ 72 miljoen waarvan US\$ 46 miljoen via directe investeringen en US\$ 26 miljoen via portfolio beleggingen.

Directe investeringen

De directe investeringennamen in 2016 af met US\$ 57 miljoen (20,4%) tot US\$ 222 miljoen. De afname houdt verband met de afronding van de constructieactiviteiten van de nieuwe goudmijn van Newmont Suriname. De investeringen uit hoofde van participatie in het aandelenkapitaal van ondernemingen bedroegen US\$ 183 miljoen en uit hoofde van overige directe investeringen US\$ 39 miljoen. De activiteiten van multinationale mijnbouwbedrijven resulteerden in een negatieve herinvestering van US\$ 1 miljoen. De positieve directe investeringen van US\$ 132 miljoen over het eerste halfjaar van 2016 welke werd gedreven door de investeringen van Newmont in de opzet van de goudmijn sloeg om tot *negatief* US\$ 46 miljoen in het eerste halfjaar van 2017. Deze omslag is voornamelijk voor rekening van Newmont Suriname, aangezien behaalde positieve bedrijfsresultaten toelieten dat zij een deel van haar verplichtingen/schulden aan haar moedermaatschappij afloste.

Portfolio beleggingen

In tegenstelling tot een uitstroom van US\$ 10 miljoen in 2015, stroomde in 2016 via portfolio beleggingen netto US\$ 508 miljoen naar Suriname. De uitgifte door de Surinaamse Staat van een obligatie op de internationale kapitaalmarkt via Oppenheimer zorgde voor een instroom van US\$ 550 miljoen. Daartegenover zorgden de algemene banken voor een uitstroom van US\$ 42 miljoen in het kader van nieuwe beleggingen in buitenlandse obligaties. In het eerste halfjaar van 2017 stroomde US\$ 26 miljoen via portfolio beleggingen van de algemene banken naar het buitenland als gevolg van aankoop van buitenlandse obligaties, terwijl in het eerste halfjaar van 2016 juist sprake was van een instroom van US\$ 45 miljoen.

Overig financieel verkeer

Het overig financieel verkeer vertoonde in 2016 een netto uitstroom van financiële middelen van circa US\$ 330,8 miljoen, terwijl in 2015 juist sprake was van een instroom van US\$ 512 miljoen. Bij bedrijven bedroeg de uitstroom US\$ 445 miljoen, enerzijds door toename van hun tegoeden in en vorderingen op het buitenland met US\$ 145 miljoen en anderzijds door netto afname van hun verplichtingen met US\$ 300 miljoen (in het bijzonder Staatsolie die ongeveer de helft van haar schuld bij een groep van buitenlandse bankenvervroegd afloste met middelen verkregen via de Oppenheimer lening van de overheid). Via de algemene banken stroomde US\$ 12 miljoen naar het buitenland tot uitdrukking komend in een toename van hun buitenlandse tegoeden.

In tegenstelling tot de bovenvermelde netto uitstroom zorgde de overheid juist voor een netto instroom van US\$ 109 miljoen. Hierbij werd voor een bedrag van US\$ 226 miljoen aan nieuwe leningen opgenomen voornamelijk bij IADB en CDB, terwijl er werd afgelost voor US\$ 116 miljoen. Deze aflossing omvat ook betaling van achterstanden (in leensom en

rente) ad US\$ 14 miljoen en de eerder vermelde schuldkwijtschelding ad US\$ 16 miljoen van China.

De Centrale Bank van Suriname (CBvS) zorgde eveneens voor een netto instroom van bijkans US\$ 16 miljoen. De instroom beliep US\$ 82 miljoenzijnde de lening van het IMF aan Suriname uit hoofde van het Stand-by Arrangement (SBA) in mei 2016. De uitstroom ad US\$ 65 miljoen weerspiegelt de toename van de buitenlandse tegoeden van de CBvS.

Het overig financieel verkeer vertoonde in het eerste halfjaar van 2017 een netto instroom van US\$ 74 miljoen, een toename van US\$ 12 miljoen (19,4%) ten opzichte van dezelfde periode in 2016.

- Hiertoe behoort een instroom van US\$ 89,9 miljoenverbandhoudende met een afname van buitenlandse tegoeden zijnde middelen van de Staat verkregen uit de Oppenheimer lening.
- De algemene banken zorgden eveneens voor een instroom en wel van US\$ 24 miljoen, enerzijds door een afname van hun buitenlandse tegoeden met US\$ 5 miljoen en een toename van hun buitenlandse verplichtingen met US\$ 20 miljoen.
- Voor de overheid werd een instroom van US\$ 20 miljoen door een netto opname van leningen geregistreerd.
- Anderzijds zorgdede particuliere sector juist voor een uitstroom van US\$ 60 miljoen, enerzijds door een toename van buitenlandse tegoeden met US\$ 22 miljoen en anderzijds door een aflossing van buitenlandse leningen met US\$ 39 miljoen.

II.5.4 Internationale reserves

Het verminderde tekort op de lopende rekening en de instromen via het financieel verkeer, met name de portfolio beleggingen en de lening van het IMF, hadden een positief effect op de internationale reserves welke in 2016 met US\$ 51 miljoen of 15,4% toenamen ten opzichte van 2015. Per eind 2016 bedroegen de internationale reserves US\$ 381 miljoen, voldoende om 3,6 maanden import van goederen en diensten te financieren (exclusief de mijnbouwimporten).

De toename van de reserves uit hoofde van transacties bedroeg US\$ 80 miljoen, terwijl omzetting van monetair goud en waarderingsverschillen leidden tot een afname ad US\$ 29 miljoen. De omzetting van monetair goud ad US\$ 23 miljoen weerspiegelt de verkoop/export van monetair goud door de Bank; het netto resultaat daarvan op de internationale reserves is nihil aangezien de ontvangen deviezen uit hoofde van de verkoop van het goud een instroom lieten registreren. De waarderingsverschillen ad US\$ 6 miljoen traden op door depreciatie van de Yuan en SDR. De voornaamste transacties betroffen de opname van de internationale obligatielening, de lening van het IMF, trekkingen van leningen door de overheid bij onder andere de IADB en CDB en verkoop van opgekocht goud. In het eerste halfjaar van 2017 namen de reserves mede vanwege de positieve ontwikkelingen op de lopende rekening verder toe met US\$ 20 miljoen oftewel 5,4%. De toename uit hoofde van transacties bedroeg US\$ 15 miljoen en bijkans US\$ 5 miljoen als gevolg van herwaarderingsverschillen, met name de appreciatie van de Yuan en SDR ten opzichte van de US-dollar. Per eind juni 2017 bedroegen de internationale reserves US\$ 401 miljoen, voldoende om 4,1 maanden import van goederen en diensten te financieren (exclusief de mijnbouwimporten).

Tabel II.5.1: Internationale reserves van de Centrale Bank van Suriname (US\$ miljoen)

Omschrijving	2012	2013	2014	2015	2016	eind juni 2017
Monetair goud	123,3	40,4	51,9	45,6	29,1	29,2
Bijzondere trekkingsrechten in het IMF	123,9	125,2	117,7	62,7	37,3	38,0
Deviezenvorderingen ¹⁾	432,1	314,2	177,4	200,1	292,3	274,0
Effecten	319,7	289,6	269,2	21,9	10,0	47,4
Reservepositie in het IMF	9,4	9,4	8,9	0,0	12,4	12,8
Internationale reserves	1.008,4	778,8	625,1	330,2	381,1	401,4
Importdekking (excl. importen door de mijnbouwsector) ²⁾	6,5	4,6	4,0	2,2	3,6	4,1

Bron: Centrale Bank van Suriname

¹⁾ Exclusief vorderingen die t.b.v. de overheid en andere sectoren in het buitenland zijn aangehouden.²⁾ Importen hebben betrekking op goederen en diensten.

Tabel II.4.2: Betalingsbalans van Suriname (US\$ miljoen)

	2012	2013	2014*	2015*	2016*					2017*		
					KW1	KW2	KW3	KW4	Totaal	KW1	KW2	1e helft
A. Lopende rekening	162,4	-196,0	-416,4	-798,2	-73,3	-38,2	-33,3	43,2	-101,6	93,6	91,9	185,5
1. Saldo goederenrekening	706,7	242,5	133,0	-375,9	-24,7	27,4	41,2	148,2	192,1	156,7	184,4	341,2
Exporten	2.700,2	2.416,2	2.145,3	1.652,3	295,8	349,2	344,5	449,1	1.438,7	455,5	490,4	945,9
Importen	-1.993,5	-2.173,7	-2.012,3	-2.028,2	-320,5	-321,8	-303,4	-300,9	-1.246,6	-298,8	-305,9	-604,7
2. Saldo dienstenrekening	-424,6	-373,8	-550,2	-462,6	-62,8	-58,9	-71,6	-91,1	-284,4	-55,8	-68,9	-124,8
Diensten: credit	175,3	178,5	210,7	204,2	40,5	58,6	47,4	40,0	186,5	39,4	35,6	75,0
Transport	28,3	30,5	37,5	39,4	8,6	8,1	8,0	8,2	32,9	8,8	9,5	18,2
Overige	147,0	148,0	173,2	164,7	31,9	50,6	39,3	31,8	153,6	30,6	26,2	56,8
Diensten: debet	-599,9	-552,3	-760,9	-666,8	-103,2	-117,5	-119,0	-131,1	-470,9	-95,2	-104,5	-199,8
Transport	-96,1	-98,1	-89,0	-80,1	-13,1	-10,6	-10,4	-9,6	-43,6	-13,1	-11,8	-24,9
Overige	-503,8	-454,2	-671,8	-586,6	-90,2	-106,9	-108,6	-121,6	-427,2	-82,1	-92,8	-174,9
3. Saldo inkomensrekening	-192,5	-131,2	-70,3	-25,0	-8,3	-32,9	-33,6	-36,4	-111,1	-28,6	-48,7	-77,3
Inkomens: credit	27,1	27,1	21,6	14,5	4,4	6,0	4,7	5,6	20,6	7,1	7,4	14,5
Inkomens: debet	-219,6	-158,3	-92,0	-39,5	-12,6	-38,9	-38,3	-41,9	-131,7	-35,7	-56,1	-91,8
4. Saldo inkomensoverdrachtenrekening	72,8	66,6	71,2	65,3	22,4	26,2	30,8	22,4	101,8	21,3	25,0	46,4
Inkomensoverdrachten: credit	145,5	153,2	151,4	139,4	37,4	39,8	45,9	38,4	161,5	34,7	38,7	73,4
Inkomensoverdrachten: debet	-72,8	-86,6	-80,2	-74,1	-15,0	-13,6	-15,1	-15,9	-59,7	-13,3	-13,7	-27,0
B. Vermogensoverdrachtenrekening	-7,0	0,1	-0,4	1,3	0,0	0,0	3,0	16,4	19,4	0,0	0,0	0,0
Vermogensoverdrachtenrekening: credit	0,8	0,1	0,1	1,3	0,0	0,0	3,0	16,4	19,4	0,0	0,0	0,0
Vermogensoverdrachtenrekening: debet	-7,8	0,0	-0,6	-0,1	0,0	0,0	3,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Totaal, Groep A plus Groep B	155,4	-195,8	-415,9	-796,9	-73,3	-38,2	-30,3	59,6	-82,2	95,0	92,6	187,6
C. Financiële rekening, exclusief Groep E	487,2	429,2	696,9	781,4	2,0	237,1	69,5	90,2	398,8	49,6	-47,8	1,8
1. Directe investeringen	172,8	187,6	164,1	278,5	70,9	61,3	63,7	25,9	221,8	27,0	-72,6	-45,6
Directe investeringen in het buitenland	-0,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Directe investeringen in Suriname	173,7	187,6	164,1	278,5	70,9	61,3	63,7	25,9	221,8	27,0	-72,6	-45,6
2. Beleggingen: activa	-5,8	-1,2	0,6	-9,5	-8,9	-32,0	7,8	-9,0	-42,1	-21,8	-4,6	-26,4
Aandelen	0,0	-0,1	0,1	0,0	0,0	-0,0	0,0	-0,1	-0,1	0,0	0,0	0,0
Effecten	-5,8	-1,1	0,5	-9,5	-8,9	-32,0	7,8	-8,9	-42,1	-21,9	-4,6	-26,4
3. Beleggingen: passiva	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	86,0	464,0	464,0	550,0	0,0	0,0	0,0
Aandelen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Effecten	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	86,0	464,0	464,0	550,0	0,0	0,0	0,0
4. Overig financieel verkeer: activa	258,7	35,7	55,9	78,0	-61,8	-16,5	-31,5	-111,5	-221,3	25,5	47,5	73,1
Monetaire autoriteiten	74,4	2,0	24,1	-5,7	-0,6	25,2	0,0	-89,8	-65,2	31,0	58,9	89,9
Banken	-96,6	-96,0	31,7	20,1	-36,3	24,3	-25,3	25,8	-11,6	4,1	0,7	4,8
Overige sectoren	280,9	129,8	0,2	63,6	-24,8	-66,0	-6,2	-47,4	-144,5	-9,6	-12,1	-21,6
Overige financieel verkeer: pas siva	61,4	207,0	476,3	434,4	1,8	138,3	29,6	-279,3	-109,6	18,9	-18,1	0,8
Monetaire autoriteiten	1,0	0,0	0,0	161,0	-0,3	81,8	0,0	0,0	81,5	0,0	0,0	0,0
Centrale overheid ⁽¹⁾⁽²⁾	103,4	164,9	79,7	74,0	2,3	66,7	13,6	26,6	109,1	14,4	5,6	20,0
Banken	4,9	21,0	19,8	-2,7	3,9	-5,4	1,4	0,1	-0,1	19,7	-0,2	19,5
Overige sectoren	-47,8	21,0	376,8	202,1	-4,1	-4,7	14,6	-306,0	-300,1	-15,2	-23,5	-38,7
Totaal, Groep A tot en met Groep C	642,5	233,3	280,1	-15,5	-71,3	199,0	39,2	149,8	316,7	144,6	44,8	189,4
D. Statistische verschillen	-462,4	-382,1	-430,3	-250,3	7,6	-37,0	-92,4	-115,4	-237,2	-143,5	-30,7	-174,2
E. Financierings items	-180,1	148,8	150,2	265,8	63,7	-161,9	53,2	-34,4	-79,4	-1,0	-14,2	-15,2
Internationale reserves ⁽²⁾⁽³⁾	-180,1	148,8	150,2	265,8	63,7	-161,9	53,2	-34,4	-79,4	-1,0	-14,2	-15,2
Memorandum item												
Herwaarderingsverschillen ⁽³⁾⁽⁴⁾	-11,3	80,9	3,5	29,1	-9,8	34,0	1,1	3,4	28,7	-2,0	-3,2	-5,2

Bron: Centrale Bank van Suriname

* Voorlopige cijfers

(1) Data van het Bureau Staatsschuld.

(2) Exclusief herwaarderingsverschillen.

(3) Een minteken duidt op een toename in reserves.

(4) Herwaarderingsverschillen inclusief (de)monitizatie van monetair goud.

II.6 Het verzekeringswezen

II.6.1 Algemeen

Verzekeraars hebben in 2015 als gevolg van de devaluatie van de wisselkoersen te kampen gehad met stijgende prijzen van goederen en diensten tegenover gelijkblijvende verzekerde bedragen. De maximale uitkering, in het bijzonder bij autoschade, was hierdoor niet meer toereikend. De premiebedragen waren intussen ook achterhaald. De verzekeraars besloten toen om de verzekerde bedragen, alsmede de premies aan te passen. Ook zijn de WAM premietarieven door alle schadeverzekeraars aangepast per 1 maart 2017.

Per 1 juni 2016 is de basiszorgverzekering, die door de overheid betaald wordt voor kinderen tussen 0-16 jaar en personen die zestig jaar en ouder zijn, overgenomen door de Stichting Staatsziekenfonds (SZF). Ook de groep van on- en minvermogenden die bij de verzekeraars was ondergebracht, is overgeheveld naar de Stichting Staatsziekenfonds (SZF).

In 2017 is er verder gewerkt aan de conceptwet Toezicht Verzekeringsbedrijf. Er is nog een consultatieronde met de verzekeringsmaatschappijen gehouden. Het aangepast concept zal wederom aan de minister van Financiën worden aangeboden.

Op 12 april 2017 vierde FATUM haar 135-jarig bestaan in ons land. Het Surinaams bedrijf begon in 1882 als agentschap van de Nederlandse verzekeringsmaatschappij, De Nederlanden, en vanaf 1981 heet zij FATUM Schadeverzekering N.V., een maatschappij naar Surinaams recht. In 2003 volgde de oprichting van FATUM Levensverzekering N.V.

II.6.2 Toezichtgegevens verzekeringsmaatschappijen

Ondertoezichtstaande verzekeringsmaatschappijen

Per medio van het jaar 2016 stonden de volgende verzekeringsmaatschappijen onder het toezicht van de Bank:

Schadeverzekeringsmaatschappijen

1. N.V. Surinaamse Assurantie Maatschappij "Self Reliance";
2. FATUM Schadeverzekering N.V.;
3. Assuria Schadeverzekering N.V.;
4. Assuria Medische Verzekering N.V.;
5. N.V. Paramaribo Schade Assurantie Company (PARSASCO) en
6. Clico General Insurance Company Suriname N.V.

Levensverzekeringsmaatschappijen

1. Assuria Levensverzekering N.V.;
2. FATUM Levensverzekering N.V.;
3. Clico Life Insurance Company Suriname N.V. en
4. Self Reliance Levensverzekeringen N.V.

Uitvaartverzekeringsmaatschappijen

1. Stichting Uitvaartverzekering "Hamdard" en
2. Hennep Verzorgende Verzekering N.V.

De Houdstermaatschappij Assuria N.V., aandeelhouder van de Assuria verzekeringsmaatschappijen, staat ook onder het toezicht van de Bank.

Tabel II.6.1 Balanstotaal van de financiële sectoren (x SRD duizend)

Financiële sector 2015	Balans totaal in duizenden SRD	Aandeel per sector in %
Banken	11,822,295	75.1%
Pensioenfondsen	2,256,683	14.3%
Verzekeringsmaatschappijen	1,627,455	10.3%
Kredietcoöperaties	34,625	0.2%
Totaal financiële sector	15,741,058	100%

Bron: Centrale Bank van Suriname

Financiële gegevens

Levensverzekeringsmaatschappijen

De gecombineerde balans en de verlies- en winstrekening van de levensverzekeringsmaatschappijen zijn in de tabellen 2 en 3 opgenomen. Van de vier ondertoezichtstaande levensverzekeraars, hebben per ultimo december 2015 drie aan de Bank gerapporteerd. Het gecombineerd balanstotaal van deze drie levensverzekeraars vertoont in 2015 een stijging van 30,8% ten opzichte van 2014. Deze toename is onder andere toe te schrijven aan een stijging van de posten verzekeringsdebiteuren met 185,5%, leningen op schuldbekentenis met 77,4%, effecten met 62,6% en termijndeposito's met 56,9%. In tegenstelling tot 2014, is er sprake van een afname bij de post hypotheek (10,2%) en liquide middelen (19,0%). De termijndeposito's en hypotheek vormen met respectievelijk 38,9% en 21,2% de grootste beleggingsposten binnen de totale beleggingsportefeuille (Tabel II.6.2).

De totale beleggingen beslaan 82,5% van de totale activa. Dit geeft aan dat de levensverzekeraars in 2015 voldoende hebben belegd. Aan reserves staat totaal SRD 53 miljoen in de boeken. Dit is een afname van 28,7% ten opzichte van 2014 (Tabel II.6.2).

Tabel II.6.2 Gecombineerde Balansen der Levensverzekeringsmaatschappijen (x SRD duizend)

	2011	2012	2013	2014	2015
ACTIVA					
Kas en Bank [liquide middelen]	14,424	21,349	17,062	27,328	22,139
Vaste eigendommen	2,622	3,471	2,935	2,438	2,506
Beleggingen:					
a] overheid	-	-	-	-	-
b] particulieren:					
- hypotheke	114,950	119,599	113,810	141,440	127,035
- termijndeposito's	49,497	90,586	151,367	148,756	233,361
- overige	168,720	161,273	169,974	178,568	239,125
Overige activa	17,326	37,841	43,443	57,333	102,657
Totaal	367,540	434,119	498,591	555,863	726,821
PASSIVA					
Aandelenkapitaal	1,406	1,406	1,406	1,406	1,406
Reserves	46,038	57,477	65,378	74,637	53,209
Achtergestelde leningen	-	-	-	-	-
Technische voorzieningen	301,317	349,483	394,966	434,944	608,019
Overige schulden	18,779	25,752	36,841	44,875	64,187
Totaal	367,540	434,119	498,591	555,863	726,821

Bron: Centrale Bank van Suriname

De totale premies over het boekjaar 2015 bedragen SRD 60 miljoen, hetgeen een toename is van 11,6% ten opzichte van 2014. Deze toename is toe te schrijven aan de stijging van de verkoop van levensverzekeringen met een reguliere premiebetaling zowel in SRD als in vreemde valuta, alsmede het effect van de stijging van de wisselkoers van de vreemde valuta ten opzichte van de SRD, op het vreemde valuta premie-inkomen. De koopsommen die een éénmalig karakter hebben zijn eveneens toegenomen met 105,6% en wel tot SRD 53 miljoen. Deze koopsommen vertonen een stijging, doordat meer bedrijven hun pensioenregelingen hebben ondergebracht bij verzekeraars, conform de Wet Algemeen Pensioen 2014 (Tabel II.6.3).

Het technisch resultaat is de afgelopen vijf jaren steeds negatief geweest. Na een verbetering in de boekjaren 2012 en 2013, is er in 2014 sprake van een afname van het technisch resultaat. In 2015 is dit resultaat verder gedaald met 385,2% van negatief SRD 18 miljoen in 2014 naar negatief SRD 88 miljoen.

De premie eigen rekening is in 2015 toegenomen met SRD 33 miljoen. Ondanks deze stijging heeft de toename (219,5%) van de post mutatie technische voorzieningen ertoe bijgedragen dat de verdiende premie van de verzekeraars in 2015 is gedaald met 156,6% naar negatief SRD 20 miljoen. De verdiende premie was niet toereikend om de bedrijfskosten te dekken, met als gevolg de verslechtering van het technisch resultaat (Tabel II.6.3).

De beleggingsinkomsten zijn in 2015 gedaald met een half miljoen Surinaamse dollars tot SRD 33,4 miljoen (Tabel II.6.3).

Tabel II.6.3 Gecombineerde Verlies- en Winstrekeningen der Levensverzekeringsmaatschappijen
(x SRD duizend)

	2011	2012	2013	2014	2015
Premie	37,660	49,007	46,828	54,079	60,377
Koopsommen	42,308	26,281	40,711	25,541	52,508
Totaal premie + koopsommen	79,968	75,288	87,540	79,620	112,885
Premie herverzekeraar	2,522	2,253	2,635	3,049	2,964
Premie eigen rekening	77,446	73,036	84,905	76,571	109,921
Mutatie technische voorzieningen	79,650	45,992	52,740	40,744	130,182
Verdiende premie (1)	(2,204)	27,044	32,165	35,827	(20,261)
Bruto uitkeringen	13,251	17,106	17,960	21,435	29,217
Aandeel herverzekeraar	692	-	-	-	-
Uitkeringen eigen rekening (2)	12,558	17,106	17,960	21,435	29,217
Provisie en acquisitiekosten (3)	3,760	4,541	5,292	5,384	6,756
Bedrijfskosten (4)	14,441	14,381	13,450	17,478	18,636
Winstdeling en korting (5)	9,565	8,956	11,462	9,749	13,520
Technisch resultaat (6) = (1-2-3-4-5)	(42,528)	(17,940)	(15,999)	(18,219)	(88,390)
Beleggingsinkomsten (7)	24,806	30,136	26,854	33,894	33,392
Saldo andere baten en lasten (8)	32,240	1,076	2,765	(727)	84,657
Beleggingslasten (9)	-	-	12	138	190
Winst voor belasting = (6+7+8-9)	14,518	13,272	13,608	14,810	29,469
Belasting	454	711	1,933	2,252	1,865
Winst na belasting	14,065	12,561	11,675	12,559	27,605

Bron: Centrale Bank van Suriname

De totale baten (inclusief premie-inkomsten + koopsommen) en de totale lasten (inclusief uitkeringen), zijn in 2015 ten opzichte van 2014 toegenomen met respectievelijk 104,8% en 105,6%. De totale baten zijn toegenomen door de stijging van de totale premies en de koopsommen en door een valuta koerswinst van SRD 83 miljoen, als gevolg van de devaluatie van de Surinaamse munt. De totale lasten (inclusief uitkeringen) zijn toegenomen, als gevolg van de herwaardering van de premiereserve, vanwege de overstap naar verslaglegging volgens IFRS-standaarden. Dit besluit heeft geresulteerd in de toename van de post mutatie technische voorzieningen. Ondanks de verslechtering van het technisch resultaat, hebben de levensverzekeraars in 2015 ná belasting een winst geboekt van SRD 27,6 miljoen, dankzij het positief saldo van de overige baten en lasten en de koersverschillen. Dit is een groei van 119,8% ten opzichte van 2014 (Tabel II.6.3).

De verbetering van de solvabiliteitspositie vanaf 2011 is in 2015 onderbroken. Het solvabiliteitsoverschot van de levensverzekeraars is in 2015 ten opzichte van 2014 gedaald van SRD 46 miljoen naar SRD 16 miljoen, doordat onder andere de algemene reserve als component van het aanwezige vrij vermogen, in 2015 is afgenomen. Deze afname is een gevolg van de overstap naar verslaglegging volgens IFRS-standaarden. Ten opzichte van 2014 is de rentabiliteit van de levensverzekeraars voor het boekjaar 2015 verdrievoudigd van 17% naar 51%. Dit wordt veroorzaakt door de verdubbeling van de nettowinst en afname van het eigen vermogen (Tabel II.6.3).

Schadeverzekeringsmaatschappijen

De gecombineerde balans en de verlies- en winstrekening van de schadeverzekeringsmaatschappijen, zijn in de tabellen 4 en 5 opgenomen. Van de zes ondertoezichtstaande schadeverzekeraars, hebben per ultimo december 2015 vijf aan de Bank gerapporteerd. Het balanstotaal van de schadeverzekeringsmaatschappijen (Tabel 4) is in 2015 toegenomen met 19,2% ten opzichte van 2014. Aan de activazijde vertonen de hypotheke en termijndeposito's steeds weer een stijgende trend en wel met 30,0% in 2015. De termijndeposito's vormen de grootste beleggingspost en maken 28,7% uit van de beleggingsportefeuille. Aan de passivazijde vertoont de post lange termijn schulden inclusief voorzieningen een toename van 53,2%¹.

Tabel II.6.4 Gecombineerde Balansen der Schadeverzekeringsmaatschappijen (x SRD duizend)

	2011	2012	2013	2014	2015
ACTIVA					
Kas en Bank [liquide middelen]	47,257	40,585	54,403	52,429	77,310
Vaste eigendommen	36,004	51,335	58,853	64,171	73,181
Beleggingen:					
a] overheid	-	-	-	-	-
b] particulieren:					
- hypotheke	57,231	68,200	76,020	94,102	105,530
- termijndeposito's	42,851	79,755	102,813	114,879	135,337
- overige	140,620	149,528	140,774	172,535	230,223
Overige activa	110,844	130,011	211,968	257,689	279,053
Totaal	434,807	519,413	644,831	755,806	900,634
PASSIVA					
Aandelenkapitaal	360	360	360	360	360
Reserves	191,364	249,985	282,077	324,684	287,747
Technische voorzieningen	130,752	141,519	234,160	267,848	379,727
Lange termijn schulden (incl. voorzieningen)	18,604	19,134	27,952	32,381	49,620
Korte termijn schulden	93,727	108,416	100,282	130,532	183,180
Totaal	434,807	519,413	644,831	755,806	900,634

Bron: Centrale Bank van Suriname

De forse toename van het totaal bruto premie-inkomen in 2013, veroorzaakt door de invoering van de basiszorgverzekering, is in het verslagjaar 2014 genormaliseerd. Het totaal bruto premie-inkomen (Tabel 5) is in 2015 ten opzichte van 2014 toegenomen met 21,7% naar SRD 512 miljoen. De schade-uitkeringen zijn in 2015 ten opzichte van 2014 toegenomen met 38,2% naar SRD 365 miljoen. Er werd voornamelijk uitgekeerd in de

¹Door een nieuwe clustering van cijfers zijn de lange termijn schulden (incl. voorzieningen) en de korte termijn schulden van de afgelopen vijf jaren aangepast (Tabel 4).

categorie Ziekte- en Ongevallenverzekeringen. Over 2015 vertoont de post mutatie technische voorzieningen een stijging van 539,9%. Deze stijging is het gevolg van de vele schade-uitkeringen voor de basiszorgverzekering. De beleggingsinkomsten zijn in 2015 met 10,9% afgenomen ten opzichte van 2014. Onder andere de dalende koerswaarde van zowel binnen- als buitenlandse effecten is hiervan de oorzaak.

Het solvabiliteitsoverschot van de schadeverzekeraars is in 2015 ten opzichte van 2014 gedaald van SRD 204 miljoen naar SRD 148 miljoen. Deze daling is te wijten aan de afname van de algemene reserve met 14,5%. De rentabiliteit van de schadeverzekeraars vertoont over de afgelopen vijf jaren een neerwaartse trend en verslechtert in 2015 verder van 18% naar 12%, als gevolg van de afname van de nettowinst.

Tabel II.6.5 Gecombineerde Verlies- en Winstrekeningen der Schadeverzekeringsmaatschappijen
(x SRD duizend)

	2011	2012	2013	2014	2015
Bruto premie	226,978	247,301	393,406	420,245	511,543
Premie herverzekeraar	27,707	30,770	30,418	32,414	40,732
Premie eigen rekening	199,270	216,532	362,988	387,832	468,785
Mutatie technische voorzieningen	377	(2,029)	66,232	1,947	12,461
Verdiende premie (1)	198,893	218,561	296,757	385,884	456,324
Bruto uitkeringen	126,629	127,876	183,712	266,850	368,267
Aandeel herverzekeraar	10,486	9,129	2,854	3,103	3,093
Uitkeringen eigen rekening (2)	116,143	118,747	180,858	263,748	365,174
Provisie en acquisitiekosten (3)	12,236	14,067	13,774	14,061	15,076
Bedrijfskosten (4)	69,202	62,310	65,373	76,082	92,596
Technisch resultaat (5) = (1-2-3-4)	1,312	23,437	36,751	31,993	(16,522)
Beleggingsinkomsten (6)	21,176	33,801	14,080	22,685	20,219
Saldo andere baten en lasten (7)	22,267	3,498	4,777	10,005	41,177
Beleggingslasten (8)					
Winst voor belasting (5+6+7-8)	44,755	60,736	55,609	64,683	44,874
Belasting	2,192	2,763	11,613	4,842	10,718
Winst na belasting	42,562	57,973	43,996	59,841	34,156

Bron: Centrale Bank van Suriname

Wettelijke Aansprakelijkheidsverzekering Motorrijtuigen (WAM)

In 2015 zijn in totaal 228.390 WAM-verzekeringen afgesloten, welke een totaal bruto premie-inkomen van SRD 58,8 miljoen vertegenwoordigen (Tabel 6). Het totaal bruto premie-inkomen is gestegen met 10,5% (SRD 5,6 miljoen) ten opzichte van 2014. Deze stijging is onder andere ontstaan doordat de WAM-premie werd aangepast als gevolg van de verhoogde WAM-dekking.

Tabel II.6.6 Gecombineerde WAM-staat (x SRD duizend)

Omschrijving	2011	2012	2013	2014	2015
1 Premies	48,413	44,972	47,599	53,191	58,800
2 Polis- en overige kosten	1,396	1,328	1,536	1,694	1,838
3 Uitkeringen	29,424	31,709	34,720	38,550	47,945
4 Mutatie Premiereserve	-4,280	25,726	11,842	16,809	16,372
5 Mutatie schadereserve	4,611	2,357	5,416	9,350	11,553
6 Mutatie Provisiereserve	597	1,455	-30	391	1,799
7 Provisie	4,232	5,669	6,520	5,645	4,650
8 Bedrijfskosten	24,568	23,724	23,325	28,384	38,095
9 Saldo(1+2-3-4+5+6-7-8)	(8,147)	(41,431)	(32,717)	(43,462)	(60,362)
10 Aantal Rij- en Voertuigen	206,053	198,081	219,861	233,724	228,390
11 Aantal afgehandelde schaden	9,919	10,281	13,557	13,863	15,448
12 Aantal nog af te handelen schaden	6,163	6,314	4,293	4,020	4,266
13 Af te dragen toeslag W.B.F.	730	721	572	803	662
14 Afgedragen toeslag W.B.F.	674	613	551	685	90
15 Nog af te dragen toeslag W.B.F.	257	235	201	225	200

Bron: Centrale Bank van Suriname

Van het totaal aantal WAM-verzekeringen bestaat 64,0% uit de categorie verzekeringen van personenauto's. Dit is gelijk aan 146.110 voertuigen. Met een premie-inkomen van SRD 38,4 miljoen (65,2% van het bruto premie-inkomen) is deze categorie de grootste WAM-verdiener.

Reeds langer dan tien jaren rapporteren verzekeraars een negatief netto resultaat uit de WAM-branchen. In 2015 bedraagt het verlies SRD 60,4 miljoen.

De uitkeringen, voornamelijk ter dekking van de materiele schade, bedragen SRD 48 miljoen. Dit is een stijging van 24,4% ten opzichte van 2014. De categorie personenauto's heeft de meeste uitkeringen en schadegevallen. In 2015 zijn er in totaal 19.714 schadegevallen geregistreerd, hetgeen ten opzichte van 2014 een toename is van 10,2% (1.831 schadegevallen).

SLOTWOORD

In de voorgaande hoofdstukken, is een overzicht gegeven over het verloop van de macro-economische ontwikkelingen over de periode 2016 tot en met juni 2017, en is een cijfermatige weergave van 'De Ontwerpbegroting 2018' gepresenteerd, aan de hand waarvan een uiteenzetting is gegeven van het te voeren budgettair beleid en de verwachtingen in het desbetreffende dienstjaar.

De gepresenteerde cijfers over de beschouwde periode geven een reflectie van de ontwikkelingen van de Surinaamse economie, die aan het herstellen is. Het herstel is reeds tot uiting gekomen in een teruggedrongen begrotingstekort, stabilisatie van de wisselkoers en een daling van de inflatie. De Regering is voornemens om de beleidsdoelen die gericht zijn op de hervorming van de overheidsfinanciën voort te zetten in 2018. Ten aanzien van het te voeren fiscaal beleid, zal de Belastingdienst een actievere rol moeten vervullen, in het bijzonder bij de heffing en inning van de Staatsinkomsten. De maatregelen gericht op verdere hervorming en modernisering van het belastingstelsel zullen verder ter hand worden genomen. Deze maatregelen dienen niet alleen een verhoging van de inkomsten van de Staat te beogen, maar zullen ook moeten resulteren dat de belastingdruk evenwichtiger wordt door gedragen alle economische sectoren.

Het streven is erop gericht om zo een transparant mogelijk beleid te voeren, waardoor de samenleving in voldoende mate geïnformeerd wordt over de besteding van de Staatsfinanciën ten behoeve van de projecten en of programma's die de overheid zal plegen in diverse sectoren zoals huisvesting, veiligheid, gezondheidszorg, onderwijs en sociale zorg.

Met de goedkeuring van de begroting 2018 zal de overheid een instrument tot haar beschikking hebben om het nationaal economisch beleid, welke is vervat in het Ontwikkelingsplan, uit te voeren.

